

**Obrazovanjem protiv antisemitizma,
poricanja i iskrivljavanja istine o Holokaustu
u Republici Hrvatskoj**

Vodič za nastavnike i gotove nastavne jedinice

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih Republike Hrvatske

u suradnji s

Organizacijom Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu (UNESCO)

Uredile:

Snježana Šincek

Loranda Miletić

Lektura:

Sandra Ćudina

Fotografija naslovnice:

Francuski paviljon Studentskog centra u Zagrebu, povijesna fotografija 1937. godina

Ikone mikrofona:

Molchanovych Pavlo/Shutterstock.com*

Publikacija izdana u sklopu EU projekta „Sprječavanje antisemitizma u odgoju i obrazovanju“
Objavljeno 2026. godine

Nakladnik:

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih Republike Hrvatske

Online publikacija

ISBN 978-953-8374-22-7

Ni korištenje određenih oznaka u tekstu ni način prezentacije materijala u ovoj publikaciji ne podrazumijevaju izražavanje bilo kakvog mišljenja UNESCO-a o pravnom statusu bilo koje zemlje, teritorija, grada ili područja ili njihovih vlasti, ili o razgraničenju njihovih granica.

Ideje i mišljenja izneseni u ovoj publikaciji ne predstavljaju nužno ideje i mišljenja UNESCO-a i MZOM-a te ne obvezuju ove organizacije.

S A Ž E T A K

Ovaj vodič namijenjen je ponajprije nastavnicima povijesti i društvenih predmeta, no prikladan je za korištenje i u međupredmetnim temama te izvanučioničkoj nastavi.

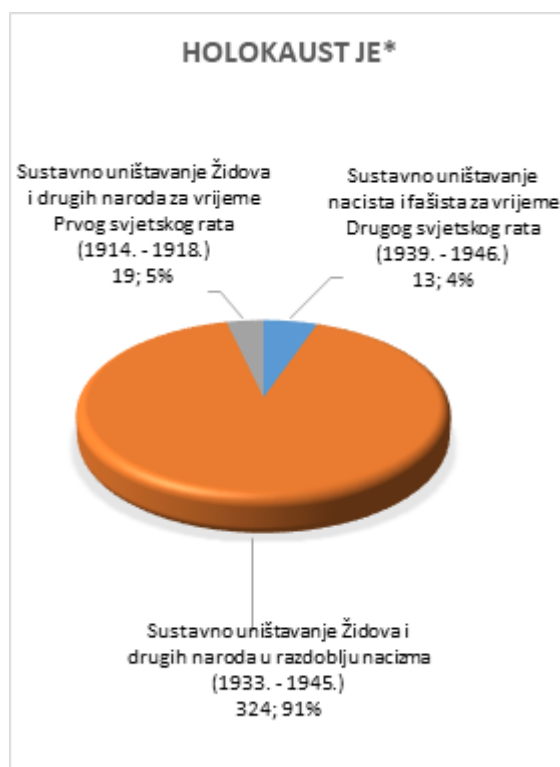
U vodiču je dostupan pregled nastavnih metoda i pristupa za suprotstavljanje poricanju i iskrivljavanju istine o Holokaustu te za sprječavanje antisemitizma u odgojno-obrazovnom sustavu.

Iznimno je važno da nastavnici obrade ta pitanja u sklopu predmetnih kurikula i školskog kurikula jer antisemitizam, govor mržnje, dezinformacije i teorije zavjere bujaju u kriznim vremenima. U novije doba i društveni mediji znatno pojačavaju širenje ovih štetnih sadržaja, uključujući i poricanje i iskrivljavanje istine o Holokaustu.

U digitalnom dobu važno je znati raščlaniti pokušaje manipulacije poviješću te njezina pogrešnog predstavljanja. Stoga je nužno sveobuhvatno poznavati i razumjeti uzroke i posljedice Holokausta,¹ kako bismo se uspješno suprotstavili antisemitizmu te poricanju i iskrivljavanju istine o Holokaustu.

Neistine, ukorijenjene u antisemitskim predrasudama i razmišljanju temeljenom na urotama, predstavljaju prijetnju povijesnom sjećanju i promiču netrpeljivost i mržnju.

Ovaj vodič daje nastavnicima smjernice i nužne alate s pomoću kojih mogu spriječiti širenje poricanja i iskrivljavanja istine o Holokaustu te stavlja na raspolaganje znanje, nastavna načela i strategije s pomoću kojih mogu kod svojih učenika unaprijediti digitalnu pismenost, kritičko razmišljanje te poznavanje i razumijevanje povijesti.

unesco

„Budući da ratovi započinju u umovima muškaraca i žena, onda upravo u umovima muškaraca i žena moramo graditi obrambene strukture mira.“

¹ *Huzjan, Vladimir, Što varaždinski srednjoškolci znaju i misle o fašizmu i antifašizmu? U povodu 80. obljetnice progona Židova u Varaždinu (1941. - 2021.) // Zbornik radova međunarodnog seminara Never forget. O holokaustu i ljudskim pravima, koji je održan 23. 2. 2023. godine u Čakovcu / Pal, Andrej ; Ličanin, Aleksandra (ur.), Čakovec: Židovska općina Čakovec, 2023., str. 27-49

Poglavlje I.	1
Kako prepoznati i razumjeti poricanje i iskrivljavanje istine o Holokaustu	1
1.1 Što je to poricanje i iskrivljavanje istine o Holokaustu?	2
1.2 Što znači pojam „revizionizam“ u kontekstu poricanja i iskrivljavanja istine o Holokaustu?	2
1.3 Kako prepoznati i spriječiti iskrivljavanje istine o Holokaustu	3
1.4 Poricanje i iskrivljavanje istine o Holokaustu u digitalnom dobu	6
1.5 Što je sa slobodom izražavanja?	8
Poglavlje II.	9
Kako obrazovanjem odgovoriti na poricanje i iskrivljavanje istine o Holokaustu	9
2.1 Kako obrazovanjem sprječavamo poricanje i iskrivljavanje istine o Holokaustu	10
2.2 Pristupi u poučavanju i učenju	10
2.2.1 Kritičko mišljenje i obrazovanje o Holokaustu	10
2.2.2 Izgradnja vještina povijesne pismenosti: razumijevanje i korištenje primarnih povijesnih izvora kao dokaza	11
2.3 Sprječavanje i suprotstavljanje poricanju i iskrivljavanju istine o Holokaustu	11
2.3.1 Osiguravanje sigurnog prostora u učionici	12
2.3.2 Incidenti u učionici – kako postupiti	12
2.3.3 Kako razgovarati s učenicima kada u razredu dođe do kritičnih situacija	12
Poglavlje III.	14
Poučavanje o poricanju i iskrivljavanju istine o Holokaustu u digitalnom svijetu	14
3.1 Obrazovanje za digitalno građanstvo	15
3.2 Što su medijska i informacijska pismenost?	15
3.3 Kako se suprotstaviti dezinformacijama na internetu	15
3.4 Procjena vjerodostojnosti izvora	16
3.4.1 Mreže za provjeru činjenica	17
Poglavlje IV.	18
Gotove nastavne jedinice za nastavnike	18
1. Što je poricanje i iskrivljavanje činjenica o Holokaustu? Zašto je važno da ga prepoznamo i suprotstavimo mu se? *	19
2. Tko je odgovoran za Holokaust? *	32
3. Fotografija kao povijesni izvor *	46
4. Od predrasuda do progona: povijest antisemitizma *	54
5. „Ja sam bio tamo. Vidio sam to. To se meni dogodilo.“: Vrijednost svjedočanstava osoba koje su preživjele **	67
6. Pogled iz više kutova: razumijevanje različitih perspektiva **	73
7. Nisu sve mrežne stranice pouzdane: kako procijeniti mrežnu stranicu? **	78
Aneks I	83
Pravno neobvezujuća Radna definicija poricanja i iskrivljavanje istine o Holokaustu Međunarodnog saveza za sjećanje na Holokaust - IHRA	83
Aneks II	86
Definicija genocida Ujedinjenih Naroda	86

* Autorica Loranda Miletić, prof.

** Nastavne jedinice preuzete iz UNESCO-ova priručnika *Suprotstavljanje poricanju i iskrivljavanju istine o Holokaustu obrazovanjem - nastavne jedinice za srednje škole*, za hrvatski obrazovni sustav prilagodila Loranda Miletić, prof.

Poglavlje I.

**Kako prepoznati i razumjeti
poricanje i iskrivljavanje istine o
Holokaustu**

1.1 Što je to poricanje i iskrivljavanje istine o Holokaustu?

Poricanje Holokausta započelo je još prije završetka Drugog svjetskog rata, kada su počinitelji pokušali sakriti ili umanjiti svoje zločine. Pobornici nacizma još od tog doba nisu prestali poricati, opravdavati ili slaviti te zločine, no međunarodna zajednica poricanje Holokausta nedvosmisleno je odbacila.

Ujedinjeni narodi prihvatili su nekoliko rezolucija² kojima se osuđuje poricanje i iskrivljavanje istine o Holokaustu.

Opća skupština Ujedinjenih naroda usvojila je 20. siječnja 2022. godine novu rezoluciju u kojoj se pozivaju sve države kao i nevladine institucije i internetske kompanije na poduzimanje aktivnih mjera protiv poricanja Holokausta.³

Rezolucija Ujedinjenih naroda iz siječnja 2022. godine definira poricanje i iskrivljavanje istine o Holokaustu na sljedeći način:

„Poricanje Holokausta diskurs je i propaganda koja poriče povijesnu zbilju i opseg istrebljenja Židova od strane nacista i njihovih suradnika tijekom Drugog svjetskog rata, poznatog kao Holokaust ili Šoa;

Svaki pokušaj tvrdnje da se Holokaust (Šoa) nije dogodio, što može uključivati javno poricanje ili dovođenje u sumnju korištenja glavnih mehanizama istrebljenja (poput plinskih komora, masovnih strijeljanja, izgladnjivanja i mučenja) ili namjernosti genocida nad židovskim narodom;

Namjerno nastojanje da se opravda ili na najmanju moguću mjeru svede utjecaj Holokausta ili njegovih glavnih sudionika, uključujući suradnike i saveznike nacističke Njemačke;

Grubo umanjivanje broja žrtava Holokausta koje je proturječno pouzdanim izvorima;

Pokušaje okrivljavanja Židova za izazivanje vlastitoga genocida;

Izjave koje Holokaust prikazuju kao pozitivan povijesni događaj;

Pokušaje zamaglivanja odgovornosti za uspostavu koncentracijskih logora i logora smrti koje je osmislila i kojima je upravljala nacistička Njemačka svaljivanjem krivnje na druge nacionalne ili etničke skupine.“

1.2 Što znači pojam „revizionizam“ u kontekstu poricanja i iskrivljavanja istine o Holokaustu?

Povijesni revizionizam je nužan i trajan proces u znanstvenom istraživanju, što znači da se postojeći nalazi stalno ponovno ocjenjuju i mogu biti ispravljani (revidirani) kada se pojave nove teorije, opažanja, izvori ili pitanja.

² Rezolucije Glavne skupštine Ujedinjenih naroda 60/7 (2005), 61/255 (2007) i A/RES/76/250 (2022). Rezolucija Glavne konferencije UNESCO-a 34C/61 (2007) na sličan način osudila je iskrivljavanje i poricanje istine o Holokaustu.

³ Rezolucija Ujedinjenih naroda o poricanju istine o Holokaustu <https://mzom.gov.hr/vijesti/opca-skupstina-ujedinjenih-naroda-donijela-rezoluciju-protiv-negiranja-holokausta/4752>

Ovaj pojam poricatelji Holokausta i oni koji iskrivljavaju istinu o Holokaustu zlorabe kako bi stvorili lažan dojam da u znanosti postoje proturječja o općeprihvaćenom znanju o Holokaustu. Poricanje Holokausta šire osobe koje zanemaruju i dovode u pitanje utvrđene povijesne i znanstvene činjenice.

Koristeći logiku urote i često pseudoznanstveni jezik, poricatelji pokušavaju diskreditirati povjesničare, preživjele žrtve Holokausta i veliku količinu dokumenata i dokaza.

Jedan od primjera poricanja Holokausta je i tvrdnja da plinske komore u logoru Auschwitz-Birkenau nisu mogle postojati jer su bile napredne za znanost onog doba, unatoč povijesnim dokazima da je ta tehnologija razvijena prije Drugog svjetskog rata.

Ovakvim tvrdnjama želi se obezvrijediti dokumentirane povijesne dokaze o Holokaustu ili pogrešno predstaviti činjenice, s ciljem stvaranja sumnji i širenja antisemitskih pogleda po kojima se židovskom narodu ne može vjerovati te im se odbija priznati da su bili žrtve. Iako su znanstvenim istraživanjima ovakve tvrdnje već odavno odbačene, one se i dalje šire u obliku teorija zavjere na internetu.

Poricatelji koriste razne načine i pristupe, od neiskrene „ja samo pitam“ strategije pa do demoniziranja svjedoka i vjerodostojnih povjesničara u sklopu široke zavjere. Većina ovih taktika je učinkovita jer se oslanja na temeljnu psihologiju (prirodna znatiželja) ili na duboko ukorijenjeno nepovjerenje u autoritete i znanost (protuznanstveni populizam).

U pozadini ovih teorija zavjere⁴ često se nalaze duboko antisemitska uvjerenja, gdje se na Židove gleda kao na prijetvorne i svemoćne i odbija se vidjeti da su pripadnici te zajednice zaista bili žrtve. Postoje mnogi razlozi za privlačnost teorija zavjere: one nude jednostavna objašnjenja u nesigurnim vremenima te podilaze ljudskoj potrebi za sigurnošću tako što naizgled stavljaju kontrolu u ruke pojedinca, ojačavaju lažni osjećaj sigurnosti uz pripadnost određenoj skupini i time pružaju utješnu iluziju usred kaotičnih razdoblja.

1.3 Kako prepoznati i spriječiti iskrivljavanje istine o Holokaustu⁵

Otvoreno poricanje Holokausta relativno je lako prepoznati, no iskrivljavanje istine o njemu ima raznolika oblića i često je manje očito te služi drukčijim ciljevima. Kod njega su neki aspekti Holokausta djelomično prihvaćeni kao činjenice, dok se istodobno drugi dovode u pitanje.

U izvještaju UNESCO-a i Ujedinjenih naroda „Povijest pod napadom: Poricanje i

---

⁴ Teorija zavjere je uvjerenje „da skupina ljudi koja djeluje u tajnosti, zavjerenici, žele postići kontrolu ili uništiti neku instituciju, zemlju ili cijeli svijet zbog vlastite zle namjere“ (Butter, 2018.).

⁵ Preporuke za prepoznavanje i suzbijanje iskrivljavanja istine o Holokaustu Međunarodnog saveza za sjećanje na Holokaust (IHRA) na hrvatskome jeziku, <https://mzom.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Medunarodna/Holokaust/Prepoznavanje%20i%20suzbijanje%20iskrivljavanja%20istine%20o%20holokaustu%20-%20Preporuke%20donositeljima%20politika%20i%20odluka.pdf>

iskrivljavanje istine o Holokaustu u društvenim medijima⁶ navedena je tipologija s pomoću koje možemo razumjeti različite oblike iskrivljavanja istine o Holokaustu: slavljenje, okrivljavanje, delegitimiziranje, ocrnjivanje, izjednačavanje i izostavljanje.

Slavljenje: Izjave kojima se Holokaust prikazuje kao pozitivan povijesni događaj. Na primjer, nošenje odjeće i drugih rekvizita koji se mogu kupiti i na internetskim platformama, uključivo sa slavljeničkim fotografijama zločinaca, amblemima i sloganima poput 6MWE (*Six million wasn't enough* / Šest milijuna nije bilo dovoljno) ili ZDS (Za dom spremni), što upućuje na slaganje s genocidnim ciljevima Holokausta. Ovakvi slogani, koji uobičajeno kruže među grupama krajnje desnice, jasno pokazuju da oni smatraju Holokaust kao i politiku nacista i njihovih saveznika svojim uzorima.

Okrivljavanje: Ovaj oblik iskrivljavanja Holokausta očituje se kao pokušaj prebacivanja odgovornosti i krivnje za Holokaust na Židove, optuživanjem da su prouzročili vlastiti genocid i tvrdnjama da su aktivno suodgovorni za Holokaust (na primjer, da su ga htjeli iskoristiti da dobiju vlastitu nacionalnu državu), ili da su na neki način „zaslužili“ ili izazvali vlastitu sudbinu.

Delegitimiziranje: Iskrivljavanje u kojem se Izrael prikazuje kao nacistička država, izjednačava izraelska politika prema Palestincima s plinskim komorama, logorima smrti i masovnim ubojstvima u Holokaustu. Samo po sebi, kritiziranje politike izraelske vlade ne predstavlja antisemitizam – treba strogo nadzirati postupanje svih zemalja u odnosu na ljudska prava, osobito u vrijeme sukoba. Problem stoga nije kritika izraelske politike, već to da izjednačavanje Izraela s nacističkom državom daleko nadilazi legitimne argumente ili razumnu raspravu.

Ocrnjivanje: Iskrivljavanje u kojem se Židove optužuje da iskorištavaju Holokaust, uključujući tvrdnje da se Holokaustu pridaje više važnosti no što zaslužuje, ili da Židovi previše govore o Holokaustu i koriste ga za manipulaciju.

Izjednačavanje: Iskrivljavanje u kojem se prisvaja emocionalna i retorička težina Holokausta u svrhu ostvarivanja političkih, društvenih ili moralnih ciljeva, gdje se Holokaust izjednačava s nekim drugim događajem, a da se pritom ne uzima u obzir ni integritet povijesnih činjenica ni patnja nacističkih žrtava.

Izostavljanje: Namjerni pokušaji opravdavanja ili umanjivanja posljedica Holokausta ili njegovih glavnih sastavnica, uključujući i ulogu saveznika i pomagača nacističke Njemačke. Izostavljanje može podrazumijevati preusmjeravanje krivnje i odgovornosti za Holokaust na naciste ili na „marginalne elemente“ kako bi se izbjeglo prihvaćanje sudjelovanja, suradnje i suodgovornosti vlastite nacije. To uključuje iskrivljavanje istine, primjerice izostavljanjem onih aspekata Holokausta koje je teško podnijeti jer su u sukobu sa snažnim osjećajem identiteta (često povezanog s nacionalnim mitovima koje njeguju nacionalistički i neliberalni pokreti pod krinkom domoljublja).

U razdoblju nakon Drugog svjetskog rata neke zemlje su potisnule ili umanjile opseg

---

⁶ *History under attack: Holocaust denial and distortion on social media*, UNESCO, 2022, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000382159>

Holokausta te su se priklonile korištenju općenitijih narativa o viktimizaciji. Ovakvo prikriivanje nacionalne odgovornosti predstavlja primjer iskrivljavanja istine o Holokaustu gdje se sjećanje na žrtve Židova vidi kao smetnja ili konkurencija sjećanju na nacionalne (nežidovske) žrtve. Takvi postupci dovode do pogrešnog predstavljanja i iskrivljavanja povijesnih činjenica, manjkavog obrazovanja i pristranih komemoracija te usporavaju procese nacionalnog suočavanja s istinom i njezina prihvaćanja.

Psihologija poricanja i iskrivljavanja istine o Holokaustu

Poricanje i iskrivljavanje istine o Holokaustu podupiru dva složena psihološka mehanizma, u različitoj mjeri prisutna među različitim narodima, skupinama i pojedincima.

Razumijevanjem tih mehanizama lakše ćemo shvatiti i iskrivljena viđenja ovoga genocida.

1. **Izazov kolektivnom identitetu:** Povijesno, nastavnici su ponekad narode uključene u Holokaust dijelili sukladno njihovim ulogama na: počinitelje, promatrače i žrtve. Za mnoge ljude, osobito one koji imaju snažan osjećaj povezanosti s nacionalnim identitetom, povijesna uloga počinitelja ili promatrača može predstavljati značajnu prijetnju tom identitetu. Prihvaćanje činjenice o takvoj ulozi u Holokaustu prisililo bi ih da se suoče s moralnim prijestupima koja su počinili njihovi sunarodnjaci ili preci, što je u suprotnosti s potrebom viđenja vlastite nacije kao moralne i pravedne.

2. **Natjecanje u težini viktimizacije:** Budući da Holokaust ima globalnu prepoznatljivost kao jedinstveni genocid u povijesti, istodobno može dovesti do osjećaja relativne zapostavljenosti patnji drugih zajednica nad kojima su počinjeni drugi zločini prema međunarodnom pravu. Mnogi pripadnici tih zajednica mogu osjećati da njihove teškoće nisu dovoljno prepoznate. Ovakav percipirani i/ili stvarni izostanak prepoznavanja stradavanja može dovesti do onog što se u psihologiji naziva natjecanjem u viktimizaciji, na koje bi u obrazovanju trebalo jasno upozoriti.

Iskrivljavanje i zloupotreba Holokausta za druge ciljeve može se spriječiti:

A: Promicanjem inkluzivnih nacionalnih identiteta: Kako bi se suprotstavili defenzivnom, obrambenom nacionalnom identitetu, nastavnici mogu naglasiti lokalne identitete i promicati inkluzivnije nacionalne identitete u učionici.⁷ Promicanjem ideje o raznolikom nacionalnom identitetu možemo potaknuti shvaćanje po kojem su židovske žrtve sastavni dio „naše“ nacionalne skupine kao i doprinosa Židova, kako pojedinaca tako i cijele zajednice, kao jakih pokretača razvoja hrvatskih gradova i industrije.⁸ Time se umanjuje defenzivnost i povećava otvorenost u shvaćanju nacionalnog identiteta te olakšava i suočavanje s tamnim stranama nacionalne povijesti, uključujući i sudioništvo vlastite nacije u Holokaustu.

U sklopu kulture sjećanja pridonosi isticanje priča o hrabrosti i otporu tijekom Holokausta,

---

⁷ Bilewicz, M., Witkowska, M., Stubig, S., Beneda, M. and Imhoff, R. 2017. *How to teach about the Holocaust? Psychological obstacles in historical education in Poland and Germany.* In: C. Psaltis, M. Carretero, and S. Čehajić-Clancy (eds.) *History education and conflict transformation*, London: Palgrave, pp. 169–197.

⁸ Dobrovšak, Ljiljana, *Začetnici industrije u Hrvatskoj židovskog podrijetla.* Zagreb: Židovska vjerska zajednica BET ISRAEL u Hrvatskoj, STAJER-GRAF, 2025

čiji su nositelji i Židovi i nežidovi. Poučavanje i učenje o Pravednicima među narodima – pojedincima koji su spašavali Židove – može pobuditi osjećaj građanskog ponosa zbog pripadnika vlastitog naroda koji su pružili otpor antisemitizmu i fašizmu, te poslužiti kao uvod u raspravu o njihovim motivima i odlukama. Pritom nastavnici moraju oprezno pristupiti temi kako bi izbjegli preuveličavanje broja onih koji su spašavali progonjene, jer to samo po sebi može iskriviti razumijevanje Holokausta.

B: Prepoznavanjem postojanja različitih primjera i oblika patnji: Kako bi se suprotstavili poricanju Holokausta koje se temelji na njegovu nepriznavanju, nastavnici trebaju osigurati da u kurikulumu ima mjesta za patnje svih etničkih, političkih, vjerskih i drugih skupina koje su bile proganjane. Jasno komuniciranje o tome da priznavanje Holokausta ne znači

Kada obrađuju temu Drugog svjetskog rata, nacističkog i fašističkog režima te kolaboracijskih režima kao što je to bio režim Nezavisne Države Hrvatske, nastavnici bi trebali spominjati sve njihove zločine i prepoznati specifičnu povijest svih skupina žrtava te osigurati da učenici razumiju politike koje su u tu svrhu korištene. Nastavnici bi trebali osigurati prostor u kurikulumu za raspravu o povijesti i nasljeđu onih zločina koji su važni za identitet i interese njihovih učenika.

umanjivanje važnosti i težine drugih zločina prema međunarodnom pravu – uključujući i zločine počinjene protiv drugih grupa koje su proganjali nacisti i njihovi saveznici – već tako zapravo svraćamo pozornost na sve njih.

1.4 Poricanje i iskrivljavanje istine o Holokaustu u digitalnom dobu

Društveni mediji sve više oblikuju način na koji mlađe generacije doživljavaju nacistički progon i Holokaust te se nastavnici suočavaju s izazovima koje predstavljaju platforme vođene algoritmima, gdje se točan i vjerodostojan sadržaj pojavljuje uz dezinformacije i teorije zavjere. Način na koji je Holokaust predstavljen na internetu,⁹ a osobito diskurs o Holokaustu na društvenim mrežama, znatno utječu na sadašnje i buduće sjećanje na Holokaust. Razumijevanje onoga što se događa na platformama poput TikToka¹⁰ ključno je za razvoj strategija za odgovorno korištenje njihova obrazovnog potencijala.

Spomen-područja i muzeji Holokausta pokušavaju uravnotežiti ovakvo proizvoljno korištenje materijala opsežnim i pažljivo odabranim informacijama koje nude na svojim mrežnim stranicama i u društvenim medijima.

⁹ Važan kriterij kvalitete internetskih platformi je preusmjeruju li korisnike koji pretražuju „Holokaust“, „poricanje Holokausta“ ili „Holohoax“ (složenica sastavljena od riječi „Holocaust“ i „hoax“, što znači prijevarena) na vjerodostojne mrežne stranice koje znanstvenim argumentima odbacuju poricanje Holokausta.

¹⁰ Upute za reagiranje na govor mržnje na TikToku i alati za ograničavanje interakcija sa sadržajem <https://www.tiktok.com/community-guidelines/en/safety-civility#2>, pristupljeno 3. prosinca 2025.

Za poučavanje o Holokaustu u vidu izvanučioničke nastave dostupna je IWalk digitalna platforma koja kombinira upotrebu audio-vizualnih zapisa, svjedočanstava, pedagošku teoriju, objektivne ishode učenja i usmjerenost na određeno mjesto. U kreiranju hrvatskog sadržaja sudjelovali su hrvatski stručnjaci te je IWalk digitalna platforma dostupna na: <https://iwatch.usc.edu/sfi/>, a IWalk mobilna aplikacija za Apple i Android uređaje dostupna je na: <https://apps.apple.com/us/app/usc-shoah-iwalk/id1176057571> i https://play.google.com/store/apps/details?id=com.illion.usc&hl=en_US.

Globalna kampanja Međunarodnog saveza za sjećanje na Holokaust (IHRA) #ProtectTheFacts za sprječavanje iskrivljavanja istine o Holokaustu dostupna je na hrvatskome jeziku pod nazivom #ČuvajmoČinjenice na <https://www.againstholocaustdistortion.org/hr/shareable-content/?term-language=croatian> i <https://mzom.gov.hr/istaknute-teme/medjunarodna-suradnja-i-eu/multilateralna-suradnja/medjunarodni-savez-za-sjecanje-na-holokaust-ihra-international-holocaust-remembrance-alliance/1986/doc/8496>.

Utjecaj umjetne inteligencije (UI) na sjećanje na Holokaust

Način na koju umjetna inteligencija (UI) oblikuje razumijevanje Holokausta, osobito među mlađim generacijama, predstavlja dodatni veliki izazov. Imamo li na umu da se digitalni mediji široko koriste za pronalaženje informacija o prošlosti, UI postaje ključni filter povijesnih informacija, jer određuje koje izvore informacija će algoritmi određene platforme primarno koristiti (npr. algoritam tražilice Google ili algoritam za preporuke na YouTubeu). Sustavi UI također određuju koliko će biti vidljivi pojedinačni aspekti povijesnih događaja. Dodatna objašnjenja i upute dostupne su u UNESCO-ovoj publikaciji „UI i Holokaust – ponovno pisanje povijesti? Utjecaj umjetne inteligencije na razumijevanje Holokausta“.¹¹

Uz brojne neistine i teorije zavjere koje su sveprisutne u javnom i medijskom prostoru, iznimno je važan razvoj vještina medijske pismenosti, kojima se stječu znanja o potrebi i načinima provjere izvora informacija.

Kao uvod u radionice o dezinformacijama ili za vježbe provjeravanja informacija, može se koristiti portal [Medijska pismenost](#) kojim upravlja Agencija za elektroničke medije.

Edukativni videomaterijali nastali su suradnjom Agencije za elektroničke medije i UNICEF-a i dostupni su na poveznicama [Edukativni video o dezinformacijama](#), [Ideološki izazov: Edukativni materijali o političkim ideologijama](#), [Videolekcija: Dezinformacije i lažne vijesti kao političko oružje](#), [Neizvjesna budućnost komunikacije na Twitteru](#), [Infografika: Što je govor mržnje i kako na njega reagirati](#).

¹¹ [AI and the Holocaust: rewriting history? The impact of artificial intelligence on understanding the Holocaust](#), UNESCO publikacija, 2024.

1.5 Što je sa slobodom izražavanja?¹²

Digitalni govor mržnje na društvenim mrežama gdje anonimnost dodatno olakšava izražavanje je ozbiljan problem današnjice i nešto što se ne smije shvaćati olako.

Sučeljavanje s govorom mržnje¹³ predstavlja osobito složen izazov kada dolazi u dodir s istodobnom potrebom da se promiče sloboda izražavanja kao temeljno ljudsko pravo zaštićeno Općom deklaracijom o ljudskim pravima, Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima te drugim konvencijama o ljudskim pravima.

Škole i nastavnici moraju pronaći ravnotežu između poučavanja o normama i pravima vezanim uz slobodu izražavanja nužnu za učenje, kritičku raspravu, dijalog u učionici i razgovor s nastavnicima i istodobnu zaštitu učenika od govora mržnje.

U Republici Hrvatskoj regulirano je sankcioniranje govora mržnje Kaznenim zakonom,¹⁴ člankom 325. koji propisuje kažnjavanje javnog poticanja na nasilje i mržnju zatvorskom kaznom u trajanju do tri godine.

U odnosu na pozdrav „Za dom, spremni“, Ustavni sud je u nekoliko svojih odluka izrazio jasno stajalište da je riječ o ustaškom pozdravu Nezavisne Države Hrvatske te da taj pozdrav nije u skladu s Ustavom Republike Hrvatske.¹⁵

---

¹² Pogledajte i UNESCO 2023. „Addressing hate speech through education: a guide for policy-makers“ <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000384872>

¹³ Za više informacija pogledajte „Hate Speech’ Explained: A Toolkit“, ARTICLE 19., 2015., <https://www.article19.org/resources/hate-speech-explained-a-toolkit/>

¹⁴ Kazneni zakon Republike Hrvatske, neslužbeni pročišćeni tekst, <https://mpudt.gov.hr/pristup-informacijama-6341/zakoni-i-ostali-propisi/zakoni-i-propisi-6354/kazneno-pravo/kazneni-zakon/6602?lang=hr>

¹⁵ Priopćenje Ustavnog suda Republike Hrvatske, Broj: SuP-O-1212020 od 5. lipnja 2020. godine, pristupljeno 2. prosinca 2025. https://www.usud.hr/sites/default/files/dokumenti/Priopcenje_od_5_lipnja_2020.pdf

Poglavlje II.

**Kako obrazovanjem odgovoriti
na poricanje i iskrivljavanje
istine o Holokaustu**

2.1 Kako obrazovanjem sprječavamo poricanje i iskrivljavanje istine o Holokaustu

Poučavanje o poricanju i iskrivljavanju istine o Holokaustu može služiti širem cilju povećanja otpornosti kod učenika i njihove spremnosti za odupiranje povijesnim neistinama općenito te specifično onima o Holokaustu.

Pri poučavanju kojemu je namjera spriječiti poricanje i iskrivljavanja istine o Holokaustu, nastavnici bi trebali slijediti sljedeće ciljeve:

- Upoznati učenike sa složenim fenomenom poricanja i iskrivljavanja istine o Holokaustu, uključujući i samu povijest tog iskrivljavanja i poricanja, kao i s tipičnim sadržajem, tehnikama i oblicima dezinformacija;
- Omogućiti učenicima da prepoznaju štetu koju poricanje i iskrivljavanje istine o Holokaustu nanosi žrtvama, ljudskim pravima, miru, prihvaćanju raznolikosti i političkoj kulturi demokracije;
- Osnažiti kod učenika poštovanje prema vrijednosti povijesne istine, povijesnoj znanosti i metodama istraživanja te ih ohrabriti da djeluju protiv iskrivljavanja povijesne istine, čime učenici osvješćuju i razumiju svoju odgovornost kao građana svijeta;
- Osigurati usvajanje temeljnih znanja i vještina procjenjivanja informacija, tako da učenici mogu prepoznati i suprotstaviti se dezinformacijama o Holokaustu na internetu, identificirati pouzdane izvore informacija i biti svjesni da različite platforme društvenih medija koriste različite pristupe u odnosu na dezinformacije i govor mržnje.

2.2 Pristupi u poučavanju i učenju

2.2.1 Kritičko mišljenje i obrazovanje o Holokaustu¹⁶

Jedan od ciljeva obrazovanja o Holokaustu jest razvijanje kritičkog mišljenja. Kritičko mišljenje je primjer razmišljanja više razine koje pojedincu omogućava da provede analitičko, racionalno i otvoreno istraživanje nekog pitanja. Te su vještine od središnje važnosti za suprotstavljanje poricanju i iskrivljavanju istine o Holokaustu, ali da bi se razvile trebaju nam inovativni pedagoški pristupi koji nadilaze nabranje povijesnih činjenica. Ovdje je potreban dinamičan, interaktivan i znanstveni pristup, koji učenicima omogućava razumijevanje istine o povijesti i o Holokaustu. Nastava povijesti ne bi trebala samo predstaviti što se dogodilo u prošlosti, već i postavljati pitanja o tome što znamo o prošlosti te kako to znamo. Razvoj ovih vještina ovisi o tome hoće li učenik uspjeti pronaći teško dostižnu ravnotežu između povjerenja i nepovjerenja, te prepoznati pouzdanost nekog povijesnog izvora iz podataka o autorstvu, svrsi, ciljanoj publici, vremenskom okviru i društvenom kontekstu.

---

¹⁶ Preporuke za poučavanje i učenje o Holokaustu Međunarodnog saveza za sjećanje na Holokaust (IHRA) na hrvatskome jeziku <https://mzom.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Medunarodna/Holokaust/Preporuke%20za%20poducavanje%20%20ucenje%20o%20holokaustu%20-%20IHRA%202019.%20-%202022.%201.%202020..pdf>

2.2.2 Izgradnja vještina povijesne pismenosti: razumijevanje i korištenje primarnih povijesnih izvora kao dokaza

S obzirom na bezbrojna iskrivljavanja i pogrešna predstavljanja Holokausta, poučavanje o Holokaustu može se upotpuniti učeničkim radom s povijesnim izvorima, čime će steći uvid u količinu i raznolikost dostupnih primarnih izvora o Holokaustu.

Glavne skupine izvora iz kojih se s učenicima može proučavati Holokaust su:

- Pisani izvori - pisma, osobni dokumenti (npr. dnevници), nacrti, karte, naredbe, govori, vozni redovi i popisi za deportaciju, registri, spisi i statistički sažeci koje su vodile uprave koncentracijskih logora, koje je izrađivao SS ili Redarstveno-obavještajni sustav NDH;
- Vizualni izvori - fotografije, slike koje su naslikali zatvorenici, filmski zapisi;
- Fizički dokazi - ostaci koncentracijskih logora ili povijesni artefakti (odjeća, obuća...), masovne grobnice;
- Iskazi svjedoka o Holokaustu.

2.3 Sprječavanje i suprotstavljanje poricanju i iskrivljavanju istine o Holokaustu

Poučavanje kojim se gradi otpornost učenika na poricanje i iskrivljavanje istine o Holokaustu može se provoditi i proaktivnim nastavnim jedinicama i reaktivnim i responsivnim djelovanjem.

Proaktivni pristup

U planiranim nastavnim aktivnostima problemom se možemo baviti neizravno ili izravno.

„Neizravno“ znači da se nastavnik dezinformacijama o Holokaustu ne bavi nužno izrijekom, već izgrađuje vještine i znanja koji stvaraju veću otpornost na takve dezinformacije.

„Izravno“ bavljenje se odnosi na nastavne jedinice koje su izričito usmjerene na pojavu poricanja i iskrivljavanja istine o Holokaustu. Takve nastavne jedinice mogu biti uvrštene u kurikule o Holokaustu ili u nastavne jedinice posvećene govoru mržnje, dezinformacijama, ljudskim pravima i građanstvu.

Reaktivni pristup

Svaki učitelj može se neočekivano susresti s izrazima poricanja i iskrivljavanja istine o Holokaustu ili antisemitizma u učionici, koji mogu proizlaziti iz neznanja, biti izrečeni u svrhu provokacije ili biti izraz istinskog uvjerenja.

Najučinkovitiji način sprječavanja ranjivosti učenika na poricanje istine o Holokaustu jest poučavanje povijesti Holokausta na dobro strukturiran i na izvorima utemeljen način, korištenjem pedagoških pristupa usmjerenih na učenika, koji pomažu učeniku shvatiti zašto znamo ono što znamo.

2.3.1 Osiguravanje sigurnog prostora u učionici

Osiguravanje sigurnog okruženja za učenike i nastavnike ključno je za uspješan odgojno-obrazovni proces. U takvom bi se prostoru svi sudionici trebali osjećati slobodno izraziti svoja promišljanja, osjećaje i mišljenja bez straha od osude, diskriminacije ili zlostavljanja, što znači da učitelj i razred neće tolerirati nasilje, uznemiravanje ili govor mržnje.

Važno je uzeti u obzir da učionica treba biti siguran prostor za sve učenike, uključujući i one koji bi mogli biti meta štetnih izjava. U tim slučajevima moglo bi biti korisno izvan učionice zasebno porazgovarati s učenikom koji otvori temu.

2.3.2 Incidenti u učionici – kako postupiti

Ostanite mirni i objektivni: Važno je ostati miran i pribran prilikom rješavanja takvih incidenata. Emocionalna reakcija mogla bi dovesti do eskalacije situacije i omesti produktivan dijalog. Izbjegavajte kontraproduktivne reakcije poput moraliziranja, okrivljavanja i stigmatiziranja učenika.

Odmah intervenirajte: Ako su učenici u vašem razredu žrtve zlostavljanja ili su meta napada drugih, odmah intervenirajte i zaustavite incident. Pobrinite se za potrebe svake potencijalne žrtve.

Prekinite situaciju na odgovarajući način: Ako učenik iznese antisemitsku primjedbu, poriče ili iskrivljuje povijest Holokausta, odmah prekinite razgovor, ali smireno. Neutralnim tonom jasno dajte do znanja da takve primjedbe nisu prihvatljive u učionici.

Utvrđite vrijednosti koje se poštuju u učionici: Podsjetite razred na vrijednosti prihvaćanja, poštovanja i empatije koje se očekuju u učionici. Naglasite da se svi učenici zaslužuju osjećati sigurno i poštovano, bez obzira na svoje podrijetlo ili uvjerenja.

Pokušajte procijeniti namjeru: Pokušajte procijeniti proizlazi li izjava učenika iz neznanja, nepromišljenosti, provokacije ili čvrstog uvjerenja. Ovisno o težini incidenta, možete razmisliti o tome da s određenim učenikom/učenicima zasebno razgovarate nakon sata, ali važno je ipak reagirati na predrasude odmah pred cijelim razredom.

Razmislite o svom odgovoru: Incident može poslužiti kao prilika da educirate učenika/učenike o značenju njihovih riječi, da objasnite štetne učinke antisemitizma i poricanja Holokausta, kako povijesno tako i danas, te da pružite činjenične informacije. Morat ćete odlučiti hoćete li se odmah pozabaviti izazovom i prekinuti dotadašnji tijek sata ili temu zakazati za sljedeći sat. To ovisi o raznim čimbenicima, između ostalog i o vašem osjećaju kompetentnosti za učinkovit odgovor na iznesene tvrdnje te mogu li se tvrdnje odbaciti kratko i uvjerljivo ili bi bilo bolje vratiti im se kasnije, nakon što odvojite vrijeme za pripremu. Ako niste sigurni, recite razredu da ćete se kasnije vratiti na temu.

2.3.3 Kako razgovarati s učenicima kada u razredu dođe do kritičnih situacija

Izbjegavajte korištenje tona koji izaziva osjećaj krivnje, jer to može izazvati otpor kod onih koji još nisu razvili dovoljnu svijest ili osjetljivost prema Holokaustu. Ton ne bi trebao biti previše formalan, već poticajan za stvaranje okruženja u kojem će se poticati razvijanje

Ključno je razlikovati odgovore na poricanje Holokausta od onih na iskrivljavanje istine o Holokaustu.

Nastavnici bi se trebali nedvosmisleno protiviti poricanju Holokausta.

Međutim, na iskrivljavanje istine o Holokaustu koje proizlazi iz nedostatka znanja trebalo bi reagirati drukčije.

Pitanja koja ne sadrže osudu:

- ***„Ja stvari vidim drukčije, ali zanima me to što govoriš.“***
- ***„Što želiš reći ovom izjavom?“***
- ***„Znaš li više o tome?“***
- ***„Kako se osjećaš kada vidiš ili čuješ nešto slično?“***

Važno: Razlikujte identitet učenika od izjave.

- ***„Ono što govoriš je antisemitski, jer...“, umjesto „Ti si antisemit!“***

dijaloga, razumijevanja i priznavanja mogućnosti pogreške, bez napada ili osuda.

Umjesto da se odmah ispravlja ili kori, odnosno pokušava prenijeti „ispravna“ perspektiva, pristup koji se oslanja na postavljanje pitanja učenicima pruža nam priliku da saznamo više o učenicima i njihovu podrijetlu, životnim iskustvima i perspektivama. Na taj će način učenici steći osjećaj da se njihova mišljenja, iskustva i emocije cijene i prihvaćaju.

Poglavlje III.

**Poučavanje o poricanju i
iskrivljavanju istine o Holokaustu
u digitalnom svijetu**

U današnjem digitalnom dobu mladi su posebno duboko uronjeni u tehnološki krajolik koji je u stalnoj mijeni. To im omogućuje neograničen pristup globalnoj mreži ljudi kao i obilje izvora informacija. Prema nedavnom izvješću Eurostata,¹⁷ čak 96% mladih Europljana koristi internet svakog dana, u usporedbi s 84% ukupnog stanovništva EU-a. Zato je nužno mladim ljudima dati alate i znanje koji će im omogućiti da primjereno reagiraju na digitalne prijetnje, na primjer da se suprotstave poricanju i iskrivljavanju istine o Holokaustu te izraze solidarnost sa židovskim zajednicama.

Definicija digitalnoga građanina¹⁸

Digitalni građanin je netko tko je, uz razvoj širokog raspona kompetencija, sposoban aktivno, pozitivno i odgovorno sudjelovati u zajednicama na internetu i izvan njega, bilo lokalnim, nacionalnim ili globalnim. Budući da su digitalne tehnologije po prirodi disruptivne i stalno se razvijaju, izgradnja ovih kompetencija predstavlja cjeloživotni proces koji bi trebao započeti od najranijeg djetinjstva kod kuće i u školi, u formalnim, neformalnim i neslužbenim obrazovnim okruženjima (Vijeće Europe, 2019., str. 11 i dalje).

3.1 Obrazovanje za digitalno građanstvo

Obrazovanje za digitalno građanstvo, koje je komponenta obrazovanja za globalno građanstvo, naglašava znanje, vještine i stavove potrebne za odgovorno snalaženje u digitalnoj sferi. To uključuje razumijevanje vlastitih prava i odgovornosti na internetu, kritičko vrednovanje informacija i učinkovito reagiranje na govor mržnje i uvredljiv sadržaj, uključujući poricanje i iskrivljavanje istine o Holokaustu.

3.2 Što su medijska i informacijska pismenost?

Medijska i informacijska pismenost obuhvaćaju vještine koje omogućuju ljudima kritički pristup informacijama, sadržajima komunikacije te učinkovito korištenje digitalnih tehnologija i pristupanje institucijama koje omogućuju stvaranje i razmjenu informacija i sadržaja. Kompetencije u tim područjima su nužne svim građanima, bez obzira na dob ili podrijetlo.

3.3 Kako se suprotstaviti dezinformacijama na internetu

Kako bi se suzbilo širenje lažnih informacija, bitno je prepoznati tipične taktike manipulacije. Lažne informacije često se oslanjaju na prijevarne strategije i već dobro poznate i uobičajene narative, što otežava razlikovanje istine od laži. Međutim, prethodna senzibilizacija za razotkrivanje, „prebunking“¹⁹ (komunikacijska strategija koja gradi otpornost na online manipulaciju), ojačat će sposobnost za odupiranje obmanjujućim sadržajima.

---

¹⁷ Eurostat 2023 [[isoc_ci_ac_i](#)] *Individuals - internet activities* (pristupljeno 11. 12. 2025.)

¹⁸ Council of Europe. 2019: *Digital Citizenship Education Handbook* <https://rm.coe.int/16809382f9>

¹⁹ „Prebunking“ je tehnika koja dobiva na važnosti kao sredstvo za izgradnju preventivne otpornosti na dezinformacije, usp. Harjani et al., 2022; Za dodatne smjernice, vidi UNESCO-ovu publikaciju *Addressing conspiracy theories: what teachers need to know* / Bavljenje problemom teorija zavjere: Što nastavnici trebaju znati, 2022., na hrvatskome jeziku https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381958_hrv

Potrebno je razlikovati pogrešne informacije od dezinformacija, čija je temeljna razlika u prepoznavanju štetne namjere:

- Pogrešna, odnosno lažna informacija²⁰ je ona koju nesvjesno širi netko tko vjeruje da je istinita;
- Dezinformacija²¹ je namjerno lažna te ju širi netko tko zna da je lažna. To je namjerna laž koju šire zlonamjerni akteri kako bi obmanuli druge.

3.4 Procjena vjerodostojnosti izvora

Pri suočavanju s novim informacijama, bitno je zapitati se: Odakle dolaze? Je li izvor vjerodostojan? Tko ga podržava? Zašto im vjerujem? Ta nam pitanja ne pomažu toliko izravno provjeriti informacije, koliko nam pomažu bolje razumjeti stvarnost.

Potrebno je učenike uputiti u načine provjere vjerodostojnosti online izvora:

- Identificirajte autora, osobu koja objavljuje na internetu ili kreatora videa: Istražite autora - Kolika je stvarna stručnost osobe koja objavljuje? Jesu li osobe koje objavljuju stanovnici mjesta gdje se događaj dogodio ili imaju znanstvene kvalifikacije u odnosu na određenu temu? Jesu li novinari? Znanstvenici? Aktivisti? Netko koga osobno poznajete? Što drugi kažu o autoru objave?
- Verificirajte izvor: Za vijesti – je li izvor ugledan? Pokazuje li ideološke pristranosti? Je li sadržaj sponzoriran? Navodi li članak izvore i pruža li druge dokaze u prilog svojim tvrdnjama? Za primarne izvore (fotografije, zvučni ili slikovni zapis) – potražite vizualne tragove i provjerite odgovaraju li prikazanoj situaciji.
- Provjerite činjeničnu točnost / „fact checking“: Izvještavaju li i druge novinske kuće o istoj priči na sličan način? Je li se neka stranica za provjeru činjenica bavila kojom od konkretnih tvrdnji iznesenih u članku?
- Provjerite ton i stil: Je li jezik senzacionalistički, pretjerano pojednostavljen ili manipulira osjećajima? Ocrnjuje li mišljenja različita od svojeg? Koristi li ideološki nabijene pojmove?
- Procijenite namjeru: Zapitajte se zašto je objavljena ta objava? Koje se emocije žele njome izazvati (ljutnja, suosjećanje itd.)?
- Sadrži li objava poziv na djelovanje? Na kakvo djelovanje? Kome bi ono koristilo?

Potaknite učenike na korištenje resursa za sigurne načine prijavljivanja, blokiranja ili djelovanja protiv govora mržnje i dezinformacija. Većina online platformi i zajednica ima pravila koja održavaju ton rasprave među korisnicima dostojanstvenim te korisnicima omogućuju da jednostavno i anonimno prijave administratorima ili moderatorima poruke mržnje.

---

²⁰ Pogrešna informacija je lažna informacija koju nesvjesno širi netko tko vjeruje da je istinita (UNESCO, 2018.).

²¹ Dezinformacija je lažna informacija koja se namjerno stvara ili širi s izričitim svrhom nanošenja štete. Proizvođači dezinformacija obično imaju političke, financijske, psihološke ili društvene motive (Wardle i Derakshan, 2017.).

3.4.1 Mreže za provjeru činjenica

Međunarodna mreža za provjeru činjenica²² (*International Fact-Checking Network* - IFCN) je organizacija koja prati trendove u provjeri činjenica, omogućuje obučavanje i organizira godišnju konferenciju o provjeri činjenica. IFCN je 2016. godine usvojio Kodeks načela (eng. *Code of Principles*) u čijoj je izradi sudjelovala organizacija *Full Fact*.

Europska mreža za standarde provjere činjenica²³ (*European Fact-Checking Standards Network* - EFCSN) bavi se provjerom činjenica te podržava i promiče najviše standarde provjere činjenica i medijske pismenosti. Mreža ima 48 verificiranih članica diljem Europe.

---

²² Međunarodna mreža za provjeru činjenica, za više informacija vidi: <https://www.poynter.org/ifcn/about-ifcn/>

²³ Europska mreža za standarde provjere činjenica, za više informacija vidi: <https://efcsn.com/about/>

Poglavlje IV.

Gotove nastavne jedinice za nastavnike

1. Što je poricanje i iskrivljavanje činjenica o Holokaustu? Zašto je važno da ga prepoznamo i suprotstavimo mu se?

Predmeti: povijest, društveni predmeti, građanski odgoj i obrazovanje (međupredmetna tema)

Ciljana skupina učenika: srednjoškolci u dobi od 16 do 18 godina

Vrijeme trajanja: 2 školska sata (90 minuta)

Materijali i pomagala: tiskani materijali, pristup računalu i internetu

Obrazloženje:

Holokaust je jedan od najtemeljitiije dokumentiranih zločina u ljudskoj povijesti, no njegovo razumijevanje i sjećanje na njega nisu zajamčeni. Odlazak posljednjih preživjelih, kao i svjedoka genocida nad Židovima, otvara prostor u kojem se autentična iskustva mogu zamjenjivati interpretacijama, manipulacijama i dezinformacijama. Važno je da učenici razumiju kako i zašto se istina o Holokaustu iskrivljuje te koje posljedice takve manipulacije imaju na društvo, žrtve i naš odnos prema povijesnim činjenicama. Poricanje i iskrivljavanje istine o Holokaustu nisu samo povijesni problemi, nego i aktivni oblici antisemitizma te dio šireg obrasca teorija zavjere koje se pojavljuju u različitim suvremenim kontekstima, od poricanja klimatskih promjena do pokreta protiv cijepljenja. U svijetu u kojem se informacije šire brže nego ikada, a granica između vjerodostojnih izvora i manipulativnog sadržaja često je zamagljena, mladi su posebno osjetljivi na dezinformacije. Na društvenim mrežama, u komentarima javnih osoba, ili u razgovoru s vlastitom obitelji, učenici se mogu susresti s tvrdnjama koje relativiziraju, umanjuju ili potpuno poriču povijesne činjenice o Holokaustu. Takvi sadržaji nerijetko su predstavljeni kao legitimna mišljenja, što dodatno otežava njihovo prepoznavanje. Ova tema zahtijeva obzirnost i jasno postavljena pravila razgovora, jer se učenici suočavaju sa složenim i emocionalno zahtjevnim sadržajima. Cilj nastavne jedinice nije samo informirati, nego i potaknuti empatiju, odgovornost i svijest o tome da je očuvanje povijesne istine temelj demokratskog društva i poštovanja ljudskog dostojanstva. Osim toga, treba naglasiti i jasno poručiti učenicima kako je Holokaust zahtjevna tema o čijim se pojedinim aspektima još uvijek raspravlja te da su činjenice o Holokaustu utvrđene, stoga ih ne treba dovoditi u pitanje.

Odgojno-obrazovni ishodi:

- Definirati pojmove: iskrivljavanje istine o Holokaustu, poricanje (negiranje) Holokausta, revizionizam.
- Razlikovati iskrivljavanje istine o Holokaustu od poricanja Holokausta.
- Objasniti zašto pojedinci i organizacije manipuliraju istinom o Holokaustu.

Prvi dio - Koja su ishodišta poricanja i iskrivljavanja istine o Holokaustu?

Aktivnost 1 (15 minuta)

Nastavnik uvodi učenike u temu postavljajući pitanja o značenju riječi iz naslova nastavne jedinice - *poricanje* i *iskrivljavanje* - i razlikama koje postoje među tim pojmovima. Postavlja pitanja:

- Možete li navesti primjer iz svakodnevnog života u kojem netko nešto poriče?
- (Ne mora biti vezano uz povijest — može biti iz škole, sporta, obitelji.)
- Kako se osjećamo kada netko poriče nešto što znamo da je istina? Zašto je to ponekad teško ili neugodno?
- Što znači iskriviti neku informaciju? Je li iskrivljavanje isto što i laganje ili postoji razlika?
- Može li se istina iskriviti i bez namjere? Kako se to može dogoditi?
- Zašto mislite da bi netko namjerno iskrivio neku činjenicu ili događaj? Što bi time mogao postići?
- Kako možemo prepoznati da je neka informacija iskrivljena? Na što bismo trebali obratiti pozornost?
- Što se može dogoditi ako se poricanje ili iskrivljavanje neke važne činjenice proširi među velikim brojem ljudi? Kako to utječe na društvo?
- Jeste li se susreli do sada s poricanjem i iskrivljavanjem istine o Holokaustu?
- Što mislite, tko su bili prvi poricatelji Holokausta?

U nastavku rasprave, ako učenicima nisu poznati podaci, nastavnik objašnjava da su prvi poricatelji Holokausta bili nacisti koji su ga počinili. Poput drugih genocida, Holokaust nije predstavljao samo fizičko uništenje skupine ljudi, Židova, već i uništenje dokaza tog zločina. Uništavanje dokaza provodilo se u nekoliko navrata u razdoblju između 1942. i 1945. godine: riječ je o takozvanoj Aktion 1005 (tajno ime koje su nacisti imali za naredbu da se iz masovnih grobnica iskopaju tijela ubijenih Židova i spale), i takozvanoj Aktion Rheinardt, koja se odnosila na uklanjanje logora smrti (Belzec, Sobibor, Treblinka) te krematorija u Birkenauu (Goldstein, 2018.).

Ustaše u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, baš kao i nacisti, pred kraj Drugog svjetskog rata na isti su način nastojali prikriti dokaze svojih zločina u koncentracijskom logoru Jasenovac. Među nekolicinom preživjelih logoraša, četvorica (Miroslav Trautman, Karl Weiss, Walter Grünna i Egon Berger) su svjedočili kako su ustaše iskapale leševe iz masovnih grobnica i palili ih kako bi prikrili tragove (Goldstein, 2018.).

Nastavnik citira riječi preživjelog Waltera Grünna:

Sva nafta i drvene grede iz logora odvezene su u Gradinu. Od tih greda podignute su lomače na koje su navažana otkopana tijela koja su polivena naftom i zapaljena.

Nastavnik naglašava kako osim preživjelih logoraša o skrivanju vlastitih zločina govore i ustaški zapovjednici koncentracijskog logora Jasenovac, Miroslav Filipović i Ljubo Miloš. Oni su na suđenju potvrdili kako su dobili naredbu da u potpunosti unište sve dokaze o masovnim grobnicama u Jasenovcu, a Miloš je opisao i postupak. Nastavnik citira izjavu Ljube Miloša:

Jaka straža postavljena je na lokacijama masovnih grobnica, a tada su sposobni logoraši dovedeni iz logora s naredbom da iskopaju leševe i da ih premjeste na posebnu lokaciju gdje su u potpunosti spaljeni koristeći benzin i naftu.

Ova masovna spaljivanja leševa u svrhu prikrivanja dokaza potvrdila je i poslijeratna komisija, koja je izvodila selektivna iskopavanja prilikom kojih su na mnogim mjestima nađeni *pepeo i nagoreni ostaci kostiju*, a pronađene su i neke netaknute masovne grobnice.

Nastavnik postavlja pitanja:

- Kako se postupci prikrivanja zločina u Jasenovcu uspoređuju s praksama nacističkih logora pred kraj rata?
- Zašto su ustaške vlasti angažirale logoraše da iskapaju i premještaju tijela?
- Koje elemente u svjedočenjima preživjelih i zapovjednika možemo prepoznati kao međusobno potvrđujuće?
- Kako se različiti izvori (preživjeli, zapovjednici, poslijeratna komisija) nadopunjuju u razumijevanju događaja?
- Što nam pokušaji prikrivanja zločina govore o svijesti počinitelja, o vlastitoj odgovornosti?

Vodeći učenike tijekom rasprave, nastavnik pomaže učenicima razumjeti ciljeve nacista i njihovih saveznika ustaša: uklanjanje dokaza genocida predstavljalo je preventivnu mjeru kojom se željelo izbjeći kazneni progon i osudu u slučaju vojnog poraza. Također, ako se uklone dokazi zločina, to znači da su Židovi nestali s lica zemlje, da su svi tragovi njihova života i smrti izbrisani, pa i samo sjećanje na njih.

Nastavnik objašnjava kako se nakon Drugog svjetskog rata iskrivljavanje istine o Holokaustu nastavilo širiti na različite načine i u različitim kontekstima. U današnje vrijeme tradicionalno poricanje Holokausta u tisku se smanjilo, no brzo širenje interneta i platformi društvenih medija stvorilo je novi prostor za širenje poricanja Holokausta. Iako je izravno poricanje Holokausta danas manje rasprostranjeno od iskrivljavanja, poricanje i dalje postoji i napreduje u određenim online skupinama i nipošto nije nestalo.

Goldstein, I. (2018.). Jasenovac. Fraktura.

Hutinec, G. (2025.). Revizionistički pamflet Igora Vukića o kozaračkoj djeci (3). *Forum.tm*. <https://forum.tm/vijesti/revizionisticki-pamflet-igora-vukica-o-kozarackoj-djeci-3-6039> (forum.tm in Bing); pregled 22. prosinca 2025.

Aktivnost 2 (20 minuta)

Nastavnik najavljuje gledanje dvanaestominutnog videa: International Holocaust Remembrance Alliance. (2023). *Holocaust distortion: A growing threat* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=ovdF4pGhew8> (youtube.com in Bing)

Video ima titlove na hrvatskom jeziku.

Nastavnik moderira raspravu o videu te potiče učenike da iznose svoja razmišljanja i komentare. Nastavnik pita učenike jesu li u videu pronašli neke elemente koji su ih iznenadili, koji su bili iznimno važni, ili koji im nisu bili jasni pa ih je stoga potrebno objasniti. Pretpostavka je da će se učenici referirati na dijelove videa koji govore o različitim oblicima iskrivljavanja istine o Holokaustu, a posebice o komemoracijama na Bleiburgu i upotrebi ustaškog pozdrava *Za dom spremni* u javnom prostoru.

Nakon rasprave o sadržaju videa, učenike se poziva da samostalno definiraju razliku između poricanja Holokausta i iskrivljavanja istine o njemu te ih se pritom potiče da vlastitim riječima (usmeno ili u pisanom obliku) objasne nove pojmove. Nakon toga, nastavnik ih upoznaje s definicijama novih pojmova poricanja i iskrivljavanja Holokausta, kako bi provjerili i potvrdili točnost svojih odgovora.

*Poricanje Holokausta: cilj mu je izbrisati povijest Holokausta nijekanjem genocida nad Židovima, dovođenjem u sumnju glavnih mehanizama uništenja ili namjere da se provede genocid nad židovskim narodom.

*Iskrivljavanje istine o Holokaustu: priznaje se da su se neki vidovi Holokausta zaista dogodili, ali se za njega nalaze izgovori; Holokaust se slavi i uzdiže kao pozitivan povijesni događaj; umanjuje se važnost i stvara lažna slika o Holokaustu na različite načine i putem različitih medija.

Aktivnost 3 (10 minuta)

U idućem koraku nastavnik objašnjava učenicima da su 2013. godine zemlje članice Međunarodnog saveza za sjećanje na Holokaust (*International Holocaust Remembrance Alliance/IHRA*), među kojima je i Hrvatska, usvojile *Radnu definiciju poricanja i iskrivljavanja istine o Holokaustu*. Definicija pruža vrijedan okvir za razumijevanje ovog fenomena i za strukturiranje nastavnog procesa. Uvođenjem ove definicije u nastavu, učitelji mogu učenicima ponuditi metodu za prepoznavanje različitih oblika iskrivljavanja, od suptilnih relativizacija do otvorenog poricanja.

Nastavnik najavljuje idući zadatak: učenici trebaju pročitati tu definiciju (dobit će je u papirnatom ili digitalnom obliku) i u njoj podcrtati ono što smatraju važnim.

Radna definicija poricanja i iskrivljavanja istine o Holokaustu

Poricanje Holokausta diskurs je i propaganda koja niječe povijesnu zbilju i opseg istrebljenja Židova od strane nacista i njihovih suradnika tijekom Drugog svjetskog rata, poznatog kao Holokaust ili Šoa.

Poricanje Holokausta posebno se odnosi na svaki pokušaj tvrdnje da se Holokaust (Šoa) nije dogodio. Poricanje Holokausta može uključivati javno nijekanje ili dovođenje u sumnju korištenja glavnih mehanizama istrebljenja (poput plinskih komora, masovnih strijeljanja, izgladnjivanja i mučenja) ili namjernosti genocida nad židovskim narodom.

Poricanje Holokausta u svojim je različitim oblicima izraz antisemitizma. Pokušaj poricanja genocida nad Židovima pokušaj je oslobađanja nacionalsocijalizma i antisemitizma od krivnje ili odgovornosti za genocid nad židovskim narodom.

Oblici poricanja Holokausta uključuju još i okrivljavanje Židova bilo za preuveličavanje ili izmišljanje Šoe radi političke ili financijske koristi, kao da je sama Šoa bila posljedica zavjere koju su skovali Židovi. Pritom je cilj svaliti krivnju na Židove, a antisemitizmu ponovo dati legitimnost.

Ciljevi poricanja Holokausta često su rehabilitacija neprikrivenog antisemitizma te promicanje političkih ideologija i uvjeta koji bi doveli upravo do onog događaja koji se niječe.

Iskrivljavanje istine o Holokaustu odnosi se između ostalog na:

- a) namjerno nastojanje da se opravda ili na najmanju moguću mjeru svede utjecaj Holokausta ili njegovih glavnih sudionika, uključujući suradnike i saveznike nacističke Njemačke;
- b) grubo umanjivanje broja žrtava Holokausta koje je proturječno pouzdanim izvorima;
- c) pokušaje okrivljavanja Židova za izazivanje vlastitoga genocida;
- d) izjave koje Holokaust prikazuju kao pozitivan povijesni događaj. Te izjave nisu poricanje Holokausta, ali su blisko povezane s njime kao radikalni oblik antisemitizma. One mogu navoditi na pomisao da Holokaust nije otišao dovoljno daleko u postizanju svog cilja „konačnog rješenja židovskog pitanja“;
- e) pokušaje zamagljivanja odgovornosti za uspostavu koncentracijskih logora i logora smrti koje je osmislila i kojima je upravljala nacistička Njemačka svaljivanjem krivnje na druge nacionalne ili etničke skupine.

Vlada Republike Hrvatske (2023.). Zaključak o usvajanju pravno neobvezujuće Radne definicije poricanja i iskrivljavanja istine o Holokaustu Međunarodnog saveza za sjećanje na Holokaust (IHRA). *Narodne novine*, 8/2023., https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2023_01_8_163.html, (pristup 20. prosinca 2025.)

Drugi dio - Kako se očituju suvremeni oblici iskrivljavanja istine o Holokaustu u Hrvatskoj?

Nastavnik najavljuje učenicima kako će analizirati dva primjera iskrivljavanja činjenica o Holokaustu koja se odnose na koncentracijski logor Jasenovac. Pritom će se koristiti rad u paru u dva koraka. Svi učenici rade na identičnome materijalu.

PRIMJER 1 „Igre brojevima” (20 minuta)

U prvom koraku nastavnik uvodi učenike u prvi primjer. Objašnjava da je koncentracijski logor Jasenovac bio najveći koncentracijski logor u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (NDH) za vrijeme Drugog svjetskog rata. Logor je nastao kao rezultat zločinačke politike nad Židovima, Srbima i Romima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj koju je 10. travnja 1941. godine, pod okriljem i neposrednim utjecajem nacističke Njemačke i fašističke Italije, proglasila Ustaška domovinska organizacija.

Nastavnik pokazuje dokument: Glavni stan Poglavnika (27. travnja 1942.). *Dopis župskim i redarstvenim oblastima NDH: „Sabirni i radni logor u Jasenovcu može primiti neograničeni broj zatočenika”*. JUSP Jasenovac. <https://www.iusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=5400> (jusp-jasenovac.hr in Bing)

Nastavnik pita učenike:

- Koji je cilj ovog dopisa i što nam govori o politici vlasti NDH prema zatočenicima?
- Što ovaj dokument sugerira o planovima NDH u pogledu proširenja ili intenziviranja represije?
- Kako se izraz „neograničen broj zatočenika“ povezuje s kasnijim događajima i razmjerima zločina u Jasenovcu?
- Na koji način ovaj dokument može poslužiti kao dokaz o namjeri i sustavnosti progona?
- Kako bi povjesničari mogli koristiti ovakav izvor u rekonstrukciji politike NDH prema određenim skupinama stanovništva?
- Što nam ovakav službeni jezik govori o propagandi i birokratskom prikriivanju stvarne svrhe logora?
- Zašto je važno da analiziramo ovakve izvore, a ne samo udžbenički tekst?

U drugom koraku nastavnik dijeli učenicima nastavni materijal (u otisnutom ili digitalnom obliku, npr. Padlet ili Canva) koji učenici trebaju prema ponuđenim pitanjima analizirati. Svoje zaključke zatim će podijeliti i usporediti s učenicima u razredu.

Pitanja za analizu:

- Zašto je, prema tekstu, teško precizno utvrditi ukupan broj žrtava logora Jasenovac?
- Kako su politički i nacionalni sukobi nakon raspada SFRJ utjecali na interpretacije broja žrtava u hrvatskoj i srpskoj historiografiji?
- Usporedi različite procjene broja žrtava (Žerjavić, Kočović, USHMM, Wiesenthalov centar). Koje su sličnosti i razlike u njihovim metodama i rezultatima?

- Kako bi se podaci iz *Poimeničnog popisa žrtava* mogli koristiti u nastavi povijesti ili istraživačkom radu?
- Procijeni koliko su procjene broja žrtava koje iznose povijesni revizionisti utemeljene na znanstvenim kriterijima, a koliko na ideološkim motivima.
- Možete li ovaj primjer povezati s IHRA-inom „Radnom definicijom poricanja Holokausta i iskrivljavanja istine o Holokaustu”? Možete li ga povezati s primjerima koje ste vidjeli u IHRA-inu videu?

Tekst za učenike: Broj žrtava koncentracijskog logora Jasenovac i dalje je predmet znanstvenog proučavanja te nije do kraja precizno utvrđen. To je stvorilo uvjete za manipulacije brojem žrtava, često u propagandne pa i političke svrhe od strane povijesnih revizionista, novinara, političara i drugih za vrijeme SFRJ, a nakon raspada te države pogotovo u Republici Hrvatskoj i Republici Srbiji.

Kao što navodi Muzej Holokausta Sjedinjenih Američkih Država, općenito postoje problemi s utvrđivanjem broja žrtava nacističkih kao i ustaških koncentracijskih logora zbog različitih pokušaja prikrivanja i uništavanja tragova zločina. Prva poslijeratna procjena bio je *Izveštaj Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača* iz 1946. godine, prema kojem se broj žrtava u Jasenovcu kretao između 500.000 i 600.000. Povjesničarka i bivša kustosica JUSP Jasenovca, Andriana Benčić, kaže da *nije tajna da se broj od 500 do 700 tisuća žrtava Jasenovca napuhivao zbog dobivanja većih ratnih reparacija od Njemačke. Međutim, u to vrijeme taj broj nije imao ratnohuškačku i propagandnu ulogu, koju je imao kasnije, 1980-ih godina.*

Krajem 1980-ih hrvatski demograf dr. Vladimir Žerjavić i srpski demograf dr. Bogoljub Kočović, neovisno jedan o drugome, došli su do sličnih rezultata oslanjajući se u prvom redu na podatke iz popisa stanovništva na području Jugoslavije prije i poslije Drugog svjetskog rata. Primjerice, Žerjavić procjenjuje da je u Jasenovcu stradalo ukupno oko 85 tisuća ljudi.

Institucije koje se bave Holokaustom također iznose svoje procjene poput Muzej Holokausta Sjedinjenih Američkih Država u Washingtonu koji spominje broj od 77.000 do 99.000 žrtava. Broj od najmanje 85.000 žrtava navodi Centar Simon Wiesenthal (projekt *Operation Last Chance*), a procjene tog centra idu i do 100.000 žrtava.

Spomen-područje Jasenovac je, kao svoj temeljni istraživački projekt, 2013. godine objavilo *Poimenični popis žrtava koncentracijskog logora Jasenovac*. Svrha ovog projekta je očuvati sjećanje na sve stradale u sustavu jasenovačkih logora te pružiti znanstveno utemeljenu, provjerljivu i transparentnu bazu podataka o njihovim životima i smrti. Popis je rezultat dugogodišnjeg rada stručnih djelatnika i predstavlja najopsežniji pokušaj da se svakoj žrtvi vrati ime, identitet i osobna priča. Time se naglašava da žrtve nisu tek statistički podaci, nego pojedinci – muškarci, žene i djeca – čiji su životi nasilno prekinuti zbog njihove vjerske, nacionalne ili ideološke pripadnosti.

Metodologija izrade popisa temelji se na sustavnom, kritičkom i višeslojnom istraživanju. Polazišna točka bio je najopsežniji popis žrtava Drugog svjetskog rata na području bivše Jugoslavije iz 1964. godine, iz kojeg su izdvojena imena osoba čije je mjesto stradanja povezano s logorima i stratištima sustava koncentracijskog logora Jasenovac. Na taj temelj

nadograđeni su podaci iz nekoliko stotina izvora – arhivskih dokumenata, knjiga, fotografija, izjava preživjelih, rodbine i prijatelja žrtava, kao i rezultata terenskih istraživanja i dokumentiranja spomenika žrtvama fašističkog terora. Svaka žrtva obrađena je pojedinačno, usporedbom i provjerom podataka iz različitih izvora, pri čemu su bilježene i razlike među njima. Popis uključuje biografske podatke (ime, prezime, ime oca, mjesto i godina rođenja, etnička pripadnost) te podatke o stradanju (način smrti, izvršitelj, godina i mjesto stradanja, naziv logora ili stratišta). Ovakav pristup omogućio je prikupljanje podataka za više od 83.000 žrtava, uz stalnu mogućnost dopune i ispravaka (JUSP Jasenovac, 2013.). Hrvatski povjesničar Ivo Goldstein (Goldstein, 2018.) procjenjuje ukupan broj žrtava na oko 100.000 i objašnjava da broju od oko 83.000 žrtava na poimeničnim popisima treba dodati i „10 – 20 % onih koji još nedostaju“, a za kojima se još uvijek traga.

Unatoč ovim podacima koji daju vjerodostojnost procjenama broja žrtava koje iznosi suvremena historiografija, postoje i druge procjene, najčešće vođene drugim kriterijima od onih strogo znanstvenih, koje obično karakteriziramo kao povijesni revizionizam.

Povijesni revizionizam je niz pokušaja poricanja i umanjivanja odgovornosti ustaškog režima za zločine počinjene u NDH, poricanje i umanjivanje broja žrtava te značaja događaja u koncentracijskim logorima. Revizionisti, uz ostalo, pokušavaju osporiti broj žrtava Židova, Roma i Srba, relativizirati uvjete boravka u logorima, umanjiti unutarnju motivaciju za progon i zločine, što bi trebalo dati drukčiju sliku o karakteru ustaškog režima u NDH te u krajnjoj instanci ostvariti kulturnu dominaciju revizionističkog narativa.

Povjesničar Vladimir Geiger (Geiger, 2020.) ističe da je jedno od najzamršenijih pitanja hrvatske i srpske historiografije broj i nacionalna/etnička struktura žrtava logora Jasenovac. Prema Geigeru, *demokratske promjene, ali i uznapredovali nacionalizmi u ozračju rata 90-ih godina XX. stoljeća, početno su uvjetovali da propitivanja o ljudskim gubicima Jugoslavije u Drugome svjetskom ratu, i nezaobilazno pitanje broja i strukture žrtava logora Jasenovac, u hrvatskoj i srpskoj historiografiji te publicistici i javnosti imaju ponajprije prepoznatljivu ideološko-promidžbenu podlogu. Srpski nacionalisti enormno uvećavaju broj žrtava logora Jasenovac, ponajprije Srba, a hrvatski nacionalisti broj jasenovačkih žrtava potpuno umanjuju. Pitanje broja i strukture jasenovačkih žrtava prepuno je nacionalnoga, političkoga, svjetonazorskoga i emocionalnoga naboja, koji znatno otežavaju prosudbu.*

Tako je, primjerice, hrvatska državna Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava osnovana 1992. godine u svom završnom izvješću navela samo 2.238 žrtava poginulih u Jasenovcu, među njima samo 293 Židova (uz primjedbu da posao Komisije nije dovršen).

Povjesničar Geiger piše kako je od početka 2000-ih uslijedio *nastup pojedinaca i skupina koji uporno zastupaju svoje osebujno manirističko viđenje NDH i logora Jasenovac te ustraju u tome da broj žrtava logora Jasenovac (...) ne može biti veći od četveroznamenkastog. ...Najsustavnije poricanje i(li) znatno umanjivanje ustaških zločina počinjenih u logoru Jasenovac zastupljeno je ponajprije u javnim istupima i pisanjima povjesničara i povjesničara-amatera Mladena Ivezića, Vladimira Mrkocija, Vladimira Horvata, Stipe Pilića, Blanke Matković, Igora Vukića, Josipa Pečarića, Stjepana Razuma i Romana Lejaka.*

Izvor: Geiger, V. (2020.). Pitanje broja žrtava logora Jasenovac u hrvatskoj i srpskoj historiografiji, publicistici i javnosti nakon raspada SFR Jugoslavije – činjenice, kontroverze i manipulacije. *Časopis za suvremenu povijest*, 52(2), 345–380. <https://doi.org/10.22586/csp.v52i2.11253> (doi.org in Bing)

PRIMJER 2 - Jasenovac „radni logor“ (15 minuta)

Drugi primjer govori o poricanju karaktera ustaškog koncentracijskog logora Jasenovac. Najistaknutiji oblik iskrivljavanja činjenica jest tvrdnja da je Jasenovac bio tek „radni logor“, a ne koncentracijski logor, ili da je postao koncentracijski logor tek nakon rata, pod Titovim komunističkim režimom. Takve tvrdnje proturječe povijesnim dokazima, dokumentaciji i svjedočanstvima preživjelih i počinitelja te su dio revizionističke retorike. Nastavnik dijeli učenicima tekst za analizu s popratnim pitanjima na koja oni odgovaraju. U drugom koraku učenici dijele svoja razmišljanja sa svojim kolegama iz razreda.

Pitanja za analizu:

- Usporedi Rifferov opis logora s tvrdnjama Igora Vukića o „dobrim uvjetima“ u Jasenovcu. Koje su ključne razlike i što one govore o namjeri autora?
- Analiziraj na koji način selektivno korištenje izvora, kako ga opisuje povjesničar Hutinec, može dovesti do iskrivljene slike povijesnih događaja.
- Izdvoji elemente revizionističkog narativa navedenog u tekstu i objasni kako oni pokušavaju promijeniti percepciju ustaškog režima i karakter logora.
- Sastavi argumentirani odgovor kojim bi objasnio zašto je važno kritički provjeravati izvore, osobito kada se radi o temama poput Jasenovca.

Logoraš Milko Riffer (Riffer, 1946., pp. 154–156) svjedoči o životu u logoru deset dana nakon dolaska u Jasenovac:

Tek sam deset dana u logoru i skoro sam se posve navikao na altamirske uvjete života u njemu. Navikao sam već da gladujem, da jedem prijesne, neoljuštene i gnjile krumpire, da pušim suho vrbovo lišće u novinskom papiru, da se ne perem, da pijem smrdljivu, tifoznu vodu. Da gledam Maričića, kako svakodnevno, iz sporta, ubija pištoljem po nekoliko logoraša, koji su negdje usput pobrali kakav odbačeni krumpir ili klip kukuruza, da hodam u lancima. Danas mi se čini upravo nevjerojatnim, da je nekada postojao običaj, da se jede iz čistih tanjira. Pitam se, da li je zaista potrebno, da čovjek jede vilicom i nožem, kad je za sve dovoljna i limena kašika. Očigledno je, da je pribor za jelo glupa predrasuda. Evo, ja nosim svoju staru limenu porciju, crvene boje, od koje je otpala gotovo sva caklina, i koju nisam za ovih deset dana ni jednom isplahnuo, na uzici oko pasa, a kašiku, koju nakon jela pomno obližem stavljam u stražnji džep od hlača i — mirna Bosna. Jedino sadržaj porcija čini se da nije predrasuda. To osjećam, kad ujutro pijem kukuruzni čaj, u podne, kad jedem krumpirovu juhu, u kojoj ponekad pliva komadić konjskog pluća ili komadić dlakavog mesa, i navečer, kad jedem puru. Ne mogu to pojesti, ako prethodno prstima ne začepim čvrsto nosnice. Možda je to razmaženost, koje će s vremenom također nestati. Navikao sam i na svakodnevne nastupe, s kojih Maričić odvlači na stotine žrtava u Gradinu. Ne bojim se čak ni smrti, jedino se ne mogu oteti paničnom strahu s pomisli na željezni malj, koji je u Gradini već punih deset dana u stalnom pokretu. Pomisao

na malj kida mi živce i dovodi me na misao da ukradem kakav krumpir, pa da me Maričić metkom oslobodi panike Gradine.

Izvor: Riffer, M. (1946.). *Grad mrtvih: Jasenovac 1943.* Nakladni zavod Hrvatske, <https://znaci.org>

Igor Vukić je novinar, politolog, publicist i istraživač koji je u svojoj knjizi *Radni logor Jasenovac* ustvrdio: *Jasenovac je bio radni logor za aktivne protivnike NDH, pretežno komuniste te skupinu Židova koja je bila izuzeta iz deportacije u Njemačku. Neki su Židovi vjerojatno sačuvali život jer su ostali u Jasenovcu, a ne završili u Auschwitzu, Treblinki, Birkenau...*

Vukić iscrpno opisuje (Kasapović, 2018.) kako su u radnim logorima u Jasenovcu i Staroj Gradiški bili razvijeni obrt, industrija i poljoprivreda. „Postojale su brojne obrtničke radionice: krojačnica, postolarska radionica, limarija, bačvarija, stolarija, tiskara s kartonažom i knjigovežnicom, radionica za izradu užadi i metli, remenarija i dr. U tkaonici je skupina zatočenica *izrađivala goblene te čistila i skladištila perje*. Jedno je vrijeme djelovala i obrtnička škola. *U jasenovački logor dolazili su đaci na naukovanje i iz hrvatskih obitelji, a iz okolnih mjesta su, sve do kraja rata, dolazili učenici na praksu u logorske radionice*. Na *logorskim ekonomijama* sadili su se pšenica, zob, kukuruz, grah, konoplja, krumpir... Logor je imao mesnicu s ledanom, mljekaru za proizvodnju sira, pekaru za proizvodnju kruha, tjestenine i rezanaca za juhu. Ta je ekonomija sa svim tvorničkim objektima uništena u partizanskima i savezničkim bombardiranjima. U logoru se živjelo dobro. U stankama između radova na popravcima nasipa na Savi ustaše su častile zatočenike hercegovačkim duhanom. Za Uskrs su dobili *kuhana jaja i komad slanine* te kukuruzni kruh koji se pekao u velikoj pekari i za ustaše i za zatočenike. Svi su imali zdravstvenu skrb, a logorska je bolnica bila, kako tvrdi jedan zatočenik, pravi raj: *Tu je bilo hrane koliko god je trebalo. Prava 'Esplanada'. Najeo sam se tih mjeseci griza na mlijeku za tri života.*”

Izvor: Kasapović, M. (2018.). Genocid u NDH: Umanjivanje, banaliziranje i poricanje zločina. *Politička misao*, 55(1), 7–33.

Povjesničar Goran Hutinec sa Sveučilišta u Zagrebu, pak, navodi (Hutinec, 2018.): *Temeljna Vukićeva metoda kojom se koristi kako bi jasenovački logorski sustav prikazao u što boljem svjetlu jest selektivnost u korištenju i citiranju dostupnih izvora i svjedočenja.... Vukić selektivno koristi mnoga svjedočanstva, poput teksta Ante Cilige iz kojeg prenosi podatke o izložbi predmeta izrađenih u logoru na Zagrebačkom zboru ili o njegovu dovođenju u logor redovnim vlakom uz slabu pratnju, no prešućuje sve dijelove istog svjedočanstva u kojima Ciliga opisuje masovne likvidacije na Gradini u ljeto 1942. ili ubijanje zatočenika vraćenih iz zemunskog logora. Od Milka Riffera preuzima navode o nastupima logorskog orkestra i povoljnom stanju u logorskoj bolnici u mjesecima zatišja 1943. godine, no prešućuje iskaze o zlostavljanju zatočenika pri radu na nasipu, likvidaciji logora IIIC, masovnom ubijanju Roma.*

Izvor: Hutinec, G. (8. lipnja 2018.). Globus - Potrebno je začepiti nos da bi se ugazilo u kloaku Vukićeve konstrukcije da je Jasenovac mjesto na kojem su žrtve same izazvale svoje stradanje, <https://www.jutarnji.hr/globus/potrebno-je-zacepiti-nos-da-bi-se-ugazilo-u-kloaku-vukiceve-konstrukcije-da-je-jasenovac-mjesto-na-kojem-su-zrtve-same-izazvale-svoje-stradanje-7468782>, 8. lipnja 2018. (pristupljeno 29. 12. 2025.)

Pitanja za refleksiju (10 minuta)

Nastavnik upućuje učenike da razmisle o tome kakav utjecaj može imati iskrivljavanje činjenica o Holokaustu na osobe kojima je Holokaust nanio izravnu ili neizravnu štetu, kao i o tome koliko je lako putem društvenih medija proširiti neistine po cijelom svijetu. Za početak, nastavnik pita učenike na koga, po njihovu mišljenju, iskrivljavanje istine o Holokaustu ima najveći negativni utjecaj. Ako ih učenici nisu sami spomenuli, nastavnik može imenovati i sljedeće kategorije ljudi: preživjeli stradalnici Holokausta, njihovi potomci, židovske zajednice, povjesničari, stručnjaci i novinari, muzeji i memorijalni centri, nastavnici i drugi obrazovni djelatnici, mladi.

Nastavnik pita učenike:

- Kako iskrivljavanje povijesnih činjenica može dovesti do porasta antisemitizma i drugih oblika netolerancije?
- Koje su psihološke posljedice za preživjele i njihove obitelji kada se poriče ili relativizira njihova patnja?
- Kako iskrivljavanje istine o Holokaustu utječe na povjerenje u obrazovne i znanstvene institucije?
- Može li manipulacija povijesću otvoriti prostor za ponavljanje sličnih zločina u budućnosti? Zašto?
- Zašto je važno da društvo aktivno reagira na poricanje i iskrivljavanje istine o Holokaustu?

Nastavnik zaključuje aktivnost i zahvaljuje učenicima na aktivnom sudjelovanju, te naglašava da iskrivljavanje istine o Holokaustu ima snažan utjecaj na društvo, jer potiče širenje antisemitizma i otežava konstruktivne napore za prepoznavanje i otklanjanje nasljeđa Holokausta te nagriza društveno povjerenje, znanje i poštovanje.

Dodatni nastavni materijali

Ako učenici žele saznati nešto više o poricanju Holokausta u globalnom kontekstu, predložite im da pogledaju igrani film *PORICANJE* (Denial, 109 min., redatelj Mick Jackson, premijerno prikazan na Toronto International Film Festivalu 2016.). Film se temelji na istinitoj priči opisanoj u knjizi Deborah Lipstadt *History on Trial: My Day in Court with a Holocaust Denier* (Povijest na suđenju: Moj dan na sudu s poricateljem Holokausta). Nakon što je objavio knjigu o poricanju Holokausta (Penguin Books, 1993.), engleski pisac David Irving tužio je Deborah Lipstadt za klevetu i uništavanje njegove karijere povjesničara, jer ga je optužila za namjerno iskrivljavanje povijesnih činjenica. U sudskom postupku njezin je pravni tim morao dokazati da se Holokaust stvarno dogodio. Sudska presuda u korist Deborah Liptstadt, a zatim i snimljeni film, zadali su snažan udarac poricanju Holokausta.

Druga mogućnost je pisanje eseja.

Zadatak: Napiši esej u kojem ćeš analizirati kako se tijekom povijesti i u suvremenom društvu manipulira brojem žrtava logora Jasenovac te objasni zašto je takva manipulacija opasna za razumijevanje prošlosti i za demokratsku kulturu danas.

U eseju se osvrni na sljedeće smjernice:

- Objasni zašto je teško precizno utvrditi broj žrtava logora Jasenovac.
- Usporedi različite znanstvene procjene broja žrtava i objasni na čemu se temelje.
- Opiši kako i zašto povijesni revizionisti manipuliraju brojevima te koje motive mogu imati.
- Razmotri ulogu institucija poput Spomen-područja Jasenovac i važnost Poimeničnog popisa žrtava.
- Obrazloži zašto je važno suprotstaviti se poricanju i iskrivljavanju Holokausta i kakve posljedice može imati iskrivljavanje povijesti.

Opseg: 1–2 kartice teksta.

Cilj: pokazati razumijevanje povijesnih činjenica, sposobnost analize izvora i kritičko promišljanje o ulozi povijesti u društvu.

POPIS LITERATURE

Geiger, V. (2020.). Pitanje broja žrtava logora Jasenovac u hrvatskoj i srpskoj historiografiji, publicistici i javnosti nakon raspada SFR Jugoslavije – činjenice, kontroverze i manipulacije. *Časopis za suvremenu povijest*, 52(2), 345–380. <https://doi.org/10.22586/csp.v52i2.11253> (doi.org in Bing)

Glavni stan Poglavnika. (27. travnja 1942.). *Dopis župskim i redarstvenim oblastima NDH: „Sabirni i radni logor u Jasenovcu može primiti neograničeni broj zatočenika”*. JUSP Jasenovac. <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=5400> (jusp-jasenovac.hr in Bing)

Goldstein, I. (2018.). *Jasenovac*. Fraktura.

Hutinec, G. (2025.). Revizionistički pamflet Igora Vukića o kozaračkoj djeci (3). *Forum.tm*. <https://forum.tm/vijesti/revizionisticki-pamflet-igora-vukica-o-kozarackoj-djeci-3-6039> (forum.tm in Bing)

Hutinec, G. (8. lipnja 2018.). Potrebno je začepiti nos da bi se ugazilo u kloaku Vukićeve konstrukcije da je Jasenovac mjesto na kojem su žrtve same izazvale svoje stradanje. *Globus/Jutarnji list*. <https://www.jutarnji.hr/globus/potrebno-je-zacepiti-nos-da-bi-se-ugazilo-u-kloaku-vukiceve-konstrukcije-da-je-jasenovac-mjesto-na-kojem-su-zrtve-same-izazvale-svoje-stradanje-7468782>

International Holocaust Remembrance Alliance. (2023.). *Holocaust distortion: A growing threat* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=ovdF4pGhew8> (youtube.com in Bing)

Kasapović, M. (2018.). Genocid u NDH: Umanjivanje, banaliziranje i poricanje zločina. *Politička misao*, 55(1), 7–33.

Riffer, M. (1946.). *Grad mrtvih: Jasenovac 1943*. Nakladni zavod Hrvatske. <https://znaci.org/>

Vlada Republike Hrvatske (2023.). Zaključak o usvajanju pravno neobvezujuće Radne definicije poricanja i iskrivljavanja istine o Holokaustu Međunarodnog saveza za sjećanje na Holokaust (IHRA). *Narodne novine*, 8/2023. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2023_01_8_163.html (narodne-novine.nn.hr in Bing)

2. Tko je odgovoran za Holokaust?

Predmeti: povijest, društveni predmeti, građanski odgoj i obrazovanje (međupredmetna tema)

Ciljana skupina učenika: srednjoškolci u dobi 16 -18 godina

Vrijeme trajanja: 2 školska sata (90 minuta)

Materijali i pomagala: tiskani materijali, pristup računalu i internetu

Obrazloženje: Nastavna jedinica nastala je kao odgovor na predodžbe koja se javljaju među srednjoškolskim učenicima u Hrvatskoj, a koje su potvrđena povremenim istraživanjima.²⁴ Prema dostupnim podacima, dio učenika smatra kako je odgovornost za Holokaust bila isključivo odgovornost Hitlera i vrha nacističkog režima, što se zatim odrazilo na postupke njihovih saveznika, kakav je bio ustaški režim u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Nastavna jedinica dekonstruira pojednostavljene narative i potiče učenike na kritičko promišljanje o odgovornosti, poslušnosti i osobnim izborima. To je važno jer učenicima može pomoći razumjeti složenost ljudskog ponašanja u ekstremnim okolnostima te prepoznati ulogu etičkog djelovanja u društvu.

Svrha nastavne jedinice jest potaknuti učenike na kritičko promišljanje o uzrocima i mehanizmima Holokausta te im pokazati kako genocid nije bio rezultat djelovanja nekolicine vođa, nego složen sustav koji je funkcionirao zahvaljujući širokoj uključenosti različitih slojeva društva, kako u Trećem Reichu i okupiranim dijelovima Europe, tako i u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Predznanje, predodžbe i pretpostavke učenika su u središtu ove nastavne jedinice. Prvi dio je osmišljen da otkrije njihovo prethodno razmišljanje i predodžbe; drugi da ga testira u odnosu na povijesne dokaze; a treći se odnosi na primjenu novih znanja i razumijevanja.

Preporuka nastavnicima je da prije obrade ove nastavne jedinice s učenicima prouče Preporuke za poučavanje i učenje o Holokaustu Međunarodnog saveza za sjećanje na Holokaust/International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA).²⁵

---

²⁴ Na tvrdnju „Ante Pavelić i ustaški pokret odgovorni su za uspostavu koncentracijskih logora u NDH i za progon i ubijanje Židova, Srba, Roma, politički nepodobnih Hrvata i drugih neistomišljenika” – 25 % učenika nije se moglo odlučiti, 5 % se djelomično nije složilo, a 5 % se u potpunosti nije složilo. To upućuje na nedostatak razumijevanja kod dijela učenika o događajima u Hrvatskoj tijekom Drugog svjetskog rata.

Huzjan, Vladimir, Što varaždinski srednjoškolci znaju i misle o fašizmu i antifašizmu? U povodu 80. obljetnice progona Židova u Varaždinu (1941. - 2021.) // Zbornik radova međunarodnog seminara Never forget. O holokaustu i ljudskim pravima, koji je održan 23. 2. 2023. godine u Čakovcu / Pal, Andrej; Ličanin, Aleksandra (ur.), Čakovec: Židovska općina Čakovec, 2023., str. 27-49

Jovanović, Igor; Radošević, Milan; Sokolović, Dragan, Anketa Što istarski srednjoškolci znaju o antifašizmu? // Zbornik radova (Anti)fašizam u prošlosti i sadašnjosti sa znanstvenoga skupa održanoga u Puli 3. listopada 2014. godine/: Jovanović, Igor; Levak, Maurizio; Radošević, Milan (ur.), Pula: Udruga antifašističkih boraca i antifašista Grada Pule – Associazione dei combattenti antifascisti e degli antifascisti della Città di Pola, Pula, 2014., str. 145-163

²⁵ <https://holocaustremembrance.com/wp-content/uploads/2023/09/Preporuke-za-nastavu-i-ucenje-o-holokaustu-1.pdf> (pristup 19. 12. 2025.)

Odgojno-obrazovni ishodi:

- navesti uobičajene mitove, stereotipe i zablude o kategorijama ljudi uključenih u Holokaust
- analizom studija slučaja obrazložiti postojanje različitih kategorija ljudi uključenih u provedbu Holokausta
- objasniti kako složene i nijansirane slike prošlosti pridonose našem razumijevanju društva i ljudskog ponašanja danas.

Uvod (10 minuta)

Nastavni sat započinje analizom fotografije židovske obitelji Pick iz Pakraca.²⁶ Učenicima postavljamo pitanja:

- Opišite što vidite na fotografiji?
- Tko bi mogle biti osobe na fotografiji? Obrazložite odgovor.
- Što mislite, kada je fotografija snimljena? Kako to znate?
- Koja je svrha ove fotografije, zašto je ona snimljena? Komu je namijenjena?

Obitelj Davida Picka - gornji red stoje slijeva: Malvina (kćer) i suprug Julius, Irena (kći), Ella (kći), Rudolf (sin) i supruga Julia; donji red slijeva: Lea (Malvinina kći, Davidova unuka), Berta (Davidova supruga), Dagor (Rudolfov sin, Davidov unuk), David, Asta (Rudolfova kći, Davidova unuka).

²⁶ Pakrački list (2025.). Nekadašnja pakračka židovska zajednica – u potrazi za izgubljenim obiteljima.
<https://pakrackilist.hr/index.php/kultura-i-prosvjeta/12496-nekadasnja-pakracka-zidovska-zajednica-potrazi-izgubljenim-obiljima>

Nakon nekolicine učeničkih odgovora i rasprave, nastavnik daje učenicima informacije o obitelji Pick i židovskoj zajednici u Pakracu.

Židovi su u Pakracu živjeli od 19. stoljeća. Bili su važni trgovci, obrtnici i poduzetnici. Njihova prezimena Adler, Strauss, Neumann, Drucker ili Kohn bila su poznata u gradu. Najpoznatija obitelj bila je obitelj Pick. David Pick bio je bankar, trgovac i industrijalac. Imao je kamenolom, hotel, skladišta i banku. Njegova zgrada u Pakracu i danas postoji kao kulturno dobro. Obitelj Pick pomagala je lokalnom stanovništvu i bila veliki donator. Svi članovi obitelji Pick s ove fotografije (osim kćeri Elle, u gornjem redu treća zdesna) uhićeni su na Badnjak 1941. godine, odvedeni u logor Stara Gradiška i tamo ubijeni.²⁷ Među njima je bila i desetogodišnja Asta. Postavljamo učenicima pitanje: kako to znamo? Učenici nude potencijalne odgovore. (Pakrački list, 2025.)

Zatim nastavnik pokazuje učenicima svjedočanstvo o ubojstvu Aste Pick koje je ostavila njezina rođakinja, Livija Kahn Tandler u arhivu Yad Vashema²⁸ (Yad Vashem Archives, n. d.), izvadak iz popisa žrtava Spomen-područja Jasenovac.

Postavljamo pitanje učenicima:

- Što mislite kakav je ovo dokument? O čemu on svjedoči?
- Tko je mogao dati takvo svjedočanstvo? Učenici nude različite odgovore. Objasnit ćemo učenicima da je ovo svjedočanstvo ostavila Astina rođakinja Livija koja je preživjela Holokaust.

Yad Vashem Archives. (n. d.). *Asta Pick* – search results [Database entry].

<https://collections.yadvashem.org/en/search-results/Asta%20Pick%20?page=1#relevant>

2151293

YAD VASHEM **DAF-ED** **דאָף-עֵד** **דאָשעם**
Martyrs' and Heroes' Remembrance Authority **A Page of Testimony** P.O.B. 3477 Jerusalem, Israel

Photograph, preferably passport size. Please do not attach the photograph with glue. Include the name of the deceased on the back of the photo.	1. Family Name PICK	
	2. First Name ASTA	
	3. Maiden Name	
	4. Date of birth or approximate age 1931	
THE MARTYRS' AND HEROES' REMEMBRANCE LAW, 5713-1953 determines in article No. 2 that — The task of YAD VASHEM is to gather into the homeland material regarding all those members of the Jewish people who laid down their lives, who fought and rebelled against the Nazi enemy and his collaborators, and to perpetuate their memory and that of the communities, organizations, and institutions which were destroyed because they were Jewish.	5. Place of birth (town, country) PAKRAC (Jugoslavia)	
	6. Name of mother of the deceased Julia Pick nee Kohn	7. Name of father of the deceased Rudolf
	8. Name of wife or husband	
	9. Profession	
	10. Place of residence before the war PAKRAC	
	11. Place of residence during the war deported from Pakrac the 24.12.1941	
	12. Circumstances of death (place, date, etc.) deported & not returned from the concentration camps	
	I, the undersigned LIVIA KAHN nee TANDLER residing at (full address) 508 Finchley Road LONDON N.W.11 relationship to deceased cousin hereby declare that this testimony is correct to the best of my knowledge. Signature <i>Livia Kahn</i> Place and date of registration	

SECTIONS 1 TO 12 REFER TO THE DECEASED ONLY

וְנָתַתִּי לָהֶם לֶחֶם בֵּיתָם וְלִשְׂמֵרָתָם וְלִשְׂמֵרָתָם וְלִשְׂמֵרָתָם
 even unto them will I give in mine house and within my walls a place and a name: that shall not be cut off:

PLEASE FILL IN ALL THE INFORMATION IN BLOCK LETTERS.
 EACH VICTIM OF THE HOLOCAUST MUST BE INSCRIBED ON A SEPARATE FORM

²⁷ Logor Stara Gradiška bio je dio sustava koncentracijskog logora Jasenovac u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (1941. – 1945.), namijenjen ponajprije ženama i djeci. U njemu su počinjeni masovni zločini nad Srbima, Židovima, Romima i antifašistima, uključujući mučenja, gladovanje i trovanje plinom. Procjene žrtava dosežu desetke tisuća.

²⁸ Yad Vashem je izraelski memorijalni centar za žrtve Holokausta u Jeruzalemu, osnovan 1953. godine. Radi na očuvanju sjećanja, istraživanju i edukaciji, te uključuje muzej, arhiv, Dvoranu imena, memorijal djece i vrt pravедnika među narodima. Yad Vashem predstavlja jedno od najvažnijih svjetskih središta za sjećanje, obrazovanje i istraživanje Holokausta — posvećen očuvanju dostojanstva žrtava i sprječavanju ponavljanja genocida. Podatke o Asti Pick moguće je pronaći na: <https://collections.yadvashem.org/en/search-results/Asta%20Pick%20?page=1#relevant>

Prezime:	Ime:	Ime oca:	Rođen/a:	Općina rođenja:	Mjesto rođenja:	Narodnost:
PICK	ASTA	RUDOLF		PAKRAC	PAKRAC	ŽIDOVKA
Način smrti:	UBIJENA	Stradao/la:	OD USTAŠA	God. smrti:		
Mjesto stradanja:	U LOGORU	Logor:	STARA GRADIŠKA	Stratište:		
1 od 1						

Zemaljska komisija Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača (1946.). *Zločini u logoru Jasenovac*. Zagreb.

Livija Tandler rođena je 1928. godine u Rijeci, na Sušaku, jer se njezina majka Ella tamo udala za Jacoba Tandlera. Livija nije živjela u Pakracu, ali je tijekom ljetnih praznika posjećivala djeda i baku i do rata se igrala sa svojom rođakinjom Astom. Za vrijeme Drugog svjetskog rata Livija je s roditeljima internirana u Italiju, odakle su uspjeli prebjeći u Švicarsku.

Nakon toga nastavnik otvara nekoliko pitanja i poziva učenike da ih pročitaju i u tišini, svatko za sebe, o njima razmišljaju:

- Zašto je Asta Pick ubijena?
- Tko bi mogao učiniti takvo nešto?
- Kakva bi osoba ubila desetogodišnje dijete?
- Zašto je nitko nije spasio?
- Jesu li ljudi znali što se događa?
- **Tko je odgovoran za ovo zlodjelo?**

Aktivnost 1 (10 minuta)

U idućem koraku nastavnik postavlja četiri pitanja, koja otvara jedno po jedno, i traži od učenika da na njih odgovore s jednom do dvije riječi (asocijacije). Pitanja se mogu pripremiti kao prezentacija u aplikaciji menti.com koja će odmah prikazati učeničke odgovore ili se mogu koristiti post-it papirići na kojima će učenici pisati svoje odgovore i grupirati ih u četiri odvojene skupine na zidu učionice ili školske ploče.

Kakvi su to ljudi:

- oni koji su naredili, organizirali i proveli ubijanja?
- oni koji su podržavali počinitelje zločina i tako omogućili da se ubojstva dogode?
- oni koji nisu ništa napravili, niti da pomognu počiniteljima zločina niti žrtvama?
- oni koji su pokušali spasiti Židove ili zaustaviti počinitelje zločina i njihove suradnike?

Nastavnik zatim prikupi ideje o svakoj skupini i sažme ih u cjelinu. Mogući odgovori učenika su: *uplašeni, hrabri, nisu imali izbora, pritisak vršnjaka, bijesni, ravnodušni, drugi su to radili,*

slijedili su naredbe, novac, dobri, heroji, sebični, ambiciozni, osjećaj dužnosti, dobro, psihopati, sadisti i sl.

Nakon toga nastavnik traži od učenika da imenuju ove skupine. Učenici ih imenuju kao zločince ili počinitelje zločina; suradnike/kolaboracioniste; promatrače i spasitelje/članove pokreta otpora.

Svrha ove aktivnosti jest utvrditi s kakvim predodžbama o kategorijama ljudi uključenima u Holokaust učenici dolaze na nastavu. Oni često dolaze s već formiranim, ali netočnim predodžbama: zamišljaju počinitelje kao „zle naciste“ ili „divlje ustaše“, spasitelje kao „heroje“, a promatrače kao „kukavice“. Takve slike pojednostavljuju složenu prošlost i uklapaju se u njihov postojeći pogled na svijet. Ono što slijedi u nastavku omogućuje učenicima da testiraju te predodžbe koristeći povijesne izvore i stvarne studije slučaja.

Aktivnost 2 (15 minuta)

Nastavnik pita učenike: Kako možemo potvrditi jesmo li u pravu, jesu li naše predodžbe točne?

Slijedi grupni rad. Učenike se podijeli u šest grupa i svaka grupa dobiva jednu studiju slučaja. Sve grupe imaju isti zadatak da nakon proučenog teksta odgovore na sljedeća pitanja:

- Tko je osoba/institucija o kojoj govori vaša studija slučaja?
- Što je ta osoba/institucija napravila?
- Zašto je to napravila?
- Je li/jesu li imala/li izbora? Koji su motivi utjecali na njihove odluke?
- U koju kategoriju sudionika Holokausta biste je/ih svrstali?
- Što bi se dogodilo da su postupili drukčije?

Grupa A – Ante Vrban

Jedan je od ustaških zapovjednika u logoru Stara Gradiška, odgovoran za smrt brojnih zatočenika, osobito djece. U ljeto 1947. godine, Vrban je uhvaćen na Papuku s grupom ustaških križara pod vodstvom Ljube Miloša. Na suđenju pred Vrhovnim sudom Narodne Republike Hrvatske u Zagrebu, u ljeto 1948. godine, Vrban je osuđen na smrt vješanjem (Zemaljska komisija Hrvatske, 1946.).

Do početka rata radio je kao trgovački pomoćnik. Nakon uspostave NDH pristupa u Ustašku vojnicu. U ljeto 1941. kao vodnik u 13. satniji Ivana Devčića Pivca sudjelovao je u masovnim pokoljima Srba u Lici, kao i u likvidacijama Židova u Jadovnu.

U logor Stara Gradiška došao je 13. studenoga 1941., dovodeći sa sobom skupinu uhićenih masona. Jedno vrijeme bio je zamjenik Mile Oreškovića, zapovjednika logora Stara Gradiška. U logoru se isticao surovošću sudjelujući u masovnim i pojedinačnim likvidacijama zatočenika.

Osobito se isticao u likvidacijama djece te je na suđenju 1948. priznao trovanje 63 djece smrtonosnim plinom, ciklonom B.

Izjava Ante Vrbana, ustaškog bojnika i člana uprave logora Stara Gradiška, na sudskom procesu Ljubi Milošu i grupi ustaša, 14. srpnja 1948.:

O likvidaciji djece znam to da je bilo dosta djece u logoru, te određena liječnička komisija koju su sačinjavali zastavnik Ilija Bukovac i dr. Buki Kunorti, koji su imali zadatak da proberu zdravu djecu koja su upućena u Zagreb, Sisak, Jasku i Feričance. Prilikom pregleda, komisija je pronašla 63 djece bolesne i predložila da ih treba likvidirati. Upravitelj logora Mile Orešković naredio je meni i Grubišiću da izvršimo likvidaciju pomenute djece. Janko Grubišić je predložio da djecu podavimo i kad je ušao među djecu djeca su ga pogadila, tada smo zajedno naredili da se djeca likvidiraju pomoću plina. Tom prilikom likvidirano je svih 63 djece, koja su se nalazila u jednoj sobi.²⁹

Svjedočenje Pave Perišić Molnar³⁰ (USC Shoah Foundation, n. d.), preživjele iz koncentracijskog logora Jasenovac:

Pravoslavke, Srkinje i Jevrejke su išle u Kulu, mi smo išle u Hrvatski ženski logor jer je tada već postojao Hrvatski ženski logor. Prije toga... prije toga su svi bili u Kuli, nije postojao ženski logor. A Kula je bila stvarno samo znak smrti.

Najgore je bilo odvajanje djece od majki. To je ono što je grozno. Oni su došli da odvede relativno mlade ili dobro držeće u Njemačku na rad. Mi smo ih morali šišati, dotjerivati, to su uglavnom bile Srkinje i njih su odvojili od djece. To je ... ja misli da je od plača cijeli logor orio. To je ono neoprostivo. To je strašno. Ta djeca su uglavnom pomrla. Ona su došla u jednu nastambu, naše su isto bile zadužene za tu djece. Ja mislim da je to bila Ankica Štefanac, koliko se ja sjećam, ona je mislim i živa. I to su djeca ništa dobila proljev, ono kad se vide one slike, oni kosturi, to je tako izgledalo... Ono što baš nije to je Ante Vrban pustio plin i to je tako završilo.

Shoah Foundation – USC. (n. d.). Stradanje žena u logoru Jasenovac [Transkript svjedočanstva Pave Perišić Molnar].

https://sfi.usc.edu/sites/default/files/STRADANJE_ZENA.pdf

Grupa B - Ivo Baraković i Vilko Kühnel

Židovska općina u Zagrebu, u slučaju potrebe pregovaranja s ustaškim vlastima, trebala se obratiti na nekoliko adresa od kojih je jedna bila i adresa Posebnog ureda Ustaške policije za židovska pitanja (Ravnateljstvo Ustaškog redarstva – Židovski odsjek). Na čelu Ureda u Zagrebu stajao je Ivo Baraković, a njemu se poslije pridružio Vilko Kühnel, koji je bio nadležan za Hrvatsku, a s vremenom je preuzeo Barakovićevo mjesto (Goldstein, 2022.). U toj su ulozi bili ključne figure u provođenju rasnih zakona režima i organizaciji deportacija Židova u

---

²⁹ Zemaljska komisija Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, *Zločini u logoru Jasenovac* (Zagreb: 1946.)

³⁰ Video-svjedočenje Pave Perišić Molnar, Hrvatice koja je kao antifašistkinja bila zatočena u ustaškom logoru Jasenovac, dostupno u transkriptu na: https://sfi.usc.edu/sites/default/files/STRADANJE_ZENA.pdf

koncentracijske i logore smrti, uključujući Auschwitz. Iako su mnoge njihove akcije bile usmjerene protiv Židova, prema nekim svjedočenjima ova dvojica bila su osobe do kojih je bilo moguće doći i ishoditi određene ustupke.

Tako je humanitarna radnica Diana Budisavljević zapisala da joj je, unatoč ulozi u progonu, Kühnel izdao ključnu propusnicu za posjet logorima i pomoć u spašavanju tisuća srpske, židovske i druge djece. Navodno ju je upozorio da propusnicu možda neće poštovati svi ustaški dužnosnici, ali ju je ipak izdao i pomogao joj u kasnijim prilikama. Kühnel je navodno pomogao i nekim pripadnicima židovske zajednice, osiguravajući im potrebne dokumente za bijeg u zamjenu za „priloge“.

Ivo Baraković i Vilko Kühnel, visoki ustaški dužnosnici i vjerojatno „dobri ustaše“, nesporno su u više navrata Židovima išli na ruku. Jesu li bili „dobri ljudi“ ili nisu bili zagriženi antisemiti, nije jasno, ali se preko njih moglo u nekim slučajevima ishodovati oslobađanje ljudi iz zatvora ili nabaviti izlazne vize za odlazak u područja pod talijanskom kontrolom. Baraković je, međutim, već u lipnju 1941. bio organizator prve masovne deportacije od oko 800 zagrebačkih Židova u Gospić i okolne logore, iako ih je oko 400 tada sa Zagrebačkog zbora pustio i kućama. I Kühnelova „dobrota“ imala je drugu stranu; on je nedvojbeno bio čovjek s dva lica, a bio je i njemačkog podrijetla. Kao nadstojnik Židovskog odsjeka UNS-a bio je u stalnom kontaktu s Nijemcima. U osobnim kontaktima s predstavnicima Židovske općine bio je uljudan i susretljiv, u pojedinačnim slučajevima znao je i pomoći, ali je u kolovozu 1942. i svibnju 1943. bio voditelj „akcije za iseljavanje Židova s područja NDH“, odnosno bio je neposredno nadležan za deportaciju više od 6000 Židova te ih je „prema točnom spisku“ predao njemačkim vlastima koje su ih otpremile u Auschwitz. O Kühnelovim vezama s njemačkim obavještajcima svjedoči i činjenica da su Nijemci oštro negodovali kad su ga ustaške vlasti željele smijeniti jer je navodno „nesposoban i ima previše veza“.

Goldstein, I. (2022.). Antisemitizam u Hrvatskoj od srednjeg vijeka do danas. Fraktura.

Grupa C - Anonimni susjedi Alfreda Pala³¹

Početak Drugog svjetskog rata Alfred Pal živio je u Vukovaru da bi se 1942. s pomoću krivotvorene propusnice sklonio u Crikvenicu koja je tada bila u talijanskoj okupacijskoj zoni. Iz Crikvenice je bio deportiran u logor Kraljevicu, a zatim do kapitulacije Italije u logor Kampor na Rabu. Pridružio se Rapskom židovskom bataljunu iz kojeg je povučen u ZAVNOH, gdje je sudjelovao u radu ratne redakcije Vjesnika od listopada 1944. do kraja rata. U intervjuu koji je dao Zakladi Shoah (USC Shoah Foundation, n. d.) iz Los Angelesa opisuje povratak kući u Vukovar nakon završetka rata:

...Dakle, kad sam ja došao u Vukovar, zapravo sam znao što me čeka. To je bilo strašno jedno razočaranje. Kao prvo – Židova nema. Drugo – dolazim svojoj kući. Ništa više nije tu. Sve je ono... Stoji kuća, ja idem kod susjeda jednoga. Još kako ulazim u njegovo dvorište već vidim da se kod njega nalazi kompletno kupatilo iz kuće u kojoj sam ja bio, jer bio je to jedan patent – jedan bojler kupatila... Odem kod drugog komšije. Taj me lijepo dočeka. Jao gospon Pal, pa

---

³¹ Transkript dostupan na https://sfi.usc.edu/sites/default/files/kolaboracija_konformizam_konfrontacija_0.pdf

kako je lepo da ste vi došli, a šta je sa susjedom. On pita za susjedu! Susjedu su od tuda odveli, a on je to vidio. I nakon toga je u Vukovaru svaka kuća bila otvorena i provedena je dražba. Sve što je bilo u kući stavilo se na dražbu – tko hoće kupiti. I tako je sve razgrabljeno. Tako je nestao perzijaner, nestale su slike. Tu je bila galerija mojih predaka. Tu je bio moj deda i baka sa bakine strane, sa dedove strane pradjed i prabaka. Što je meni najviše žao jer ostao sam bez toga. Ni jedne slike od mog oca, od moje majke, od mog brata. Nigđe ništa. O mojim stvarima da i ne govorim. Imao sam zbirku maraka. Sve je opljačkano. Nemaš kome da se obratiš. Ja tom drugom susjedu kojem sam došao, koji mene ... tako ... hoćete popiti kavu, ja sad mislim da ću nešto doznati što se dogodilo, međutim, najedared iza mojih leđa izbija sat. To je jedan zidni sat koji ima onaj divni zvuk, pa svakih petnaest minuta otkucava. Taj zidni sat je bio iznad, na zidu iznad ležaja đe sam ja spavao. Ja se ne moram ni okrenuti, ja čujem taj ton, taj zvuk. Ja gledam mog komšiju... komšija kako je taj sat došao k tebi? Pa znate ja sam taj sat uzeo kao uspomenu na susjedu, na ovo na ono...Ja mu kažem, dobronamjerno, pa da li bi ste... ja bi to rado uzeo kao jedinu uspomenu, jer u kući nama ništa. A ne, kako bih vam ja to dao. Pa to je uspomena na susjedu, pa ovo pa ono...

Meni je postalo zlo. Jer naprosto ja s njim ne mogu razgovarati. Ja bih sad morao reći ja ga uzimam silom sa zida, da ga metnem pod ruku, da izađem na ulicu van? Ja sam sam sebi smiješan u toj situaciji. Što ću s njim. To je na neki način opoganjeno. Ja njemu sam samo rekao: Znate šta! Krasno! Sviđa mi se. Pa neka vas podsjeća na vašu susjedu svakih petnaest minuta kad izbije. Da su nju odveli i ubili, a vi neka na to mislite... Okrenuo sam se i otišao.

Shoah Foundation – USC. (n. d.). Kolaboracija, konformizam, konfrontacija [Transkript svjedočanstva Alfreda Pala].

https://sfi.usc.edu/sites/default/files/kolaboracija_konformizam_konfrontacija_0.pdf

Grupa D - Ratimir Deletis

Bio je hrvatski pravnik i pravednik među narodima koji je tijekom Drugog svjetskog rata, unatoč službi u ustaškom režimu, spasio više od stotinu Židova (Hrvatski glasnik, 2025.).

Rođen je u Tuzli, a potjecao je s Hvara. Nakon studija prava u Zagrebu radio je kao sudac na Okružnom sudu u Tuzli. Odbio je položaj predsjednika Izvanrednog suda, ali je prihvatio dužnost javnog tužitelja. Prvi put je spasio skupinu od 30 do 40 Židova i nekoliko Srba, koristeći zakonske argumente i retoriku da ih oslobodi kao taoce. Među spašenima bio je i pisac Meša Selimović.

Drugi put, nakon zapovijedi o deportaciji Židova iz Tuzle i Travnika 1942., organizirao je peticiju građana Tuzle i osobno pregovarao s Didom Kvaternikom u Zagrebu. Postigao je da 16 obitelji bude izuzeto od protužidovskih zakona uz formalni prijelaz na katoličanstvo ili islam, što su lokalni svećenici i imam omogućili. U te obitelji uključeni su i drugi ljudi, čime je spašeno oko sto Židova. Deletis im je zatim pribavio dozvole za prelazak u talijansku zonu, a deset obitelji kasnije je stiglo u Izrael.

Yad Vashem ga je 1988. proglasio pravednikom među narodima jer je, iako dio NDH aparata, djelovao protiv režimske politike kako bi spasio živote.

Hrvatski glasnik (2025.). *Ratimir Deletis – tuzlanski Schindler, 1989. godine proglašen pravednikom među narodima.* <https://hrvatskiglasnik.ba/ratimir-deletis-tuzlanski-schindler-1989-godine-proglasen-pravednikom-medu-narodima/>

Grupa E - Hrvatske državne željeznice

Željeznička infrastruktura kao dio „industrijskog procesa“ Holokausta (Lajnert, 2006.)

Postoje dokumenti i izvori koji potvrđuju ulogu željeznice u NDH u deportacijama Židova tijekom Holokausta. U Hrvatskom državnom arhivu (HDA) čuvaju se originalni dokumenti NDH o transportima Židova, uključujući:

- Okružnice iz kolovoza 1942. koje reguliraju deportacije prema sabirnim logorima i dalje prema Auschwitzu (npr. HR-HDA-252-RUR ŽO, 5186/1942).
- Popisi transporta iz Vinkovaca, Zemuna i drugih mjesta prema Jasenovcu i Auschwitzu, s detaljima o broju osoba i datumima.

Uloga Hrvatskih državnih željeznica

- Prema ustroju *Hrvatske državne željeznice (1941. – 1945.)* tj. željeznice NDH bile su pod kontrolom Ministarstva prometa i imale ključnu ulogu u organizaciji vlakova za deportacije. Proces deportacije Židova iz NDH bio je sustavno organiziran i proveden u više faza. Postojale su okružnice koje reguliraju troškove, raspored vlakova i suradnju s njemačkim vlastima.
- Postojali su posebni teretni vlakovi za „sabrne logore“ (npr. Gospić, Jasenovac) i za izručenje Židova Njemačkoj. Vlakovi su polazili iz sabirnih centara, uz pratnju ustaških ili njemačkih stražara. Svaki transport imao je popis osoba, datume i rute.

Primjeri transporta:

- Zagreb, lipanj 1941.: Prvi transporti Židova iz Zagreba prema Gospiću i Jadovnom krenuli su iz sabirnog mjesta na Zagrebačkom zboru, gdje je vlak s teretnim vagonima bio pripremljen za deportaciju oko 200 osoba.
- U kolovozu 1942., pet velikih transporta iz NDH organizirano je željeznicom u Auschwitz. Procjenjuje se da je tada deportirano oko 5000 Židova, uz logističku suradnju Hrvatskih državnih željeznica i njemačkih vlasti. Samo preko sabirnog logora u Vinkovcima vlakom je upućen transport od oko 1000 Židova iz Srijema i Bijeljine prema Auschwitzu.

Deportacija je bila industrijski organiziran proces, gdje je željeznica omogućila masovnost i brzinu, slično kao u nacističkoj Njemačkoj.

Lajnert, S. (2006.). *Ustroj Hrvatskih državnih željeznica (1941. – 1945.)*.

<https://hrcak.srce.hr/file/11118>

Grupa F - Ivan Vranetić

Ivanu (Ivici) Vranetiću bilo je samo 17 godina kad su u okolicu Topuskog počele pristizati židovske izbjeglice, žene i djeca koje su partizani evakuirali iz logora na Rabu (Steiner-Aviezer, 2008.). Nije bilo lako smjestiti sve te ljude jer su se neki bojali primiti Židove, a neki su to otvoreno i odbijali. Ivica, koji je već od prije surađivao s partizanima, ponudio je smještaj u svojoj kući mladoj Židovki s djetetom Erni Montiljo, čiji je muž odveden u Jasenovac, te njezinoj sestri i bolesnoj majci. Ivica je vodio brigu o njima, ali i o drugim Židovima na tom području. Zbog njemačke ofenzive krajem 1943. židovske izbjeglice bile su prisiljene stalno mijenjati svoja skrovišta. Ivica im je bio od velike pomoći. Riskirajući vlastiti život obavještavao ih je o pokretima neprijateljskih trupa, pronalazio im nova skrovišta i brinuo se o njihovim potrebama. Nakon rata ostao je u kontaktu s mnogim Židovima koje je spasio, posebice s Ernom Montiljom, u koju se bio i zagledao. Ivica se želio oženiti Ernom, ali se tomu usprotivila njezina obitelj. Erna se udala za Židova i 1948. odselila u Izrael. Brak nije potrajao. Ivica, koji nije zaboravio Ernu, nakon 20 godina otišao je u Izrael i oženio se njome. U sretnom braku živjeli su 35 godina. U ožujku 1970. Ivica je odlikovan odličjem pravednikom među narodima.

Steiner-Aviezer, M. (2008.). *Hrvatski pravednici*. Znanje.

Aktivnost 3 (30 minuta)

Nakon završetka grupnog rada učenici predstavljaju svoje odgovore. Svaka grupa lijepi svoj primjer na zid učionice, raspoređujući ih ispod naslova „Počinitelji“, „Suradnici“, „Promatrači“, „Spasitelji“ koje ste prethodno postavili. Učenici obrazlažu svoje odgovore uz mogućnost postavljanja pitanja iz ostalih grupa.

Učenicima neće uvijek biti lako složiti se u koju bi kategoriju sudionika Holokausta stavili pojedinu osobu. Ljudsko ponašanje bilo je nepredvidivo i ovisilo je o situaciji; ista osoba mogla je u različitim situacijama biti promatrač, počinitelj zločina ili žrtva. Nastavnik treba objasniti učenicima da se kategorije počinitelja, suradnika, spasitelja i promatrača u istraživanju Holokausta koriste kao analitički okvir, ali da granice među njima nisu čvrste. Ključno je izbjeći stereotipe i pojednostavljene slike: spasitelji nisu uvijek heroji, promatrači nisu nužno apatični, a žrtve nisu bile potpuno nemoćne. Time se učenicima prenosi poruka da povijest zahtijeva kritičko promišljanje i da se generalizacije moraju propitivati. Svi primjeri govore o lokalizaciji Holokausta, o Holokaustu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Važno je da učenici osvijeste spoznaju da je Holokaust idejno začet u nacističkoj Njemačkoj, koja je pronašla voljne počinitelje i suradnike u masovnom ubojstvu Židova u svakoj zemlji koju je okupirala ili s kojom je bila saveznik, pa tako i u NDH.

Polazeći od njihovih preduvjerenja, učenike smo ovom aktivnošću naveli da testiraju svoja preduvjerenja u odnosu na studije slučaja koje su proučili. Ova aktivnost kod dijela učenika može stvoriti kognitivnu disonancu, jer su se njihova očekivanja i uvjerenja pomiješala. Nesklad između onoga u što učenici u početku vjeruju i povijesne stvarnosti koju otkrivaju može biti dezorijentirajući i uznemirujući. Ta kognitivna disonanca otvara prostor za istinsko učenje, ponovnu procjenu vlastitih shvaćanja i mogućnost pomaka k dubljem razmišljanju o

sebi i svijetu u kojem žive. Pedagoški je također važno da aktivnosti koje su u velikoj mjeri usmjerene na počinitelje i suradnike završe povratkom na žrtve, zbog čega u završnom dijelu nastavne jedinice vraćamo učenike na priču o Asti Pick i pitanje odgovornosti i sudioništva u njezinu ubojstvu.

Pitanja za refleksiju (15 minuta)

Završni dio nastavne jedinice služi učenicima kao prostor za razmišljanje i integriranje novog znanja u vlastito razumijevanje svijeta.

Učenicima ponovno pokazujemo fotografiju Aste Pick i pitamo ih: Tko je ubio Astu Pick?

U početku će učenicima biti teško reći tko je ubio Astu Pick, jer niti jedna studija slučaja ne spominje njezino ime. Na poticaj nastavnika da predlože odgovor, pojavit će se niz mogućnosti. Zapravo, što učenici više razmišljaju o ovom pitanju, mreža sudioništva postaje sve šira – uključujući novinare koji su pisali antisemitske članke, birokrate i činovnike koji su pomogli organizirati genocid, strojovođu koji je vozio vlak do Stare Gradiške, te mnoge ljude koji su profitirali od pljačke svojih židovskih susjeda.

Učenici će doći do spoznaje da Holokaust nije bio djelo, zločin jedne osobe protiv druge (iako su postupci pojedinaca naravno ključni) ili nekolicine vođa, nego sustav koji je funkcionirao zahvaljujući širokoj uključenosti različitih slojeva društva. Ova šira sudioništva postavljaju važna pitanja i za naše današnje društvo.

Učenicima postavljamo pitanja:

- Je li genocid društveni fenomen?
- Koje odgovornosti građani imaju danas kako bi pomogli u zaštiti prava i sloboda u našoj zemlji?
- Što moramo učiniti ako svjedočimo izrazima mržnje ili predrasuda u našim školama?
- Kako ćemo se suočiti s moralnim i etičkim izazovima u našim ulogama kao učenici, učitelji, ravnatelji...?

Dodatni nastavni materijali

Ako učenici žele naučiti više o ljudskom ponašanju, izborima i Holokaustu, preporučite im stranice Memorijalnog muzeja Holokausta SAD-a (United States Holocaust Memorial Museum, n. d.) koje se posebno bave „kategorijom” promatrača. Zadatak je prepoznati motivaciju pojedinaca i svrstati je u dvije široke kategorije: prvo, kulturna objašnjenja (uključujući ideologiju i antisemitizam); i drugo, socijalno-psihološka objašnjenja (strah, oportunistički pritisci da se prilagodi i slično).

RADNI LISTIĆ

Tko je odgovoran za Holokaust?

1. Analiza povijesnih izvora

Pročitajte kratke ulomke iz studija slučaja koje ste dobili u grupi.

Objasnite kako su odluke osobe/organizacije iz vaše studije slučaja pridonijele širem sustavu Holokausta.

- Koje konkretne radnje su omogućile progon, deportaciju ili ubojstva?
- Koje su posljedice tih radnji za žrtve, zajednicu i društvo?

Odgovor: _____
_____
_____
_____
_____

2. Kritičko promišljanje o motivaciji

Na temelju studije slučaja procijenite koja je motivacija bila ključna za ponašanje osobe/institucije:

- kulturna (ideologija, antisemitizam, propaganda)
- socijalno-psihološka (strah, oportunistički, pritisak okoline, ambicija, dobit).

Objasnite svoj izbor i navedite dokaze iz teksta.

Odgovor: _____
_____
_____
_____
_____

3. Etika i odgovornost

Procijenite moralnu odgovornost osobe/organizacije iz vaše studije slučaja.

1. Je li imala izbor?

2. Što bi se moglo dogoditi da je postupila drukčije?

3. Kako biste ocijenili njezinu odgovornost u odnosu na druge kategorije sudionika?

Odgovor:

---

4. Primjena na suvremeni kontekst

Razmislite o današnjem društvu.

Odgovorite na jedno od sljedećih pitanja (po izboru):

- Kako se danas može prepoznati šutnja promatrača u situacijama diskriminacije?
- Koje odgovornosti imamo kao građani kada svjedočimo mržnji ili predrasudama?
- Kako bismo mogli primijeniti pouke iz ove nastavne jedinice u našoj školi ili zajednici?

Odgovor:

---

5. Završna refleksija

Napišite kratki odlomak (5-7 rečenica):

Što sam danas naučio/la o odgovornosti tijekom Holokausta i kako to mijenja moje razumijevanje ljudskog ponašanja?

Odgovor:

POPIS LITERATURE

Goldstein, I. (2022.). *Antisemitizam u Hrvatskoj od srednjeg vijeka do danas*. Fraktura.

Hrvatski glasnik. (2025.). *Ratimir Deletis – tuzlanski Schindler, 1989. godine proglašen pravednikom među narodima*. <https://hrvatskiglasnik.ba/ratimir-deletis-tuzlanski-schindler-1989-godine-proglasen-pravednikom-medu-narodima/>

Huzjan, V. (2023.). Što varaždinski srednjoškolci znaju i misle o fašizmu i antifašizmu? U: A. Pal & A. Ličanin (Ur.), *Never forget. O holokaustu i ljudskim pravima* (str. 27-49). Židovska općina Čakovec.

International Holocaust Remembrance Alliance. (2023.). *Preporuke za poučavanje i učenje o Holokaustu*. <https://holocaustremembrance.com/wp-content/uploads/2023/09/Preporuke-za-nastavu-i-ucenje-o-holokaustu-1.pdf>

Jovanović, I., Radošević, M., & Sokolović, D. (2014.). Što istarski srednjoškolci znaju o antifašizmu? U: I. Jovanović, M. Levak & M. Radošević (Ur.), *(Anti)fašizam u prošlosti i sadašnjosti* (str. 145-163). Udruga antifašističkih boraca i antifašista Grada Pule.

Lajnert, S. (2006.). *Ustroj Hrvatskih državnih željeznica (1941. – 1945.)*. <https://hrcak.srce.hr/file/11118>

Pakrački list (2025.). *Nekadašnja pakračka židovska zajednica – u potrazi za izgubljenim obiteljima*. <https://pakrackilist.hr/index.php/kultura-i-prosvjeta/12496-nekadasnja-pakracka-zidovska-zajednica-potrazi-izgubljenim-obiteljima>

Shoah Foundation – USC. (n. d.). *Stradanje žena u logoru Jasenovac* [Transkript svjedočanstva Pave Perišić Molnar]. https://sfi.usc.edu/sites/default/files/STRADANJE_ZENA.pdf

Shoah Foundation – USC. (n. d.). *Kolaboracija, konformizam, konfrontacija* [Transkript svjedočanstva Alfreda Pala]. https://sfi.usc.edu/sites/default/files/kolaboracija_konformizam_konfrontacija_0.pdf

Steiner-Aviezer, M. (2008.). *Hrvatski pravednici*. Znanje.

United States Holocaust Memorial Museum. (n. d.). *Causes and motivations of bystanders*. <https://www.ushmm.org/teach/teaching-materials/roles-of-individuals/ethical-leadership/causes-and-motivations>

Yad Vashem Archives. (n. d.). *Asta Pick – search results* [Database entry]. <https://collections.yadvashem.org/en/search-results/Asta%20Pick%20?page=1#relevant>

Zemaljska komisija Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. (1946.). *Zločini u logoru Jasenovac*. Zagreb.

3. Fotografija kao povijesni izvor

Kontekst je ključan: Prednosti i nedostaci uporabe fotografija kao vizualnih dokaza

Predmeti: povijest, društveno-humanistički predmeti

Ciljana skupina učenika: osnovnoškolci i srednjoškolci u dobi od 14 do 16 godina

Vrijeme trajanja: 1 školski sat (45 minuta)

Materijali i pomagala: tiskani materijali, pristup računalu i internetu

Obrazloženje: Fotografije su moćno pedagoško sredstvo koje učenicima omogućuje da vizualno dožive prošlost i povežu se s povijesnim događajima, ljudima i kulturama. Međutim, fotografije ne bi trebalo promatrati kao neutralne ilustracije. Učenici mlađe dobi često pretpostavljaju da fotografije nastale prije pojave Photoshopa i generativne umjetne inteligencije nude potpune i istinite prikaze prošlosti, pa u nastavi treba stvarati prilike za preispitivanje takvih pretpostavki. Također, kritička analiza fotografija kao izvora ključna je za razvoj povijesnog mišljenja učenika. Kritička analiza fotografija nije važna samo u nastavi povijesti, već i u drugim predmetima poput umjetnosti, sociologije, geografije i medijske kulture, gdje fotografije oblikuju doživljaj stvarnosti i utječu na interpretaciju društvenih fenomena.

Odgojno-obrazovni ishodi:

- Razlikovati opažanja (što se vidi na fotografiji) od *interpretacija* (što se iz toga zaključuje) i to jasno označiti u analizi.
- Obrazložiti elemente koji upućuju na namjeru autora (poruka, ciljana publika, kontekst nastanka) na primjeru odabrane fotografije.
- Usporediti fotografiju s barem jednim dodatnim izvorom i izvesti zaključak što se potvrđuje, a što ostaje upitno.
- Primijeniti kritički pristup vizualnim sadržajima izvan nastave povijesti (mediji, društvene mreže), provjeravajući kontekst i izvor prije zaključivanja i dijeljenja sadržaja.

Analiza fotografije nastale u razdoblju Holokausta zahtijeva kritički pristup koji nadilazi njezin neposredni vizualni dojam kako bi se razumio njezin povijesni, etički i politički kontekst. Budući da su mnoge poznate fotografije snimili počinitelji (nacisti ili njihovi suradnici), one često odražavaju specifičnu pristranost ili „pogled” koji je potrebno dešifrirati. U aktivnostima koje slijede nastavnik koristi strategije poučavanja i učenja koje razvijaju vještine promatranja, uočavanja bitnog, povezivanja podataka u jasnu strukturu, zaključivanja i vrednovanja. Sve to ima smisao ako je kombinirano s interpretacijom. To podrazumijeva rad nastavnika i učenika

na dvije razine. Prva razina je opis povijesnog izvora, odnosno fotografije, nakon koje slijedi druga razina – analiza, interpretacija i evaluacija.

Aktivnost 1 (15 minuta)

Aktivnost započinje tako što nastavnik prikazuje na ploči ili na PowerPoint prezentaciji fotografiju bez legende i bez informacija o kontekstu. Fotografija se može analizirati kao povijesni izvor koji svjedoči o poricanju i iskrivljavanju činjenica o Holokaustu. U prvom koraku nastavnik koristi strategiju *Vidim - Mislim - Pitam se*. Ova strategija daje najbolje rezultate kada učenici dobiju fotografiju koja prikazuje događaj s kojim nisu upoznati. Ona potiče znatiželju, usmjerava na detalje i pokreće interpretaciju slikovnog izvora. Korisno je započeti rad u paru ili maloj skupini, a zatim podijeliti zaključke s razredom. Pitanja u nastavku prvo navode učenike da izdvoje što više detalja koje vide. Cilj je izbjeći tumačenje i reći samo ono što je vidljivo.

- Što vidite na fotografiji? Opišite odjeću, obuću, izraze lica, položaje tijela.
- Što vam je prvo privuklo pozornost?
- Gdje je bio fotograf u odnosu na djecu?
- Je li ovo spontana fotografija ili se posebno poziralo za nju?
- Opišite boje ili odsutnost boja u izvoru. Kako one utječu na vaše razumijevanje slikovnog izvora?

U idućem koraku učenici tumače ono što misle da fotografija prikazuje. Pritom mogu koristiti prethodno znanje ili izvoditi zaključke na temelju uočenih detalja.

Tko su djeca na fotografiji?

Što mislite da se događa na ovoj fotografiji?
Kako to znate? Koliko ste sigurni?

Što mislite, kad je fotografija snimljena
(godina, razdoblje, događaj)?

Nastavnik zatim otvara legendu fotografije koja glasi: *Yad Vashem Archives. (n. d.). Theresienstadt, Czechoslovakia: Children performing Brundibár in the Nazi propaganda*

film „Theresienstadt. Ein Dokumentarfilm aus dem jüdischen Siedlungsgebiet“
<https://collections.yadvashem.org/en/photos /37581> (collections.yadvashem.org in Bing)

Nastavnik pita učenike (zvjezdicom su označeni mogući odgovori učenika):

- Kako nam legenda pomaže pri razumijevanju informacija s ove fotografije?

*Legenda otkriva da fotografija nije neutralna, da je riječ o propagandi/propagandnoj fotografiji. To znači da ono što vidimo nije stvarni prikaz života u logoru, nego namjerno režirana slika

stvorena kako bi prikazala lažnu, uljepšanu stvarnost. Bez legende bismo mogli pogrešno zaključiti da je riječ o običnoj kazališnoj predstavi.

- Tko je autor? Što nam ta informacija govori o samoj fotografiji?

*Autor su nacisti, odnosno službeni fotografi koji su radili za nacistički propagandni aparat.

Ta informacija nam govori da fotografija nije dokument stvarnog života u logoru, nego dio propagandne kampanje kojom se željelo prikriti stvarne uvjete u Theresienstadtu i stvoriti sliku „kulturnog“ logora.

- Koja je svrha ove fotografije?

*Svrha je bila propagandna: pokazati međunarodnoj javnosti da Židovi u logoru navodno žive dobro, prikriti glad, bolesti, deportacije i smrtnost, stvoriti dojam da logor funkcionira kao „kulturna zajednica“, koristiti predstavu Brundibár kao dokaz „brige“ za djecu.

- Kad je fotografija nastala?

*Iako legenda ne navodi točan datum, znamo iz povijesnog konteksta da su propagandne fotografije i snimke predstave Brundibár nastale 1944. godine, kada su nacisti pripremali logor Theresienstadt za inspekciju Međunarodnoga Crvenog križa.

- Komu je namijenjena?

*Fotografija je bila namijenjena: međunarodnoj javnosti, posebno neutralnim državama; Međunarodnome Crvenom križu; nacističkoj propagandi, kako bi se stvorio privid humanosti i domaćoj publici u Njemačkoj, kao dokaz „civilizirane“ politike prema Židovima.

- Gdje se fotografija čuva? Kako možemo potvrditi njezinu činjeničnu točnost i autentičnost?

*Ovisno o verziji, propagandne fotografije iz Theresienstadta danas se čuvaju u: Yad Vashemu (Izrael), Židovskome muzeju u Pragu, USMMM-u (United States Holocaust Memorial Museum/Muzej Holokausta SAD-a), europskim arhivima koji čuvaju nacističku dokumentaciju. Ova informacija važna je za učenike jer pokazuje da je fotografija dio propagandnog materijala, a ne neutralan dokument. Ona otkriva institucionalni kontekst (nacistička produkcija 1944.) te omogućuje učenicima razumjeti kako i gdje se čuvaju povijesni dokazi, što jača njihove vještine kritičkog čitanja izvora.

Vrlo je važan dio ove aktivnosti razgovor s učenicima o tome kako su došli do svojih zaključka. Kako učenici nude ideje, nastavnik može postaviti potpitanje: Što te navelo da to kažeš? Time se razvija vještina argumentiranja na temelju dokaza jer učenici moraju istaknuti konkretne detalje na slici koji podupiru njihove tvrdnje.

Aktivnost 2 (20 minuta)

U idućoj aktivnosti učenici se upoznaju s povijesnim kontekstom, što će im pomoći u provjeravanju pouzdanosti i vjerodostojnosti fotografije. Povijesni kontekst, u tehničkome smislu, odnosi se na društvene, vjerske, ekonomske i političke uvjete koji su postojali tijekom određenog vremena na određenome prostoru. To su detalji vremena i mjesta zbivanja koji nam

omogućavaju tumačenje događaja iz prošlosti. Bez konteksta ne možemo sagledati širu sliku povijesnih zbivanja, već samo neke njezine dijelove.

Nastavnik pita učenike:

- Koja su ograničenja ove fotografije?
- Koja pitanja otvara fotografija, što bi trebalo provjeriti ili potvrditi?
- Kako možemo potvrditi činjeničnu točnost i pouzdanost fotografije?
- Možete li iz legende fotografije izdvojiti riječi koje treba objasniti.

Nastavnik zapisuje na ploči riječi iz legende koje traže dodatno objašnjenje i zatim upoznaje učenike s osnovnim informacijama o Theresienstadt i operi Brundibár. Nastavnik dijeli radni listić koji učenici individualno popunjavaju. Ako učenici imaju pristup računalu i internetu, mogu potražiti dodatne informacije o ovoj fotografiji na mrežnim stranicama te na temelju tamo dostupnih informacija dodatno analizirati kontekst u kojemu je fotografija nastala.

RADNI LISTIĆ

Theresienstadt i Brundibár

Theresienstadt je tijekom Drugoga svjetskog rata bio nacistički geto i tranzitni logor za Židove, smješten blizu Praga. U njega su dovođeni Židovi iz Čehoslovačke, Njemačke, Austrije, Nizozemske i Danske. Za razliku od drugih logora, u Theresienstadt su često slani poznati umjetnici, znanstvenici i glazbenici, pa je u logoru postojao bogat kulturni život. Međutim, taj je život bio strogo kontroliran i služio je nacističkoj propagandi. U logoru je bilo zatočeno više od 150.000 Židova, među njima oko 15.000 djece. Većina je nakon kraćeg boravka deportirana u logore smrti poput Auschwitza i Treblinka. Preživjelo je manje od 150 djece. Pod pritiskom danske vlade, nacisti su dopustili posjet Crvenog križa. Kako bi prikriili stvarne uvjete, tjednima su uljepšavali logor: čistili su ulice, sadili vrtove, otvarali lažne trgovine i kafiće te deportirali tisuće ljudi, kako logor ne bi izgledao prenapučen. Posjetitelji su tako dobili potpuno lažnu sliku „normalnog“ života. Nakon uspješne prevare, nacisti su odlučili snimiti propagandni film o Theresienstadtu. Židovskoga glumca i redatelja Kurta Gerrona, koji je bio zatočen u Theresienstadtu, prisilili su da režira taj propagandni film. U filmu je prikazana i dječja opera Brundibár, koju su izvodila djeca iz logora. Nacisti su je koristili kako bi pokazali da djeca navodno žive sretno i imaju kulturne aktivnosti. U stvarnosti, većina djece i umjetnika koji su sudjelovali u predstavi ubrzo je deportirana u Auschwitz i ubijena, uključujući i skladatelja Hansa Krásu te redatelja Kurta Gerrona.

Izvor: United States Holocaust Memorial Museum. (n. d.). *Theresienstadt*. <https://encyclopedia.ushmm.org> (encyclopedia.ushmm.org in Bing)

Razmislite o pitanjima i svoje odgovore podijelite s osobom koja sjedi pokraj vas, a zatim s cijelim razredom:

- Zašto je Theresienstadt bio poseban u odnosu na druge logore?
- Kako su nacisti pripremili logor za posjet Crvenog križa?
- Usporedi stvarne uvjete u logoru s onima koje su nacisti prikazali Crvenom križu.
- Kako su nacisti koristili operu Brundibár u propagandne svrhe? Objasni zašto su nacisti odabrali baš djecu i kulturne aktivnosti za propagandu.
- Što se dogodilo s djecom i umjetnicima nakon snimanja filma?
- Nalazite li u tekstu/vizualnom izvoru informacije koje potvrđuju ranije pretpostavke o fotografiji? Argumentirajte.
- Što nam sudbina umjetnika i djece govori o pravoj prirodi logora?
- Kako nam povijesni kontekst pomaže u razumijevanju fotografije?

Pitanja za razmišljanje (10 minuta)

- Koji učinak ima izdvajanje fotografije izvan konteksta?
- Što ova fotografija i njezina priča govori o opasnosti manipulacije fotografijama u javnom prostoru?
- Zašto je važno ispitati različite slojeve konteksta?
- Zašto je važno prepoznati propagandu i lažne slike u današnjem svijetu?
- Kako vještine koje smo stekli analizirajući i interpretirajući ove dvije fotografije možemo primijeniti u svakodnevnom životu?

Na kraju aktivnosti nastavnik napominje učenicima da je postupak kritičke procjene vrlo korisno primjenjivati na sadržaje kojima pristupaju na različitim mrežnim stranicama i platformama.

Prijedlog dodatnih aktivnosti

Nakon što je nizom pitanja nastavnik demonstrirao učenicima kako analizirati fotografije, kao dodatnu aktivnost može tražiti od učenika da istim postupcima i pitanjima analiziraju fotografiju u nastavku (fotografija je dostupna za učitavanje i na poveznici <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=9612>).

Romi u logoru Jasenovac, 1942. g., Izvor: Hrvatski povijesni muzej, HPM-MRNH-N-11372/93

Nakon početnog seta pitanja u kojem učenici opisuju fotografiju i pokušavaju interpretirati njezin sadržaj, nastavnik otkriva naziv fotografije i daje dodatne kontekstualne informacije.

Ime i prezime djevojčica na fotografiji ne može se točno utvrditi, ali se pretpostavlja da romska djevojčica na fotografiji pripada grupi Roma muslimanske vjere iz Bosanske Gradiške. Ova grupa Roma završila je u sustavu koncentracijskih logora Jasenovac zajedno s drugim grupama Roma. Na žalost, tijekom deportacije u Jasenovac iz sela Žeravica kraj Bosanske Gradiške, zbog nepoznatih razloga, ustaše su likvidirali više od šest stotina Roma u Uskočkoj šumi u listopadu 1944. godine. U provedbi svojih rasnih zakona, Nezavisna Država Hrvatska nije štedjela djecu. Veliki broj djece je ubijen zajedno sa svojim roditeljima ili su umrli od gladi i bolesti.

Sustavno deportiranje Roma zajedno s njihovom djecom započelo je tek nakon dekreta od 19. svibnja 1942. godine, kada je određeno da svi Romi u NDH moraju biti deportirani u logor Jasenovac. Od tada, u sljedećih nekoliko mjeseci, većina Roma u NDH zaista je i deportirana u logor. Za razliku od drugih zatvorenika (Židova, Srba), imena i prezimena deportiranih Roma u Jasenovcu nisu bila bilježena. Bili su evidentirani samo prema brojevima stočnih vagona u kojima su dovođeni - ustaške vlasti vjerojatno nisu smatrale Rome dostojnima sustavnog dokumentiranja u logoru.

Nastavnik upućuje učenike da istraže podatke o Romima dostupne na <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=9612> i da zatim u razrednoj raspravi odgovore na pitanja:

- Što vidite na fotografiji? Opišite djevojčice: njihov izgled, odjeću, izraze lica i držanje. Koji vam detalji posebno privlače pažnju?

- Kakve emocije fotografija u vama budi i zašto? Pokušajte povezati vlastiti dojam s vizualnim elementima fotografije.
- Što na temelju fotografije možete pretpostaviti o životnim okolnostima djevojčice? Na čemu temeljite svoje pretpostavke?
- Kako se značenje fotografije mijenja kada saznate povijesni kontekst njezina nastanka?
- Zašto je važno naglasiti da su ustaške vlasti provodile rasne zakone i nad djecom? Kako to utječe na vaše razumijevanje politike NDH?
- Što nam govori podatak da imena i prezimena deportiranih Roma nisu bila bilježena? Što to otkriva o odnosu vlasti prema Romima?
- Kako anonimnost žrtava utječe na naše pamćenje i razumijevanje povijesti? Može li se zločin lakše zaboraviti ako žrtve ostanu bezimene?
- Zašto je danas važno istraživati i otkrivati imena i sudbine romskih žrtava, uključujući djecu? Kako to pridonosi povijesnoj pravdi i kulturi sjećanja?

Dodatni materijali

Učenici dodatnim materijalima mogu pristupiti na portalu:

<https://www.medijskapismenost.hr/djeca/>

Portal je platforma za promociju medijske pismenosti i pružanje podrške svima koji sudjeluju u medijskom obrazovanju, ponajprije djece i mladih, ali i odraslih. Stoga portal donosi raznovrsne edukacijske materijale za poučavanje medijske pismenosti u vrtićima i školama, primjere dobre prakse, savjete i preporuke za roditelje i skrbnike, informacije o utjecaju različitih vrsta medija i medijskih sadržaja i društvenih mreža na djecu i mlade, sigurnosti na internetu, problemu dezinformacija, te izvještava o globalnim medijskim i komunikacijskim trendovima, kao i o politikama vezanim uz medijsku pismenost, medijsko obrazovanje, medije i digitalne platforme. Pokretači i osnivači portala medijskapismenost.hr su Agencija za elektroničke medije i UNICEF.

POPIS LITERATURE

Agencija za elektroničke medije & UNICEF. (n. d.). *Medijska pismenost*.
<https://www.medijskapismenost.hr/>

Romi u logoru Jasenovac, 1942. g., [fotografija], Izvor: Hrvatski povijesni muzej, HPM-MRNNH-N-11372/93

United States Holocaust Memorial Museum. (n. d.). *Theresienstadt*.
<https://encyclopedia.ushmm.org> (encyclopedia.ushmm.org in Bing)

Yad Vashem Archives. (n. d.). *Theresienstadt, Czechoslovakia: Children performing Brundibár in the Nazi propaganda film „Theresienstadt. Ein Dokumentarfilm aus dem jüdischen Siedlungsgebiet“* [Photograph]. <https://collections.yadvashem.org/en/photos/37581>
(collections.yadvashem.org in Bing)

4. Od predrasuda do progona: povijest antisemitizma

Predmeti: povijest, društveni predmeti, građanski odgoj i obrazovanje (međupredmetna tema)

Ciljana skupina učenika: srednjoškolci (16-18 godina)

Vrijeme trajanja: 2 školska sata (90 minuta)

Materijali i pomagala: radni materijali, pristup računalu i internetu

Obrazloženje: Učenici često imaju nejasne predodžbe o tome zašto su Židovi bili proganjani i teško razumiju zašto su upravo oni bili meta tijekom Holokausta. U pokušaju da objasne razloge tih progona, neki učenici mogu nenamjerno ponoviti antisemitske stereotipe. Takve zablude zabrinjavajuće su jer bez razumijevanja prirode i uzroka antisemitizma svaki pokušaj tumačenja Holokausta ostaje ozbiljno manjkav. Ova nastavna jedinica usredotočuje se na dugu i složenu povijest neprijateljstva prema Židovima, od ranih oblika antijudaizma do njegova preoblikovanja u devetnaestom stoljeću u moderni rasni antisemitizam. Pojam antijudaizam koristi se kada se govori o neprijateljstvu prema Židovima kao vjerskoj ili kulturnoj zajednici, različitoj od štovatelja različitih pretkršćanskih božanstava, od kršćana ili od sljedbenika islama. Antisemitizam se zasniva na rasnoj ili etničkoj netrpeljivosti. Učenici će analizirati mitove, stereotipe i lažne predodžbe koje su oblikovale i održavale ovu mržnju te prepoznati načine na koje se njezini učinci i danas odražavaju u društvu.

Odgojno-obrazovni ishodi:

- definirati pojmove: antijudaizam, antisemitizam, krvna kletva, pogrom
- istražiti promjene i kontinuitete u razvoju predrasuda prema Židovima
- opisati kako se rasni antisemitizam razlikovao od ranijeg antijudaizma
- istražiti oblike antisemitizma prisutne u suvremenome hrvatskom društvu.

1. školski sat - Antisemitizam u europskom kontekstu (45 minuta)

a) Uvod (15 minuta)

Učenici bi prije ove nastavne jedinice trebali ovladati osnovnim znanjem i razumijevanjem židovskog života u Europi i Hrvatskoj prije Drugoga svjetskog rata. Ako nisu dovoljno upoznati s ovom temom, učenicima se može zadati domaća zadaća koja prethodi nastavnoj jedinici o antisemitizmu, sa zadatkom da prouče podatke na stranicama Hrvatske enciklopedije (<https://enciklopedija.hr/clanak/zidovi>) i odgovore na unaprijed zadana pitanja. Nastavnik će u uvodnim aktivnostima prvog i drugog školskog sata provjeriti što su učenici otkrili o predratnom životu Židova u Europi i Hrvatskoj koristeći zadana pitanja:

- Kako su se migracijski pravci Židova u Europi oblikovali pod utjecajem političkih, vjerskih i kulturnih promjena? Učenici mogu usporediti migracije prema Pirenejskom, Apeninskom i Balkanskom poluotoku te Osmanskom Carstvu.
- Na koji su način zakonske mjere i simbolička obilježavanja (žute oznake, geto, posebna odjeća) oblikovale društveni status Židova u srednjem vijeku? Pitanje otvara raspravu o institucionaliziranoj diskriminaciji i vizualnoj segregaciji.
- Kako su Židovi pridonosili kulturnom i znanstvenom razvoju europskih društava unatoč progonima i ograničenjima? Primjeri: svilarstvo, medicina, filozofija, astronomija u Cordobi; književnost.
- Koji su čimbenici doveli do procvata židovske kulture na Pirenejskom poluotoku, a koji do njezina sloma? Učenici mogu analizirati razliku između razdoblja Omejida i Almohada te utjecaj kršćanske rekonkviste.
- Kako se židovski identitet oblikovao između europske marginalizacije i američke integracije tijekom 19. i 20. stoljeća? Učenici mogu usporediti položaj Židova u Europi i SAD-u, s naglaskom na zanimanja, slobode i kulturni utjecaj.
- Objasnite svojim riječima pojam antisemitizam.

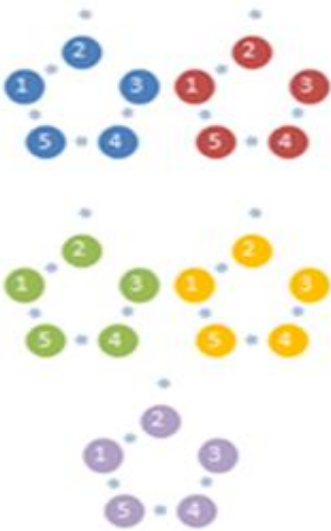
Nastavnik dijeli učenicima popis ključnih pojmova koji će im trebati tijekom rada. Zadatak je da usporede svoju definiciju antisemitizma s onom iz pojmovnika te a uoče sličnosti ili razlike i rasprave o njima.

b) Europski antisemitizam od njegovih početaka do Holokausta (30 minuta)

Nastavnik najavljuje da će učenici, podijeljeni u grupe, proučiti film dostupan na <https://www.youtube.com/watch?v=KHL4f7s10UA&t=9s> s hrvatskim titlovima. Film sadrži veliku količinu informacija te u samo 13 minuta sažima oko 2000 godina povijesti. U njemu se prikazuje razvoj antisemitizma od njegovih početaka u antici pa sve do razdoblja Holokausta sredinom 20. stoljeća. Antisemitizam, ideologija koja je svoj krvavi klimaks imala tijekom Drugoga svjetskog rata, produkt je modernog vremena i modernog društva. On se nije pojavio niotkuda, već svoje korijene nalazi u višestoljetnoj europskoj tradiciji netrpeljivosti i mržnje prema Židovima. Moderni antisemitizam počeo se formirati u drugoj polovici 19. stoljeća, a prije svega treba ga razlikovati od tradicionalnog antisemitizma ili, preciznije, antijudaizma. Antijudaizam je nastao zbog religijskog spora judaizma kao marginalne religije s jedne strane i dominantnih religija proteklih razdoblja povijesti s druge strane, bile to antičke poganske religije ili srednjovjekovno kršćanstvo. Židovski narod od 70. godine živi kao dijaspora u europskim, sjevernoafričkim ili bliskoistočnim zemljama. Zbog toga što su kao dijaspora uvijek bili manjina u društvu koje ih je okruživalo, ono ih je već od antike počelo definirati kao „druge“ i „drukčije“. Kristijanizacijom Europe i usponom Crkve na dominantnu poziciju koju je držala tijekom cijeloga srednjeg vijeka ta je „drugost“ samo još dodatno naglašena.

Prije prikazivanja filma nastavnik naglašava da će učenici vidjeti izraze mržnje, antisemitske prikaze te da je osjećaj nelagode ili čak gađenja prirodna i normalna reakcija. Nastavnik također ističe da su te karikature lažne – prikazuju Židove onako kako ih je zamišljao dio većinske populacije, a ne onako kakvi su doista bili. Nastavnik može podsjetiti učenike na tekst i slike koje su vidjeli tijekom učenja o predratnom životu Židova, a koje prikazuju stvarne ljude i zajednice. Nastavnik dijeli učenike u pet grupa, a sam film na manje dijelove. Time se smanjuje kognitivno opterećenje koje proizlazi iz velike količine informacija u filmu. Nastavnik primjenjuje kooperativnu strategiju učenja tipa *Puzzle (Jigsaw)*, čija je svrha poticati međusobnu ovisnost učenika, suradničko učenje i razvoj odgovornosti u skupini. Ova strategija provodi se u jasno definiranim fazama rada.

1. faza: Formiranje osnovnih (početnih) grupa (10 minuta)

U prvome koraku učenici se raspoređuju u pet osnovnih grupa, pri čemu svaka grupa ima pet učenika.

Ove grupe mogu se nazivati *početnim grupama učenika* ili *puzzle grupama*. Svaki član grupe dobiva jednu temu koju treba proučiti i odgovoriti na pripadajuća pitanja.

Član 1 - Antisemitizam u povijesti: od antičkih vremena do 1400. godine

Upute za učenike:

1. Otvorite poveznicu:

<https://www.youtube.com/watch?v=KHL4f7s10UA&t=9s>

2. Pogledajte navedene dijelove filma ili koristite transkript te uradite zadatak:

00:45 – Judaizam i nastanak kršćanstva

02:14 – Rano kršćanstvo.

Iz teksta izdvojite ili obilježite različitim bojama:

- ključne povijesne činjenice
- ključne optužbe i stereotipe
- tko ih je stvarao i zašto
- posljedice koje su te optužbe imale na Židove.

Član 2 - Antisemitizam u povijesti: rano moderno doba, 1400. - 1800.

Upute za učenike:

1. Otvorite poveznicu: <https://www.youtube.com/watch?v=KHL4f7s10UA&t=9s>
2. Pogledajte ove dijelove filma i zatim odgovorite na pitanja:

03:08 – Srednji vijek

05:05 – Martin Luther i reformacija.

Odgovorite na pitanja:

- Kako su Židovi bili prikazivani u srednjem vijeku?
- Koja su zanimanja Židovima bila dopuštena u srednjem vijeku? Objasni zašto.
- Možete li prepoznati mitove i laži koje su podržavale antijudaizam?
- Gdje su nastala prva geta? Zašto baš na tim mjestima?
- Što je Luther mislio o Židovima?
- Je li protestantska reformacija promijenila predrasude prema Židovima?
- Zašto generaliziranje osobina cijele skupine može biti opasno?

Član 3 - Antisemitizam u povijesti: doba nacionalizma i rasni antisemitizam, 1800. - 1918.

Upute za učenike:

1. Otvorite poveznicu: <https://www.youtube.com/watch?v=KHL4f7s10UA&t=9s>
2. Pogledajte ove dijelove filma i zatim odgovorite na pitanja:

06:00 – Prosvjetiteljstvo

8:16 – Pogromi u istočnoj Europi

Odgovorite na pitanja:

- Je li prosvjetiteljstvo promijenilo predrasude prema Židovima?
- Zašto je Dreyfus bio optužen? Je li optužba bila istinita?
- Kako se antisemitizam promijenio kada je od religijskog neprijateljstva prerastao u politički i društveni pokret?
- Koju su ulogu Protokoli sionskih mudraca imali u širenju modernog antisemitizma?
- Zašto su vlade, poput ruske carske vlasti, poticale pogrome?

- Zašto ljudi generaliziraju osobine cijele skupine? Zašto to može biti opasno?

Član 4 - Antisemitizam u povijesti: rasni antisemitizam i Prvi svjetski rat

Upute za učenike:

1. Otvorite poveznicu: <https://www.youtube.com/watch?v=KHL4f7s10UA&t=9s>
2. Pogledajte ove dijelove filma i zatim odgovorite na pitanja:
8:50 – Rasni antisemitizam.

Odgovori na pitanja:

- Kako je prelazak s religijskog na „rasni“ antisemitizam promijenio način na koji su Židovi bili percipirani u europskim društvima?
- Kakvu su ulogu imali znanstvenici u prikazivanju Židova kao opasne rase koja se ne može „popraviti“?
- Na koji način društvene krize (rat, inflacija, nezaposlenost) povećavaju spremnost ljudi da prihvate teorije zavjere i pronađu „krivca“?
- Koga su Nijemci okrivljavali za svoj poraz na bojištima Prvog svjetskog rata?

Član 5 - Antisemitizam u povijesti: nacistički antisemitizam i antisemitizam kao trajni problem

Upute za učenike:

1. Otvorite poveznicu: <https://www.youtube.com/watch?v=KHL4f7s10UA&t=9s>
2. Pogledajte ove dijelove filma i zatim odgovorite na pitanja:
09:35 – 12:45 Nacistička Njemačka i Holokaust.

Odgovorite na pitanja:

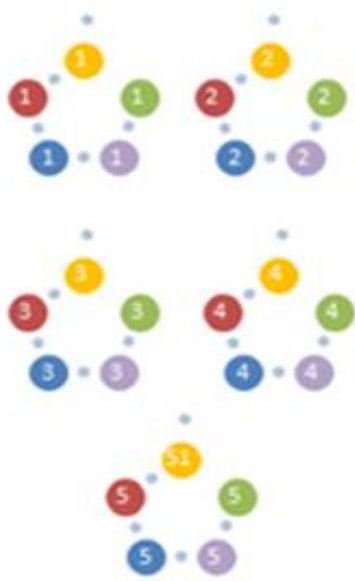
- Kako se nacistički antisemitizam nadovezao na ranija vjerovanja i stavove?
- Po čemu se rasni antisemitizam u nacističkoj Njemačkoj razlikovao od religijskog antijudaizma iz prošlosti?
- Kako je antisemitizam prožeo njemačko društvo pravno i društveno, i kakav je bio njegov učinak na židovsku zajednicu?
- Jesu li nacisti ciljali samo Židove?
- Zašto su Židovi morali nositi oznake poput Davidove zvijezde?

- Nakon gledanja posljednjeg dijela filma, mislite li da se Holokaust mogao na neki način izbjeći?

2. faza: Formiranje skupina stručnjaka (10 minuta)

U drugoj fazi, od učenika iz početnih grupa s istim brojem teme, formiraju se nove grupe stručnjaka. Njihova je zadaća detaljno proučiti dodijeljenu temu, usporediti odgovore na pitanja, oblikovati zajedničke zaključke i pripremiti materijal koji će kasnije prenijeti u svoju početnu skupinu.

3. faza: Povratak u početne skupine i izrada zajedničke umne mape (10 minuta)

U trećoj fazi učenici se vraćaju u svoje početne skupine te prezentiraju rezultate istraživanja koje su prethodno izradili u skupinama stručnjaka. Svaki učenik pridonosi objašnjavanjem jedne teme, a svi zajedno oblikuju zajednički, cjeloviti produkt — umnu mapu.

Umne mape mogu se pripremiti u nekom od digitalnih alata ili se u fizičkom obliku mogu izložiti na zidu učionice ili ploči. Učenici razgledaju uratke, pronalaze sličnosti i razlike, imajući pri tome na umu što je antisemitizam bio i što još uvijek jest.

2. školski sat - Antisemitizam u hrvatskom kontekstu (45 minuta)

Uvod (10 minuta)

Na početku drugog školskog sata nastavnik poziva učenike da se prisjete što su doznali o predratnom životu Židova u Hrvatskoj proučavajući podatke na stranicama Hrvatske enciklopedije (<https://enciklopedija.hr/clanak/zidovi>). Nastavnik postavlja pitanja:

- Kako arheološki nalazi iz kasne antike i ranoga srednjeg vijeka mijenjaju naše razumijevanje najranije prisutnosti Židova na prostoru današnje Hrvatske? *Pokazuju da su Židovi na ovim prostorima prisutni ranije nego što se pretpostavljalo, već u kasnoj antici i ranome srednjem vijeku, što potvrđuje rane trgovačke i kulturne veze s Mediteranom.*

- Kako je progon sefardskih Židova iz Španjolske utjecao na demografsku i kulturnu sliku židovskih zajednica na istočnoj obali Jadrana? *Doveo je do porasta broja sefardskih Židova, koji su donijeli nove kulturne, jezične i gospodarske utjecaje, osobito u gradovima poput Splita, Dubrovnika i Rijeke.*
- Na koji način Edikt o toleranciji Josipa II. istodobno proširuje prava Židova i održava njihovu neravnopravnost, i što nam to govori o prirodi reformi u Habsburškoj Monarhiji? *Edikt je omogućio veća građanska i ekonomska prava, ali je istodobno zadržao ograničenja u političkim i društvenim slobodama, što pokazuje da su reforme bile djelomične i postupne, a ne potpuno liberalne.*
- Što osnivanje židovskih bogoštovnih općina i škola u 19. stoljeću otkriva o razvoju židovskoga vjerskog, kulturnog i obrazovnog života u Hrvatskoj? *Govori o jačanju organiziranoga vjerskog, kulturnog i obrazovnog života, te o integraciji Židova u društvo, uz istodobno očuvanje vlastitog identiteta.*

U drugom koraku nastavnik objašnjava učenicima da će, radeći u paru, dublje obraditi tri primjera koja predstavljaju rezonanciju europskog antisemitizma u hrvatskome političkom i društvenom prostoru. Učenici imaju zadatak proučiti, kronološkim redom, primjere u radnim listićima, odgovoriti na pitanja i usporediti ih s primjerima navedenim u filmu s prethodnog sata. Nastavnik će nakon svakog primjera raspraviti s učenicima njihove odgovore.

RADNI LISTIĆ 1

Slučaj Moše Maralije, optuženog za „ritualno ubojstvo” (10 minuta)

Tijekom posljednjeg desetljeća 15. stoljeća događao se najveći progon Židova iz Španjolske (1492.) i Portugala (1498). Raselili su se u Italiju, Osmansko Carstvo, Nizozemsku, države Apeninskog poluotoka, u mletačku Dalmaciju i u Dubrovačku Republiku. Godine 1498. dubrovačka vlada raspravlja o „novim Židovima maranima i kršćanima“. Ispočetka je većina Židova preko Dubrovnika samo prolazila na putu u Osmansko Carstvo, jer su im dubrovačke vlasti raznim postupcima i odredbama jasno poručivale da nisu poželjni. Jedan od takvih postupaka bio je i proces protiv židovskog liječnika Moše Maralije i skupine Židova.

Moša Marali bio je židovski liječnik rođen u Barletti u Italiji oko 1460. godine. U Dubrovnik je došao 1494. i radio kao cijenjeni gradski liječnik. U kolovozu 1502. u Dubrovniku je pronađeno tijelo starije žene, a skupina Židova, uključujući Maralija, optužena je za „ritualno ubojstvo“ - tipičnu srednjovjekovnu antisemitsku izmišljotinu poznatu kao krvna kleveta.

Krvna kleveta je antisemitska izmišljotina koja se pojavljuje u Europi od srednjeg vijeka nadalje. Temelji se na lažnoj tvrdnji da Židovi ubijaju kršćane, najčešće djecu, kako bi njihovu krv koristili u vjerskim obredima. Ni u jednome povijesnom slučaju nije pronađen nikakav dokaz koji bi potvrdio takve optužbe. Ova optužba služila je za širenje straha i mržnje prema Židovima, opravdavanje progona, nasilja i diskriminacije te za skretanje pozornosti s političkih

ili društvenih problema pronalaženjem „krivca“. Povijesno gledano, ove tvrdnje, uz one o trovanju izvora vode i oskrnuća hostije, bile su glavne optužbe u europskome progonu Židova. Krvna kleveta jedan je od najopasnijih primjera kako se stereotipi i lažne optužbe mogu pretvoriti u stvarno nasilje i dugotrajnu netrpeljivost prema manjinskim skupinama.

Proces protiv Moše Maralije i skupine Židova vođen je tajno, a presuda se temeljila na lažnim iskazima iznuđenima mučenjem. Marali je ubijen u tamnici 10. kolovoza 1502., krišom noću, prije izvršenja formalne kazne. Trojica Židova umrla su nakon mučenja; njihova tijela bačena su u more prema Lokrumu. Četvorica su živi spaljeni 11. kolovoza, zajedno s Maralijevim tijelom, a pepeo je bačen u more. Preostala dvojica bila su prisiljena napustiti Dubrovnik i otići u Osmansko Carstvo. Ovaj događaj označio je početak razdoblja izrazite netrpeljivosti prema Židovima u Dubrovniku. Atmosfera straha i neprijateljstva kulminirala je 1515. godine donošenjem odredbe o progonu svih Židova i obraćenika iz Dubrovačke Republike. Takvi postupci imali su više razloga. Dubrovčani su u to vrijeme bili tijesno povezani sa Španjolcima koji su, kako je rečeno, svoju državu „očistili“ od Židova. Također, dubrovačke vlasti Židove su u početku smatrale nepoželjnom trgovačkom konkurencijom.

Ipak, već sredinom 16. stoljeća, zbog gospodarskih interesa i trgovine s Osmanskim Carstvom, odnos se mijenja i Židovima se ponovno dopušta boravak, a 1546. osniva se dubrovački geto. Tijekom 16. stoljeća židovska zajednica u Dubrovniku bila je na vrhuncu jer su tada Židovi imali ključnu ulogu u trgovini, medicini, diplomaciji i gospodarskom životu Dubrovačke Republike.

Odgovori na pitanja:

- Tko je bio Moša Marali? Odakle je došao i čime se bavio u Dubrovniku? Zašto je bio važan za dubrovačku zajednicu?
- Koji je događaj pokrenuo optužbe protiv Židova 1502. godine?
- Što je „krvna kleveta“ i zašto se često koristila protiv židovskih zajednica?
- Koje nepravilnosti u procesu pokazuju da optužbe nisu bile utemeljene?
- Što se dogodilo s Mošom Maralijem i ostalim optuženima?
- Kako je ovaj slučaj utjecao na položaj Židova u Dubrovniku u sljedećim desetljećima?
- Što ovaj slučaj govori o opasnostima od predrasuda i neprovjerenih optužbi?
- Pape su se više puta izjašnjavali protiv krvne klevete.

Stav Katoličke crkve i židovski propisi

Pape su više puta službeno odbacili optužbe da Židovi koriste ljudsku krv u obredima, osobito u srednjem vijeku, stoga se može reći da je stav Crkve prema krvnoj kleveti tijekom povijesti bio je pretežno negativan. Pape Inocent IV. i Grgur X. izričito su zabranili progone i uhićenja Židova na temelju takvih optužbi te su naglašavali da su te tvrdnje neutemeljene i nepravedne.

Papa Inocent IV. daje nalog crkvenim poglavarima u Njemačkoj i Francuskoj 5. srpnja 1247. „da ponište sve mjere donesene protiv Židova zbog optužbi za ritualno ubojstvo te da spriječe optuživanje Arapa na sličnim osnovama“. Unatoč tim jasnim papinskim odlukama, krvna kleveta nije nestala - lokalne vlasti, pojedini klerici i mase često su ignorirali papinske upute, osobito u razdobljima straha, kriza ili političkih sukoba. Drugim riječima, papinske odluke bile su važan moralni i pravni presedan, ali nisu uspjele trajno spriječiti praksu koja se povremeno vraćala sve do novog vijeka.

Tora izričito zabranjuje oduzimanje ljudskog života. Zbog toga je ideja da bi ubojstvo moglo biti dio židovske religije potpuno suprotna temeljnim načelima judaizma. U židovskoj tradiciji ne postoje obredi koji uključuju ljudsku krv, niti je krv ikada imala ulogu kakvu su imale žrtve u nekim drevnim religijama. Krv se smatra svetim simbolom života i ne smije se koristiti na nečist ili profan način.

RADNI LISTIĆ 2

Dreyfusova afera u hrvatskome političkom kontekstu (10 minuta)

Potkraj prosinca 1894. francuski kapetan Alfred Dreyfus osuđen je na doživotnu robiju na Vražjem otoku zbog navodne špijunaže u korist Njemačke. On je bio prvi Židov koji je služio u francuskom generalštabu, a osuđen je na temelju lažnih dokaza i krivotvorenih pisama. Cijela afera uzburkala je francuske, ali i europske odnose kada je obnovljen cijeli slučaj 1897. te je došlo do revizije parnice. Nakon što su se otkrili inkriminirajući dokazi, koji su upućivali na namješteni proces od strane vlade, Dreyfus je pomilovan, no tek je 1906. Dreyfus oslobođen svih optužbi. U novinama koje su u tom razdoblju izlazile u Hrvatskoj pisalo se o ovoj aferi.

Nakon raskola Stranke prava 1895. godine, dotadašnje službeno glasilo *Hrvatska* prestaje izlaziti i umjesto nje pojavljuju se dva nova pravaška glasila: *Hrvatsko pravo* (1895. - 1932.) kao glasilo Čiste stranke prava (ČSP) ili frankovaca i *Hrvatska domovina* (1895. - 1902.) kao nasljednica *Hrvatske*, odnosno glasilo matice Stranke prava prozvanih po svojim novinama domovinaši. Hrvatska domovina pisala je o Dreyfusovoj aferi uvijek negativno u odnosu na frankovačko Hrvatsko pravo koje je sa simpatijama pisalo o okrivljeniku. Ne začuđuje negativno pisanje Hrvatske domovine o Dreyfusu kao Židovu ako se uzme u obzir da je na čelu stranke koja je izdavala Hrvatsko pravo stajao Josip Frank, rođeni Židov i politički protivnik. Iako donedavni pravaški istomišljenici, nakon raskola stranke na domovinaše i frankovce, pretvorili su se u žestoke neprijatelje te su putem novina javno izražavali svoju netrpeljivost, a domovinaši i neslaganje s Josipom Frankom. Dreyfusovu aferu često su u Hrvatskoj domovini koristili kada su željeli istaknuti štetnost Židova u hrvatskom društvu, preciznije štetnost Josipa Franka s kojim se nisu slagali te su poistovjećivali frankovce s interesima židovstva, a Josipa Franka s Dreyfusom. Često je negativne priloge o Židovima u Hrvatskoj domovini objavljivao Grga Tuškan, no njegov antisemitizam izazvan je osobnim sukobom s lokalnim Židovima kao i s Josipom Frankom. Zbog svega toga, negativno pisanje Hrvatske domovine o Dreyfusovoj aferi nije bilo rezultat negativne percepcije cijele situacije,

već izraz pojedinaca koji se s pojedinim Židovima u Hrvatskoj nisu slagali pa su svoje nezadovoljstvo prebacivali na javnu sferu i pritom koristili Dreyfusa.

Izvor: Ljiljana Dobrovšak, *Odjeci Dreyfusove afere u hrvatskoj javnosti od 1894. do 1906.*, Historijski zbornik, Vol. 60, 2007.

Odgovori na pitanja:

- Kako je raskol Stranke prava utjecao na način na koji su novine pisale o Dreyfusovoj aferi?
- Zašto je identitet Josipa Franka bio važan u oblikovanju narativa Hrvatske domovine?
- Kako se međunarodni događaj pretvara u domaće političko oružje? Navedi konkretne mehanizme (npr. poistovjećivanje, stereotipizacija, emocionalno nabijeni jezik).
- Kako osobni sukobi Grga Tuškana utječu na ton i sadržaj njegovih tekstova o Židovima? Što nam to govori o tome kako privatni konflikti mogu postati dio javnog diskursa?
- Zašto se može reći da negativno pisanje o Dreyfusu nije odraz antisemitizma u Hrvatskoj?
- Koje bi posljedice ovakvoga medijskog prikazivanja mogle imati na percepciju manjina u društvu?

RADNI LISTIĆ 3

Rasni antisemitizam u tisku 30-ih godina 20. stoljeća (10 minuta)

Hrvatski prostor u Kraljevini Jugoslaviji bio je do tridesetih godina 20. stoljeća pod utjecajem srednjoeuropskog antisemitizma i javljao se povremeno i indirektno u listovima različite prirode. Međutim, od 1930-ih godina javljaju se publikacije koje su ciljano provodile antisemitsku politiku. Najčešće se Židove optuživalo za loše gospodarsko stanje u državi u kojoj oni navodno kao tuđinci izrabljuju domaći narod. Uz to, istodobno ih se uz optužbe za nemoralni kapitalizam optužuje i za komunističku djelatnost te se navodi kako su neki od najvažnijih aktera komunističke revolucije u Rusiji bili Židovi. Primjerice, u tjednom listu *Mlada Hrvatska* (1936. - 1938.) antisemitizam se objedinjuje tekstualno, i to raznim člancima kojima se referira na Židove te ih se uz ostalo poistovjećuje s drugim ideološkim protivnicima i, slikovno, objavom raznovrsnih antisemitskih karikatura koje najčešće prate pojedini tekst u novinama.

ŽIVILA »SLOBODNA HRVATSKA«?

Gledajte ih! Udružili su se, pa se smješkaju na narode koje drže u svojim rukama. Poznajte li ove »strance s kukastim nosom«! Ako se usude da od nas naprave stoku, naići će na hrvatsku svijest i — hrvatsku desnicu!

*Mlada Hrvatska, 8.
prosinc 1936., br. 13,
naslovna stranica*

Karikature tjednika *Mlada Hrvatska* tematski pripadaju situacijskoj karikaturi političkog, društvenog i ekonomskog karaktera, a usmjerene su na židovsku zajednicu i Židove. Situacije su razne, a glavna karakteristika svih karikatura je jedinstven tipološki prikaz muškarca Židova te stoga postoje odrednice portretne karikature, iako se ne prikazuje točno određena ili poznata osoba.

Portretne karakteristike stereotipno se povezuju s tadašnjim poimanjem Židova. Portretne karakteristike Židova su groteskne i prikazuju elemente rasnog antisemitizma. Na svim karikaturama Židov je muškarac, krupnije mase i nižeg rasta, često velike i debele glave. Facijalne karakteristike svakako su najizravnija stereotipna odrednica Židova. Glavna osobina je kukasti nos, velik i upečatljiv, te velike uši. Oči su naglašene dubokim, pa čak i tamnim podočnjacima i gustim obrvama te djeluju sitničavo i sumnjičavo. Ako se radi o portretima debelih osoba, tada su njihova usta izrazito naglašena. Ako na karikaturi Židovi i nisu tekstualno identificirani, prepoznatljivi su upravo po navedenim osobinama, od toga najčešće po kukastom nosu. Uz portretne osobine, bitan je i način odijevanja tipičnog Židova. On je obično odjeven „buržujski“, u odijelo ili frak i košulju s kravatom (ili leptir-mašnom). Ponekad mu na glavi kao tipičan znak građanskog društva stoji cilindar.

Ovi elementi rasnog antisemitizma vidljivi su na karikaturi pod naslovom *Živila slobodna Hrvatska?* objavljenoj u časopisu *Mlada Hrvatska* u prosincu 1936. godine. Karikatura prikazuje u krupnom planu tri debela muškarca, građanski odjevena, s velikim glavama, kukastim nosom i cilindrima. Na sebi nose obilježja dolara, srpa i čekića te masonskog simbola. Karikatura je pogrdna, vrlo agresivna, nimalo beznačajna i ima svrhu poziva na borbu protiv drugih, drukčijih, odnosno Židova.

Odgovori na pitanja:

- Koje vizualne elemente karikatura koristi kako bi Židove prikazala kao prijetnju?
- Kako se u karikaturi povezuju židovski identitet i boljševizam?
- Koje emocije karikatura pokušava pobuditi kod publike?
- Koje su povijesne okolnosti 1930-ih godina omogućile da se ovakva propaganda širi u javnosti?
- Kome je ovakav prikaz mogao koristiti i u kojem političkom kontekstu?
- Što nam ova karikatura govori o tome kako propaganda može stvarati „neprijatelja“ u društvu?

Refleksija na kraju (5 minuta)

U završnom dijelu sata učenici nadopunjuju prethodno izrađene umne mape podacima iz triju hrvatskih primjera. Za domaću zadaću nastavnik opcionalno nudi učenicima zadatak koji se odnosi na antisemitsku propagandu tiskanu u novinama NDH 1941. godine.

Prijedlog dodatnih aktivnosti

Zadatak: prouči novinski članak i odgovori na pitanja:

- Kako ustaški novinski članak prikazuje Židove i židovsku zajednicu, te koje se retoričke strategije koriste za njihovu demonizaciju?
- Kako je novinska propaganda mogla utjecati na percepciju Židova među stanovništvom Nezavisne Države Hrvatske? Podcrtajte riječi i izraze kojima se manipulira strahom, neprijateljstvom ili stereotipima.
- Odredite: Koje se emocije ciljano potiču u čitateljima?
- Kako su novine NDH prikazivale ekonomske, političke ili društvene ‘opasnosti’ koje Židovi navodno predstavljaju?
- Na koji način novinski članak potiče ili opravdava nasilje nad Židovima i oduzimanje njihove imovine?

PROTIV ŽIDOVA TREBA PODUZETI NAJSTROŽE MJERE

ŽIDOV BI U HRVATSKOJ HTJELI SABOTIRATI OBSCRBU. — »BEZ RJEŠENJA ŽIDOVSKOG PITANJA NEMA KONAČNOG SMIRENJA U JUGOISTOČNOM PROSTORU«

»Deutsche Zeitung in Kroatien« broj 4 od 17 travnja 1941. donosi na uvodnom mjestu pod naslovom: »Opasnost od Židovstva« ovaj značajan članak:

»U jučerašnjem svom broju donijeli smo karikaturu, koja je za današnje vrijeme vrlo karakteristična. Na slici sjedi Židov, a iza njega su vreće sa žuvežnim namirnicama. Iz teksta se razabire, da ovaj predstavnik Istoka sa krivim nosom ne će prodavati živu e namirnice u zemlji, da krivnju za nastalu nestašicu prebaci na »zlodžestog Nacijusa«.

Ova karikatura nije slučajno ušla u naš list. Ona nije proizvod rata, koji je iz nužde nešto morao narisati. Nego je ona sastavljena i poznate, da treba ukazati na veliku opasnost, koja prijeti Hrvatima od Židovstva.

Danas zna već cijeli svijet, da je djelovanje Židova išlo uvijek za tim, da izazove razdor među narodima. Židov ima uvijek pred očima interese svog Židovstva i zato čitavo njegovo djelovanje izvire iz ovačnog stajališta. Ako se Židov ulaguje prijateljstvom prema ljudima, izgurno je da on sliedi samo svoje sebične namjere, da se domogne svojih ciljeva. A kad je brutalan onda on to mora učiniti zato, što nije mogao više ništa postići sa tzv. ljudskim postupcima. U svakom pak slučaju svaka akcija Židova vodi se uvijek mišlju, da time koristi samo svjetskom Židovstvu.

Ako smo mi, dakle, u našoj jučerašnjoj karikaturi prikazali Židova u obliku najveće opasnosti, koju on znači za Hrvatsku, mi to nismo učinili iz nekih općenito protuŽidovskih razloga, nego je to učinjeno zato, što u rukama imamo konkretne dokaze, Hrvatski listovi već su

se pozabavili opasnošću, koja prijeti opskrbljivanju, pa smo i mi smatrali za svoju dužnost, da upozorimo na ove činjenice.

Židov je ovdje u Hrvatskoj izgubio svoje pozicije. Židov se povukao, ali bi mogao postati opasan svojim sabotiranjem. Ovakva njegova težnja nije ništa novo. Nju je već bivša srpska vlada uočila, kad je, vodeći bar koliko-toliko računa o raspoloženju naroda, izdala propise o Židovima. Ovi propisi imali su svrhu, da osiguraju opskrbu zemlje. Ostali su međjutim u većini samo na papiru. Židov je i dalje ostao u poslovima prehrane, a mogao bi ovdje sabotiranjem postati opasan.

Što Židovi hoće ovakvim svojim akcijama? Njihova je namjera, da kao predstavnici svoje rase, bez obzira kojoj konfesiji pripadali, izazovu nevolju i tako ponovno zadobiju svoje izgubljene pozicije. Oni hoće, da one živežne namirnice, koje su za prehranu narodu najpotrebnije, povuku sa tržišta, pa da onda počnu sa propagandom doštavanja i da sve to svale na leđa Nijemcu. Čiji su vojnici sada oslobodili i ovu zemlju. Namjera im je, da sabotiraju novi red i da ponovno zagospodare u ovoj zemlji.

Vodeća hrvatska mjesta, svojom odlučnošću u nastupu protiv židovske drskosti, već su dokazala, da nisu vojnja, da samo tako gledaju sve ove stvari. U tom pogledu već je štošta učinjeno. Ali će jamačno izbiti na površinu još mnoga pitanja u vezi sa židovskim problemom. Sva ta pitanja moraju biti riješena, jer bez rješenja židovskog pitanja nema konačnog smirenja u jugoistočnom prostoru. A isto tako je sigurno, da ove mjere nikada ne mogu biti dosta oštre. W. B.

Hrvatski narod, 67, 20. 4. 1941.

Dotadni materijali

Pravno neobvezujuću Radnu definiciju antisemitizma Međunarodnog saveza za sjećanje na Holokaust je 2023. godine usvojila Vlada Republike Hrvatske i zadužila tijela državne uprave da u svom radu koriste Radnu definiciju, u cilju daljnjeg poticanja suzbijanja antisemitizma, unapređenja obrazovanja, istraživanja i informiranja o Holokaustu te sustavnog poticanja sjećanja na Holokaust (https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2023_01_8_162.html).

Pravno neobvezujuća Radna definicija antisemitizma Međunarodnog saveza za sjećanje na Holokaust na hrvatskome jeziku dostupna je na stranicama Ministarstva znanosti, obrazovanja i mladih.: <https://mzom.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Medunarodna/Holokaust/Azuriranje-IHRA/Radna%20definicija%20antisemitizma.pdf>.

Učenici koji žele znati više o ovoj temi mogu koristiti *Nastavne materijale za prevenciju antisemitizma i ostalih oblika diskriminacije* koje su razvili Organizacija za europsku sigurnost i suradnju / Ured za demokratske institucije i ljudska prava iz Varšave i Muzej kuće Anne Frank iz Amsterdama, u suradnji s predstavnicima zemalja uključenih u projekt. Nastavni materijali na hrvatskome jeziku dostupni su na stranicama Ministarstva znanosti, obrazovanja i mladih: <https://mzom.gov.hr/vijesti/nastavni-materijali-za-prevenciju-antisemitizma-i-ostalih-oblika-diskriminacije-oess-i-kuce-anne-frank/3161>.

5. „Ja sam bio tamo. Vidio sam to. To se meni dogodilo.“: Vrijednost svjedočanstava osoba koje su preživjele

Ova nastavna jedinica usmjerena je na očuvanje povijesne istine o Holokaustu uz analizu svjedočanstava preživjelih osoba. U vremenu kada se poricanje i iskrivljavanje povijesnih činjenica sve više širi, ključno je učenicima omogućiti razumijevanje vrijednosti svjedočanstava kao izvora dokaza i kao načina humanizacije povijesnih događaja. Svjedočanstva čine povijesne događaje razumljivijima, potiču empatiju i moralnu odgovornost te osiguravaju da sjećanje na žrtve ostane živo.

Važnost ove jedinice u hrvatskome obrazovnom kontekstu proizlazi iz nekoliko čimbenika. Prvo, ona razvija kritičko mišljenje i povijesnu pismenost, jer učenici uče analizirati izvore, prepoznati ograničenja svjedočanstava i razlikovati činjenice od manipulacija. Drugo, potiče medijsku pismenost, osposobljavajući učenike za prepoznavanje revizionističkih narativa i govora mržnje u suvremenim medijima. Treće, uz osobne priče žrtava ona razvija empatiju i moralne vrijednosti, pomažući učenicima razumjeti posljedice netrpeljivosti i diskriminacije. Konačno, ova tema odgovara na aktualne izazove porasta govora mržnje i povijesnog revizionizma u Europi i Hrvatskoj, čineći je ključnom za izgradnju tolerantnog društva.

Nastavna jedinica može se primarno održati u sklopu predmeta **Povijest**, u tematskom bloku *Drugi svjetski rat i Holokaust*, gdje se obrađuju totalitarizmi, genocidi i ljudska prava. Osim toga, sadržaj se prirodno povezuje s međupredmetnim temama i drugim kurikulumima. U sklopu međupredmetne teme **Građanskog odgoja i obrazovanja** može se koristiti u modulima koji obrađuju ljudska prava, toleranciju i demokratske vrijednosti, naglašavajući empatiju i kritičko mišljenje. **Medijska pismenost** pruža prostor za analizu poricanja Holokausta kao primjera povijesnog revizionizma i manipulacije informacijama. U predmetima **Etika** i **Filozofija**, ova nastavna jedinica otvara raspravu o moralnoj odgovornosti, sjećanju i ulozi svjedočanstva u očuvanju istine. Također, u **Hrvatskome jeziku** može se obraditi uz autobiografske i dokumentarne tekstove, analizirajući svjedočanstva kao književne i povijesne izvore. Ovakva integracija omogućuje interdisciplinarni pristup, razvija povijesnu i medijsku pismenost te jača vrijednosti tolerancije i ljudskih prava.

Za ovu nastavnu jedinicu moguće je koristiti video svjedočenje **Lili Gomboš**, „**Uvijek smo hodali zajedno**“, snimljeno u Yad Vashemu na hrvatskom jeziku i dostupno na poveznici: <https://www.yadvashem.org/education/other-languages/croatian/educational-materials/lili-gombos.html>. Ovdje možete pronaći kompletnu nastavnu jedinicu koja uključuje svjedočanstvo, resurse za nastavnike i prijedloge/materijale za aktivnosti u učionici.

Svrha:

Sve učestalije poricanje i iskrivljavanje istine o Holokaustu ugrožava očuvanje istine o Holokaustu, ali ima i negativne posljedice na žrtve te na sjećanje na njih. Svjedočanstva preživjelih moćan su način da žrtve ponovno dobiju ljudsko lice, da povijest postane

bliska, da se omogući gledateljima da postanu nositelji sjećanja na njih. U ovoj nastavnoj jedinici izričito se bavimo svjedočanstvima osoba koje su preživjele Holokaust.

Ciljevi učenja:

- Razumjeti vrijednost i doprinos iskaza svjedoka kao dokaza, te prepoznati s tim povezane izazove.
- Razumjeti kakav utjecaj poricanje i iskrivljavanje istine o Holokaustu ima na preživjele, a kakav na sjećanje na Holokaust.

Predmet: povijest

Vještine: medijska pismenost, povijesna pismenost, kritičko mišljenje, izgradnja empatije

Ciljana skupina učenika: srednjoškolci u dobi od 14 do 18 godina

Potrebno vrijeme: 45-55 minuta

Materijali i pomagala: tiskani materijali ili pristup računalu i internetu

Napomene za nastavnike:

- Uz većinu pitanja u ovoj aktivnosti ponuđeni su odgovori, osim uz ona u kojima se traži mišljenje učenika. Ti odgovori navedeni su u uglatim zagradama. Ponuđeni odgovori nisu iscrpni, ali daju po nekoliko mogućih opcija. Nastavnici bi trebali prvo dopustiti učenicima da odgovore na pitanja, a tek onda koristiti ponuđene odgovore za dopunu.
- Sličicom mikrofona označen je tekst koji treba pročitati naglas. Strelice označavaju smjernice za nastavnika.

Uvod (10-15 minuta)

 Čak i za vrijeme samog Holokausta, nacisti su ga poricali i iskrivljavali činjenice o njemu. Namjerno su pokušavali izbrisati tragove svojih zločina uništavanjem dokaza, primjerice dizanjem u zrak plinskih komora i krematorija ili paljenjem važnih dokumenata. Od vremena Holokausta, ovi su se pokušaji nastavili i proširili na iskrivljavanje povijesti i sjećanja na Holokaust.

Nakon rata, tijekom suđenja nacistima počiniteljima zločina, svjedočenja osoba koje su preživjele Holokaust postala su ključan izvor dokaza, osobito tijekom suđenja Adolfu

Eichmannu³² 1960. i 1961. godine.

 Danas mnogi preživjeli koriste svoj glas da bi podigli svijest o Holokaustu. Kao primjer, pogledajmo zajedno kratki videozapis Eve Schloss, osobe koja je preživjela Holokaust, naslovljen „Počelo je riječima“.³³ Ovaj video je dio digitalne kampanje koju su vodili preživjeli, osmislila ju je organizacija Claims Conference, a bila je usmjerena na pojavnost mržnje u razdoblju prije Holokausta.³⁴

➤ **Pitanja za raspravu:**

- Što je poruka ovog videozapisa? [Holokaust nije započeo nasiljem, počeo je riječima. Neke od osoba koje su preživjele Holokaust svjedočile su o tome da su im se životi promijenili preko noći, a dotadašnji bliski prijatelji su se znali u potpunosti distancirati od Židova.]
- Prema vašem mišljenju, zašto su preživjeli pokrenuli digitalni projekt „Počelo je riječima“? [Željeli su doprijeti do mlađe generacije na platformi koju koriste mladi ljudi.]
- Koje osjećaje video izaziva u vama?
- Kada čujete svjedočanstva preživjelih, kakav učinak to ima na vas?

Aktivnost (15-20 minuta)

 Svjedočanstva preživjelih moćan su način da žrtve ponovno dobiju ljudsko lice, da povijest postane bliska, da se prenesu moralne poruke, da se omogući gledateljima da postanu nositelji sjećanja na pojedinačne žrtve.³⁵ Osobe koje su preživjele Holokaust već nekoliko desetljeća pišu, govore i snimaju svoja svjedočanstva. Neki preživjeli izravno su se osvrnuli na utjecaj koji na njih osobno ima poricanje i iskrivljavanje istine o Holokaustu.

 Porast poricanja i iskrivljavanja istine o Holokaustu dovodi u opasnost očuvanje istine o Holokaustu, ali i o žrtvama odnosno sjećanju na njih, a ima utjecaja i na njihove potomke.

U sklopu ove aktivnosti gledat ćete i čitati primjere svjedočenja preživjelih – Brigitte Altman i Edith Baneth o učinku iskrivljavanja istine i poricanja.³⁶

➤ Za svaki videozapis, razmislite o sljedećim pitanjima:

---

³² Ako učenici nisu upoznati sa suđenjem Eichmannu, bilo bi korisno provjeriti kontekst. Korisne resurse možete pronaći na: <https://www.yadvashem.org/holocaust/eichmann-trial.html>

³³ https://vimeo.com/519703302?autoplay=1&muted=1&stream_id=Y2xpcHN8Mzk3Mzl1OXxpZDpkZXNjFtd

³⁴ Za dodatne kratke videoisječke iz ove kampanje, pogledajte: <https://www.claimscon.org/2021/04/it-started-with-words/>

³⁵ <https://www.yadvashem.org/education/educational-materials/lesson-plans/use-of-testimony.html> ; <https://museeholocauste.ca/en/resources-training/survivor-testimony/>

³⁶ Videozapisi dostupni su na: https://iwwitness.usc.edu/sites/denial?at=cq&clip=191&entry=0_iitnn4yq

- Što je poruka osobe koja je preživjela Holokaust?
- Na koji način format utječe na vaše razumijevanje poruke?
- Što je cilj ovakvog svjedočenja?
- Zašto mislite da je važno čuti ili pročitati ovo svjedočanstvo?

Napomene za nastavnike o videozapisima:

- Brigitte Altman: Brigitte donosi svoju reakciju na poricanje Holokausta i govori o važnosti dokumentiranja Holokausta. Izvorno iz Litve, iz Klaipede, Brigitte je prokrijumčario iz geta u Kaunasu (Kovno) bivši poslovni suradnik njezina oca te je preživjela Holokaust radeći na njegovoj farmi.
- Edith Baneth: Edith objašnjava zašto je nakon desetljeća šutnje istupila svojim svjedočanstvom. Izvorno iz Opave u Čehoslovačkoj, preživjela je koncentracijske logore Theresienstadt, Auschwitz, Neuengamme i Bergen-Belsen.

Pitanja za razmišljanje (10-15 minuta)

Nakon što smo analizirali svjedočanstva preživjelih, razmislimo o svjedočenju kao izvoru dokaza.

- Što su neka od ograničenja svjedočenja? [Sjećanje nije nepogrešivo, može nas prevariti; relevantni događaji dogodili su se prije mnogo godina pa se preživjeli možda ne mogu sjetiti svih pojedinosti.]
  - Ako preživjeli počinu povijesne pogreške u svom svjedočenju, kako to možemo analizirati i na to odgovoriti? [Učenici mogu potkrijepiti informacije istraživanjem primarnih izvora i znanstvenih radova o predmetnom razdoblju, lokaciji, logoru itd.]
  - Unatoč ovim izazovima, zašto su svjedočanstva žrtava vrijedna? [Svjedočanstva su ipak važna jer humaniziraju povijest, čine je bliskom, pokazuju raznovrsnost iskustava, održavaju živim sjećanja žrtava, te nam nude dodatne dokaze o realitetu Holokausta. Svjedočanstva će i nadalje ostati važan izvor u povijesnim istraživanjima, kako bi se osiguralo da nijanse i kompleksnost Holokausta budu uzeti u obzir i potvrđeni u drugim izvorima.]
- Dodatne kontekstualne informacije za nastavnike: Važno je razumjeti da je primarni razlog zbog kojeg se poricatelji Holokausta okomljuju na svjedočanstva preživjelih taj što su osobe koje su preživjele Holokaust pretrpjele tešku traumu, zbog čega su psihološki ranjive, a njihova su se sjećanja s vremenom možda promijenila. Poricatelji iskorištavaju ovu ranjivost da bi diskreditirali njihove prikaze događaja i pokušali ponovno pisati povijest

RADNI LISTIĆ 1

„Ja sam bio tamo. Vidio sam to. To se meni dogodilo.“: Vrijednost svjedočanstava osoba koje su preživjele

Brigitte Altman, osoba koja je preživjela Holokaust³⁷

Intervju: 17. kolovoza 1997.

„Da bi se riječima i slikama dokumentiralo ne samo da se Holokaust, na žalost, stvarno dogodio, već i da su takozvani ili pseudorevizionisti Holokausta jednostavno bjelodano u krivu. Odakle im smjelost tvrditi kako Holokausta nije bilo, da je plod židovske mašte, te - čak i ako su dijelovi te priče istiniti – da su uvelike pretjerani. Mogu im samo reći da bih voljela da su u pravu. Voljela bih da se nikada nije dogodio. Međutim, kako, suočeni sa svom dokumentacijom i svjedočanstvima, mogu i dalje trovati tolike umove svojom pakosnom propagandom?“

Izvor: Zaklada Shoah, Sjedinjene Američke Države. © USC Shoah Foundation*

Razmotrite sljedeća pitanja:

- Što ovdje poručuje osoba koja je preživjela Holokaust? [Dokumentacija je toliko opsežna da je teško razumjeti kako ljudi mogu poricati da se Holokaust dogodio.]
- Na koji način format utječe na vaše razumijevanje poruke?
- Što je cilj ovakvog svjedočenja? [Razumjeti kakvu štetu poricanje i iskrivljavanje istine mogu prouzročiti onima koji su prošli Holokaust.]
- Zašto mislite da je važno čuti ili pročitati ovo svjedočanstvo?

---

³⁷ https://iwwitness.usc.edu/sites/denial?at=cq&clip=191&entry=0_iitnn4yq

RADNI LISTIĆ 2

„Ja sam bio tamo. Vidio sam to. To se meni dogodilo.“: Vrijednost svjedočanstava osoba koje su preživjele

Edith Baneth, osoba koja je preživjela Holokaust³⁸

Intervju: 27. siječnja 1998.

„Pedeset godina sam bila tiha. Zatvorila sam za tim vrata, jer je to bio jedini način da otpočnem novi život. A zadnjih godina, zbog filmova koji su bili na televiziji – nikad mi nije sasvim jasno zašto je svijetu trebalo 30 ili 40 godina, zapravo, da ove stvari izađu na vidjelo. Mi smo 30 godina bili zaboravljeni. Nitko o tome nije govorio. Nitko za to nije znao. Čak ni Židovi koji ovdje žive nisu bili baš informirani o tome. Ali, tada su iznenada došli nacisti s novinama. Holokaust je fikcija. Eto, nije nikako moguće da je umrlo šest milijuna ljudi. To je sve... Židovi su to izmislili.

I to je za mene iznenada opet otvorilo ta vrata. I to je u meni pobudilo ljutnju. Kako meni, koja sam svakodnevno gledala kako odlaze, gledala kako dimnjak gori nakon što su ih dva sata ubijali plinom, vidjela kako dolaze vlakovima, vidjela tako mnogo mrtvih, netko uopće može reći da to nije istina. Zbog toga sam morala ponovno otvoriti svoja sjećanja. Svaki put kada o tome govorim, ja to moram ponovno proživljavati. I, vjerujte mi, to nije lako. Mora proći priličan broj dana prije nego što opet mogu spavati i vratiti se nazad u svoj današnji život. Ali, radim to iz ljutnje što na svijetu uopće postoji netko tko se usudi reći da se to nije dogodilo. I nadam se da će se ovi zapisi čuvati sljedeće tri-četiri generacije i da će se izbjeći da se ovo ikad više dogodi i da smo naučili neke lekcije.“

Izvor: Zaklada Shoah, Sjedinjene Američke Države. © USC Shoah Foundation*

Razmotrite sljedeća pitanja:

- Što je poruka osobe koja je preživjela Holokaust? [Kaže da je osjetila potrebu ispričati svoju priču kada su ljudi počeli poricati ono što je ona osobno doživjela.]
  - Na koji način format utječe na vaše razumijevanje poruke?
  - Što je cilj ovakvog svjedočenja? [Razumjeti kakvu štetu poricanje i iskrivljavanje istine mogu prouzročiti onima koji su prošli Holokaust.]
- Zašto mislite da je važno čuti ili pročitati ovo svjedočanstvo?

---

³⁸ https://iwwitness.usc.edu/sites/denial?at=cq&clip=301&entry=0_ne6h48xx

6. Pogled iz više kutova: razumijevanje različitih perspektiva

Ova nastavna jedinica može biti vrlo korisna hrvatskim srednjoškolcima jer ih osposobljava za razumijevanje povijesti i odgovorno djelovanje u digitalnom okruženju. Učenici razvijaju multiperspektivnost i kritičko mišljenje, učeći da se povijesni događaji – osobito traumatični poput Holokausta – mogu tumačiti na različite načine, ovisno o iskustvu, pristranosti i kontekstu. Analizom TikTok trendova stječu ključne vještine medijske i informacijske pismenosti: prepoznaju kako se povijest može koristiti ili zlorabiti na društvenim mrežama, kako algoritmi oblikuju vidljivost sadržaja te kako razlikovati edukativne materijale od trivijalizacije. Ujedno razvijaju empatiju i etiku sjećanja, promišljajući o tome kako se prikazuju žrtve masovnih zločina, i što znači odgovorno govoriti o traumatičnoj prošlosti. Uz raspravu o primjerima vjerodostojnih svjedočanstava i neprimjerenih prikaza, učenici uče prepoznati granicu između poučavanja i nepoštovanja žrtava. Konačno, ova nastavna jedinica jača digitalno građanstvo: potiče učenike na odgovorno ponašanje na mreži, etičko stvaranje sadržaja i reagiranje na neprimjerene objave, što je ključno u vremenu porasta govora mržnje i negacionizma na internetu.

U sklopu nastave **Povijesti**, učenici primjenjuju istraživačke koncepte za procjenu vjerodostojnosti izvora te analiziraju uzroke i posljedice trivijalizacije Holokausta i suvremenog antisemitizma. U predmetu **Informatika te međupredmetnoj temi Građanski odgoj i obrazovanje** fokus je na digitalnoj pismenosti i odgovornom ponašanju: učenici kritički vrednuju algoritamski generirane sadržaje, prepoznaju manipulativne tehnike i razvijaju etički pristup digitalnom aktivizmu.

Predmeti **Etika i Hrvatski jezik** produbljuju razumijevanje uz analizu „etike sjećanja“ i interpretaciju TikTok videa kao multimodalnih tekstova. Učenici uspoređuju subjektivne interpretacije na društvenim mrežama s povijesnim činjenicama i svjedočanstvima preživjelih, čime razvijaju empatiju i sposobnost razlikovanja činjenica od stavova.

Svrha:

Gdje učenici dobivaju vijesti i informacije? Kakvu ulogu imaju društveni mediji za učenike? U ovoj aktivnosti istražujemo kako trendovi na društvenim medijima mogu zamagliti granice između primjerenih i neprimjerenih načina korištenja povijesti i sjećanja.

Ciljevi učenja:

- Istražiti kako ljudi različito interpretiraju događaje zbog čimbenika poput pristranosti, već postojećeg viđenja stvari, te konteksta.
- Istražiti sadržaj iz različitih perspektiva, što nam daje uvid u nijanse i kompleksnost, i tako dovodi do boljeg razumijevanja.

Vještine: medijska i informatička pismenost, digitalno građanstvo, kritičko mišljenje, izgradnja empatije.

Predmeti: informatika, građanski odgoj i obrazovanje, etika, povijest.

Ciljana skupina učenika: srednjoškolci u dobi od 14 do 18 godina

Potrebno vrijeme: 35-45 minuta

Materijali i pomagala: tiskani materijal

Napomene za nastavnike:

- Uz većinu pitanja u ovoj aktivnosti ponuđeni su odgovori, osim uz ona u kojima se traži mišljenje učenika. Ti odgovori navedeni su u uglatim zagradama. Ponuđeni odgovori nisu iscrpni, ali daju po nekoliko mogućih opcija. Nastavnici bi trebali prvo dopustiti učenicima da odgovore na pitanja, a tek onda koristiti ponuđene odgovore za dopunu.
- Sličicom mikrofona označen je tekst koji treba pročitati naglas. Strelice označavaju smjernice za nastavnika.

Uvod (3-5 minuta)

🎤 U ovoj nastavnoj jedinici bavit ćemo se našim korištenjem društvenih medija. Gdje vi dobivate vijesti i informacije? Koja je uloga društvenih medija u vašem životu? Jeste li ikada kreirali ili objavili neki sadržaj o povijesti na društvenim medijima? Ako jeste, kako ste odlučili koje informacije uključiti? Kakve su bile reakcije drugih korisnika društvenih medija („lajkovi“, „šeranje“, komentari i sl.)?

🎤 Istražit ćemo kako trendovi na društvenim medijima mogu zamagliti granice između primjerenih i neprimjerenih načina korištenja povijesti i sjećanja.

Aktivnost (20-30 minuta)

Prvi dio: 10-20 minuta; Drugi dio: 5-10 minuta

Prvi dio

Izvor: (snimka ekrana) TikTok #holokaustchallenge*^[1]

🎤 Istražit ćemo snimke ekrana (engl. *screenshots*) TikTok trenda naslovljenog #holocaustchallenge, gdje su korisnici snimili videozapise pretvarajući se da su žrtve Holokausta ubijene za vrijeme Holokausta.

Razmotrite sljedeća pitanja:

- Kakva je vaša početna reakcija?
- Što mislite da su ovi mladi ljudi pokušali postići? Zašto su se, prema vašemu mišljenju, ovi mladi ljudi pretvarali da su žrtve Holokausta?
- Zašto bi u nekih ljudi ovaj video mogao izazvati nelagodu?
- Da ste na TikToku naišli na ovu objavu, kako biste reagirali?

🎤 Objava je izazvala čitav raspon različitih reakcija i odgovora. Sada ćete pročitati tri različite reakcije na ovaj trend te razmisliti o tome kako se u svakom od njih doživljava sam trend i njegovi učinci.

„Većina kreatora radi [ove videozapise] da bi uskočili u trend te dobili lajkove i osigurali vidljivost, ali su zapravo loše informirani i žalosno neuki... Ovakvi su trendovi ovih dana maksimalno normalizirani; ima i sadržaja koji je stavljen da bi šokirao, a ja mislim da je on zastario i neukusan. Zbog šokantne prirode materijala, on dodatno umanjuju osjetljivost gledatelja na ovaj tip ponašanja i normalizira se ovaj tip štetnog sadržaja... Ljude treba pravilno poučiti o Holokaustu, a ne od toga praviti nekakav odvratni trend. Naša opsjednutost pornografijom traume je samo dodatno motivirala ljude da odglume ove priče... To može biti potresno za ljude čiji su članovi obitelji preživjeli zločine ili su bili ubijeni u ratu.”

Briana na Twitteru^[2]

TikTok trend „žrtve” može izazivati bol i biti uvredljiv. Neki videozapisi su vrlo blizu granici trivijalizacije povijesti ili su je već prešli.

Ali, u našoj raspravi o ovome ne smijemo ići za tim da posramimo i napadamo mlade ljude, koji su ovome pristupili zbog naizgled vrlo različitih motiva. Riječ je o edukativnom izazovu. [pic.twitter.com/](https://pic.twitter.com/UC7IM6gudj)

UC7IM6gudj — Auschwitz Memorial (@AuschwitzMuseum), 31. kolovoza, 2020.^[3]

McKayla, petnaestogodišnjakinja s Floride, kaže da je video izradila da bi „širila svijest o Holokaustu i podijelila priču svojih predaka iz vremena genocida“.

Ona kaže: „Povijesne teme Holokausta i Drugog svjetskog rata vrlo me zanimaju. Neki moji preci bili su u koncentracijskim logorima, a čak sam upoznala nekoliko osoba koje

su preživjele Auschwitz. Time što sam podijelila priču svoje bake Židovke, željela sam proširiti svijest i podijeliti sa svima stvarnu sliku tih logora.”^[4]

„Učenici bi trebali suosjećati s onima koji su preživjeli masovno nasilje i prepoznati emocije koje oni prenose (strah, ljutnju). Ali, trebali bi prepoznati i zamisliti ta iskustva iz perspektive druge osobe.

Trebali bi pokušati razumjeti kako je „njima“ bilo, ne kako bi bilo „meni“. Ovakva vrsta angažmana traži postojanje kritičke distance, koju se rijetko može postići pojednostavljenim igranjem uloga.”^[5]

Izvor: Sara Jones, sveučilišna profesorica modernih jezika i germanistike na Sveučilištu u Birminghamu u svom članku „TikTok trend o Holokaustu” ističe potrebu za poučavanjem etike sjećanja.^[6]

Razmotrite sljedeća pitanja:

- Koje su različite perspektive predstavljene u ovim odgovorima na TikTok trend? [U prvom odgovoru oštro se kritizira korisnike koji zanemaruju važnost proučavanja Holokausta i samo slijede trend. Ističu se i posljedice koje ova vrsta umanjivanja značaja Holokausta može imati na one koji su izravno povezani s ovim povijesnim događajem. U drugom odgovoru trend se smatra uvredljivim jer se može smatrati trivijalizacijom povijesti Holokausta. U trećem odgovoru prenosi se motiv jedne korisnice, koja je htjela podijeliti iskustvo svoje bake tijekom Holokausta. U četvrtom odgovoru ističe se koliko je važno naučiti osjećati empatiju prema žrtvama masovnih zločina bez igranja uloga.]
- Koja vam je perspektiva osobno najuvjerljivija? Zašto?
- Što mislite, kako su se autori objava osjećali kada su vidjeli ove reakcije?
- Na što profesorica Jones misli kada koristi termin „etika sjećanja”?
- Na koje načine se može odgovoriti na ovaj tip objave ili trend?

Drugi dio

Važno je također poslušati same osobe koje su preživjele Holokaust. I TikTok može biti platforma na kojoj preživjeli mogu podijeliti svoja svjedočanstva.

- Ø Primjeri za to su Lily Ebert i Tova Friedman (na ovoj poveznici možete pogledati kratki videozapis o Tovinoj priči^[7]), koje su smatrale da ima smisla svoje priče podijeliti u ovom formatu. Međutim, postoje i drugi preživjeli, poput Gideon Leva, koji je napustio TikTok zbog nekontroliranog antisemitizma na platformi.^[8]

Kakve su vaše reakcije na ove videozapise koje su izradili preživjeli? Kako biste

usporedili različite načine uporabe TikToka za razgovor o Holokaustu?

Pitanja za razmišljanje (10 minuta)

Ø Na kraju, zatražite od učenika da razmisle o tome što su tijekom ove aktivnosti naučili o kreiranju i korištenju online sadržaja.

Zaključno, sastavite smjernice za druge mlade ljude o tome kako izraditi videomaterijal o Holokaustu na društvenim medijima (tj. etička pitanja, točnost, angažman). Razmislite i o sljedećem: postoje li obzirniji načini da se na internetu stvori svijest o Holokaustu?

Ø Za osobe koje koriste tehnologiju, ovo je prigoda da se povede rasprava o algoritmima na platformama društvenih medija te o potrebi da potraže dodatne izvore informacija.

Prijedlog dodatnih aktivnosti

- Učenici mogu pročitati članak „Sjećanje na Holokaust na TikToku“, koji govori o tome kako se TikTok koristi za podizanje svijesti o Holokaustu među mladim ljudima.^[9]

Nakon pisanja smjernica, učenici mogu izraditi videomaterijale u kojima slijede vlastite etičke upute te ih predati edukatoru. Možda mogu izraditi video o životu neke osobe koja je preživjela Holokaust, a oni je poznaju ili su istražili njezin život.

Uputa za nastavnike: Ovu aktivnost potrebno je pomno pripremiti, s čvrsto postavljenim okvirima i uz nadzor, jer TikTok nije nužno dobra platforma za objavu ovakvog tipa videouratka. Možda videozapisi koje izrade učenici neće biti prikladni za objavu na online platformi, ali će sama njihova izrada poslužiti kao korisna vježba.

- Podijelite učenike u grupe na temelju različitih perspektiva koje postoje o ovom pitanju, te ih uputite da provedu raspravu o ovoj temi.

---

[1] Lica osoba na fotografijama zamaglio je UNESCO jer su maloljetnici.

[2] <https://romea.cz/en/world/holocaust-survivors-and-remembrance-organizations-object-to-how-younger-generation-is-usingtiktok-to-commemorate-victims>

[3] <https://reframe.sussex.ac.uk/digitalholocaustmemory/2020/09/10/tiktok-holocaustchallenge/>

[4] <https://reframe.sussex.ac.uk/digitalholocaustmemory/2020/09/10/tiktok-holocaustchallenge/>

[5] Vidi Preporuku IHRA-e broj 3.2.7. u odnosu na poučavanje i učenje o Holokaustu (IHRA's Recommendation for Teaching and Learning about the Holocaust 3.2.7): Budite oprezni pri korištenju simulacija i igranja uloga. Objašnjenje možete pronaći na:

<https://holocaustremembrance.com/resources/preporuke-za-poducavanje-i-ucenje-o-holokaustu>

[6] <https://theconversation.com/tiktok-holocaust-trend-shows-that-we-need-to-teach-the-ethics-of-remembrance-145640>

[7] <https://apnews.com/article/holocaust-survivor-tiktok-auschwitz-b9be32a968038ee6922282fc65acd348>

[8] <https://www.timesofisrael.com/holocaust-survivor-quits-tiktok-cites-failure-to-confront-antisemitism/>

[9] <https://www.dw.com/en/bringing-holocaust-remembrance-to-tiktok/a-64519255>

7. Nisu sve mrežne stranice pouzdane: kako procijeniti mrežnu stranicu?

Učenici u Hrvatskoj svakog dana koriste internet, ali često im nedostaju mehanizmi provjere informacija. Ova nastavna jedinica daje im konkretne alate koje mogu primijeniti odmah, bilo za rad i učenje ili za zabavu. Koristeći alate, učenici uče procjenjivati vjerodostojnost mrežnih stranica, razumjeti kako se informacije oblikuju i šire na internetu te prepoznati manipulacije i dezinformacije, osobito one vezane uz Holokaust. Učenike se potiče da ne prihvaćaju informacije zdravo za gotovo, nego da ih provjeravaju lateralnim čitanjem, analizom autora, izvora, vizualnih materijala i konteksta. Time se jača njihovo kritičko mišljenje, odgovorno digitalno građanstvo te svijest o povijesti. Zbog svoje interdisciplinarnosti, ova nastavna jedinica uklapa se u više područja i predmeta u hrvatskome obrazovnom sustavu.

U nastavi **Povijesti i Filozofije (epistemologija)**, učenici razvijaju vještine analize vjerodostojnosti izvora i razumijevanja povijesnih interpretacija, dok u sklopu nastave **Etike i Logike** kritički prosuđuju moralnu odgovornost prema povijesnoj istini i detektiraju logičke pogreške u negacionističkim narativima. U području **Informatike i međupredmetne teme IKT**, fokus je na razvoju informacijske pismenosti: od razumijevanja algoritama i „eho-komora“ do prepoznavanja digitalnih manipulacija. Navedene vještine nadopunjuju se u **Hrvatskome jeziku**, u području medijske kulture u sklopu koje se analiziraju vizualne poruke i argumentacijske tehnike, a u međupredmetnoj temi **Građanski odgoj i obrazovanje** učenike se potiče na prepoznavanje govora mržnje i propagande.

Svrha:

Mnogi od nas pretražuju internet kako bi brzo pronašli odgovore na čitav niz pitanja – uključujući i u svrhu istraživanja neke teme. Cilj ovog odjeljka je razviti u učenika vještine potrebne za procjenjivanje informacija dobivenih u tim pretraživanjima interneta. Ove vještine osobito su važne kada je riječ o sadržaju koji se odnosi na Holokaust, zbog porasta poricanja Holokausta i iskrivljavanja istine o njemu. Ova nastavna jedinica bavi se time kako procijeniti neku mrežnu stranicu, uzimajući pritom u obzir više od njezina samog sadržaja.

Ciljevi učenja:

- Naučiti procjenjivati digitalne izvore, da bismo mogli otkriti slučajeve poricanja Holokausta i iskrivljavanje istine o njemu, te spriječiti njihovo širenje.
- Razumjeti kako se informacije šire na internetu i kako se njima može manipulirati.

Predmeti: tehnologija, informatika i računalstvo, građansko obrazovanje, obrazovanje iz povijesti

Vještine: medijska i informacijska pismenost, digitalno građanstvo, kritičko mišljenje

Ciljana skupina učenika: srednjoškolci u dobi od 14 do 18 godina

Vrijeme trajanja: 20-30 minuta

Napomene za nastavnike:

- Uz većinu pitanja u ovoj aktivnosti ponuđeni su odgovori, osim uz ona u kojima se traži mišljenje učenika. Ti odgovori navedeni su u uglatim zgradama. Ponuđeni odgovori nisu iscrpni, ali daju po nekoliko mogućih opcija. Nastavnici bi trebali prvo dopustiti učenicima da odgovore na pitanja, a tek onda koristiti ponuđene odgovore za dopunu.
- Sličicom mikrofona označen je tekst koji treba pročitati naglas. Strelice označavaju smjernice za nastavnika.

Uvod (3-5 minuta)

Otvorite nastavnu jedinicu sljedećim pitanjem, koje bi učenici trebali raspraviti usmeno ili odgovoriti na njega u pisanom obliku.

- Kad započinjete pretraživanje na internetu, odakle obično počinjete? Otvorite li tražilicu i upisujete li izravno u nju? Idete li na neku konkretnu mrežnu stranicu da biste započeli svoje pretraživanje?

Ne daju sve mrežne stranice iste ili točne informacije o nekoj temi. Na primjer, Wikipedia je jedna od stranica gdje ljudi obično dobiju početne informacije. Međutim, nisu sve informacije u Wikipedijinim člancima točne, pouzdane i vjerodostojne. Članci na Wikipediji mogu sadržavati pogreške, a oni su podvrgnuti strogoj kontroli javnosti, osobito kada se informacije odnose na povijest Holokausta.³⁹ Cilj ove aktivnosti je pomoći korisnicima da izgrade vještine uz pomoć kojih će moći procijeniti koje nam mrežne stranice daju točne, pouzdane i vjerodostojne informacije.

Iako je to istina i za svaku drugu temu, procjenjivanje digitalnih izvora je osobito važno kada tražimo točne informacije o Holokaustu, zbog velikog broja pogrešnih podataka i dezinformacija na internetu.⁴⁰

Aktivnost (10-15 minuta)

Sada ćemo zajedno, kao razred, postaviti pitanje na tražilici nakon što otvorimo „novi privatni prozor“, jer kada koristimo standardnu tražilicu ona dopušta mrežnim stranicama da bilježe prethodna pretraživanja. Ako neki korisnik višekratno pretražuje stranice sa sadržajem u kojem se poriče Holokaust, algoritam će mu u budućim pretragama

---

³⁹ Jan Grabowski i Shira Klein, 2023. „Iskrivljavanje istine o Holokaustu” u međunarodnom izdanju Wikipedije, *The Journal of Holocaust Research*, <https://doi.org/10.1080/25785648.2023.2168939>

⁴⁰ Kada u nekom dijelu interneta nedostaje podataka, velika je vjerojatnost da će se tamo učenici susresti s pogrešnim informacijama i dezinformacijama. Nedostatak podataka, ili podatkovna praznina, je pojam koji se odnosi na mjesta na internetu gdje se podaci često pretražuju, ali postoji ili se generira mali broj rezultata, pa je time veća vjerojatnost da će se u rezultatima pretrage pojaviti pogrešne informacije ili dezinformacije.

ponajprije nuditi poveznice na slične sadržaje, što tog korisnika može dovesti u ideološku „eho-komoru“. Ako pretražujemo iz privatnog prozora/inkognito, tražilica ne može pohraniti povijest tog pretraživanja pa ćemo tako teže biti izloženi pristranom ili ekstremističkom sadržaju.

→ Nastavnici trebaju odabrati koje pitanje o Holokaustu će koristiti kao model za procjenjivanje mrežnih stranica.

 Istražimo, na primjer, sljedeće: Neki ljudi zlonamjerno dovode u sumnju razmjere Holokausta na temelju toga što svi preživjeli nisu imali tetovirane brojeve na podlakticama.⁴¹

Napomena za nastavnike:

Iako su tetovirani brojevi jedan od prepoznatljivih simbola Holokausta, većina žrtava i preživjelih nisu bili tetovirani. Samo zatočenici kompleksa koncentracijskih logora Auschwitz su označavani tetovažom i to samo u slučaju da su odabrani za prisilni rad – ne ako su ih izravno slali u plinske komore.⁴² Osim toga, pred kraj rata više nisu tako označavali ni sve zatočenike koji su slani na prisilni rad.

→ Demonstrirajte učenicima pristup provjeravanju mrežnih stranica koji se temelji na lateralnom čitanju: analizi samog izvora i drugih ključnih informacija prije procjene njegova sadržaja:

Odlučite koju tražilicu ćete koristiti. Upišite sljedeće pitanje (ili ključne riječi iz njega): Zašto neke od osoba koje su preživjele Holokaust imaju tetovaže, a neke nemaju?

- Pogledajte prvih nekoliko rezultata koje je ponudila tražilica pa odaberite jedan koji ćete koristiti kao primjer.⁴³
- [Smithsonian Magazine: ova stranica ne odgovara na pitanje, ali može biti korisna kao primjer pri procjenjivanju mrežnih stranica, jer je pouzdana.
- AboutHolocaust.org: pouzdana je i odgovara na pitanje, nudi priliku za pregled mrežne stranice koju zajednički izdaje nekoliko institucija, bez imenovanih autora.
- Quora: više autora dovodi u pitanje temeljne činjenice o upitu, odgovori nisu potvrđeni ili autori nisu kvalificirani.]

---

⁴¹ Ova aktivnost je nadahnuta vodičem autora Mikea Caulfielda i Sama Wineburga: *Verified: How to think straight, get duped less, and make better decisions about what to believe online (Potvrđeno: Kako logično razmišljati, biti manje varan i donositi bolje odluke o tome čemu vjerovati na internetu)*, 2023.

⁴² <https://aboutholocaust.org/en/facts/why-do-some-jews-who-survived-the-holocaust-have-a-number-tattooed-on-their-arm>

⁴³ Uzmite u obzir da tri primjera koje ovdje koristimo nisu bili prva tri izlistana primjera kada smo u pripremi ove publikacije proveli pretraživanje. Svaki put kada bismo postavili isto pitanje, dobili bismo drukčiji popis poveznica. Ovo su stoga samo primjeri, a nastavnici će trebati prilagoditi svoj pristup sukladno rezultatima njihova vlastitog pretraživanja.

- Uz pomoć Google pretraživanja, provedite test triju točki. Uz svaki rezultat pretraživanja nalaze se tri vertikalne točke. Kliknite na točke i na desnoj strani ekrana pojavit će se prizor s informacijama o tom izvoru. Provjerite tako autentičnost izvora.
  - Kako provjeriti stajalište koje mrežna stranica zauzima: otvorite stranicu i otiđite prvo na dio „About“ („O nama“). Kakve informacije možemo ovdje pronaći? Jesu li vjerodostojne? Upućuju li na stajalište koje stranica zauzima ili o sklonosti određenim viđenjima stvari? Na temelju čega to možete zaključiti?
  - Kako istražiti autora/e: otvorite drugu karticu na tražilici pa upišite imena autora u Google Scholar (Google znalac). Možete li tako provjeriti stručnu biografiju autora? Je li autor zaista pouzdan i kvalificiran za pisanje o toj konkretnoj temi?⁴⁴
  - Kako provjeriti sadržaj: kako je informacija predstavljena? Navode li autori svoje izvore?⁴⁵ Ako navode, jesu li ti izvori pouzdani? Jesu li slike i grafički prikazi relevantni za tekst?
  - Kako analizirati slike: jesu li navedeni autori i opisi slika? Provedite obrnuto pretraživanje na Googleu za svaku od slika.⁴⁶
  - Kakve osjećaje slika izaziva u vama? Je li šokantna? Izaziva li bijes? Prosvjetljenje? Je li iznenađujuća? Smiješna? Ako slika izazove jaku emocionalnu reakciju, to može negativno utjecati na vašu sposobnost procjene. Budite posebno oprezni kada je riječ o činjeničnoj točnosti slike. Obratite pažnju na ono što vas je iznenadilo, jer to može biti znak da treba dodatno istražiti kontekst.
- Učenici mogu koristiti ovaj model, odnosno ponoviti proces za provjeru neke druge teme i/ili mrežne stranice.

Pitanja za razmišljanje (5-10 minuta)

 Zaključno, razgovarajmo o tome koliko je važno razumjeti stajalište izvora o nekoj temi i njegovu vjerodostojnost. Zašto je važno procijeniti mrežnu stranicu prije čitanja njezina sadržaja? [Većina izvora ima neko konkretno stajalište, ne nude svi autori ili izvori točne ili pouzdane informacije, velika je vjerojatnost da je sadržaj na internetu objavljen s ciljem manipuliranja korisnicima.]

 Kako možete reagirati kada vidite informacije koje su namijenjene zavaravanju korisnika?

⁴⁴ U sklopu akademskih disciplina znanstvenici slijede pravila profesije pa unatoč tome što mišljenja i tumačenja neke teme mogu biti prilično različita, ne koriste se lažima, poluistinama, pogrešnim prijevodima, namjernim iskrivljavanjem i propustima koje nalazimo u djelima poricatelja. Stručnjaci s akademskim kvalifikacijama imaju znanstveni autoritet i njihovi su radovi često predmet recenzija. To je važno i za raspravu o sadržaju i citiranju izvora u sljedećem pitanju.

⁴⁵ Popisi citiranih izvora (referencija) mogu upućivati na neke sumnjive primjere ili komentare, jer mnogi poricatelji Holokausta pokušavaju odati dojam akademske točnosti dok s druge strane često citiraju upravo druge poricatelje Holokausta i pseudoznanstvene članke. Ovo je prilika da se učenicima istakne potreba za provjerom i citiranih izvora, uz provjeru samog teksta.

⁴⁶ Upute za provedbu obrnutog pretraživanja na Googleu naći ćete na:

<https://support.google.com/websearch/answer/1325808?hl=en&co=GENIE.Platform%3DDesktop>

Preporučena dodatna aktivnost

Kao dodatnu aktivnost ili domaću zadaću, od učenika se može zatražiti da primijene vještine koje su naučili i da napišu novinski članak o nekoj osobi koja je preživjela Holokaust, ili o nekom aspektu povijesti Holokausta, te da navedu izvore koje su koristili, te zašto su ih koristili. Ovo posljednje je ključno kako bismo mogli procijeniti jesu li ispravno primijenili naučeno.

Dodatni resursi

- UNESCO-ova publikacija Medijski i informacijski pismeni građani: Razmišljajte kritički, klikajte mudro! – Drugo izdanje UNESCO-ove publikacije Medijska i informacijska pismenost za nastavnike i učenike.⁴⁷
- *UNESCO-ov Kurikulum medijske i informacijske pismenosti* (engl. *Media and Information Literacy Curriculum*) – konkretno moduli 9 i 11, <https://www.unesco.org/mil4teachers/en/curriculum>

---

⁴⁷ <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377068>

Aneks I.

**Pravno neobvezujuća Radna definicija
poricanja i iskrivljavanje istine o
Holokaustu**

**Međunarodnog saveza za sjećanje na
Holokaust**

- IHRA

Pravno neobvezujuća Radna definicija poricanja i iskrivljavanje istine o Holokaustu usvojena je na plenarnom sastanku Međunarodnog saveza za sjećanje na Holokaust – IHRA⁴⁸ u Torontu 2013. godine.

Vlada Republike Hrvatske usvojila je na sjednici održanoj 20. siječnja 2023. pravno neobvezujuću Radnu definiciju poricanja i iskrivljavanja istine o Holokaustu⁴⁹ te zadužila tijela državne uprave da u svom radu koriste Radnu definiciju u cilju suprotstavljanja poricanju i iskrivljavanju istine o Holokaustu, unapređenja obrazovanja, istraživanja i informiranja o Holokaustu te sustavnog poticanja sjećanja na Holokaust.

Pravno neobvezujuća Radna definicija poricanja i iskrivljavanje istine o Holokaustu glasi:

Poricanje Holokausta diskurs je i propaganda koja nije čee povijesnu zbilju i opseg istrebljenja Židova od strane nacista i njihovih suradnika tijekom Drugog svjetskog rata, poznatog kao Holokaust ili Šoa.

Poricanje Holokausta posebno se odnosi na svaki pokušaj tvrdnje da se Holokaust (Šoa) nije dogodio. Poricanje Holokausta može uključivati javno nijekanje ili dovođenje u sumnju korištenja glavnih mehanizama istrebljenja (poput plinskih komora, masovnih strijeljanja, izgladnjivanja i mučenja) ili namjernosti genocida nad židovskim narodom.

Poricanje Holokausta u svojim je različitim oblicima izraz antisemitizma. Pokušaj poricanja genocida nad Židovima pokušaj je oslobađanja nacionalsocijalizma i antisemitizma od krivnje ili odgovornosti za genocid nad židovskim narodom.

Oblici poricanja Holokausta uključuju još i okrivljavanje Židova bilo za preuveličavanje ili izmišljanje Šoe radi političke ili financijske koristi, kao da je sama Šoa bila posljedica zavjere koju su skovali Židovi. Pritom je cilj svaliti krivnju na Židove, a antisemitizmu ponovno dati legitimnost.

Ciljevi poricanja Holokausta često su rehabilitacija neprikrivenog antisemitizma te promicanje političkih ideologija i uvjeta koji bi doveli upravo do onog događaja koji se nije čee.

Iskrivljavanje istine o Holokaustu odnosi se između ostalog na:

a) namjerno nastojanje da se opravda ili na najmanju moguću mjeru svede utjecaj

---

⁴⁸ IHRA (International Holocaust Remembrance Alliance) je međunarodno udruženje predstavnika vlada i nevladinih udruga, s ciljem poticanja aktivnosti u obrazovanju o Holokaustu, sjećanju i istraživanju u zemljama članicama i drugim zainteresiranim zemljama te davanja političke potpore ovim aktivnostima u nacionalnim i međunarodnim kontekstima. Za više informacija vidi: <https://mzom.gov.hr/istaknute-teme/međunarodna-suradnja-i-eu/multilateralna-suradnja/međunarodni-savez-za-sjecanje-na-holokaust-ihra-international-holocaust-remembrance-alliance/1986>. Republika Hrvatska preuzela je u ožujku 2023. godine jednogodišnje predsjedanje IHRA-om, za više informacija vidi: <https://mvep.gov.hr/hrvatsko-predsjedanje-ihra-om/253490>

⁴⁹ Zaključak o usvajanju pravno neobvezujuće Radne definicije poricanja i iskrivljavanja istine o Holokaustu Međunarodnog saveza za sjećanje na Holokaust (IHRA), https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2023_01_8_163.html

Holokausta ili njegovih glavnih sudionika, uključujući suradnike i saveznike nacističke Njemačke;

b) grubo umanjivanje broja žrtava Holokausta koje je proturječno pouzdanim izvorima;

c) pokušaje okrivljavanja Židova za izazivanje vlastitoga genocida;

d) izjave koje Holokaust prikazuju kao pozitivan povijesni događaj. Te izjave nisu poricanje Holokausta, ali su blisko povezane s njime kao radikalni oblik antisemitizma. One mogu navoditi na pomisao da Holokaust nije otišao dovoljno daleko u postizanju svog cilja „konačnog rješenja židovskog pitanja“;

e) pokušaje zamagljivanja odgovornosti za uspostavu koncentracijskih logora i logora smrti koje je osmislila i kojima je upravljala nacistička Njemačka svaljivanjem krivnje na druge nacionalne ili etničke skupine.

Aneks II.

Definicija genocida

Ujedinjenih naroda

Naziv „genocid“ je tijekom Drugoga svjetskog rata prvi koristio pravnik Raphael Lemkin u smislu namjernog uništenja nacionalnih skupina na temelju njihova kolektivnog identiteta. Lemkinova namjera bila je koristiti taj naziv da bi se uspostavio okvir u međunarodnom pravu, prema kojem bi se spriječio i kaznio „zločin bez imena“, kako ga je opisao britanski premijer Winston Churchill.

Na temelju njegova prijedloga, Opća skupština Ujedinjenih naroda usvojila je 9. prosinca 1948. godine Konvenciju o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida,⁵⁰ koja je u skladu s člankom XIII. stupila na snagu 12. siječnja 1951. godine.

Međunarodna pravna definicija zločina genocida nalazi se u članku II. Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida,⁵¹ koji glasi:

U ovoj Konvenciji, genocid znači bilo koje od sljedećih djela počinjeno s namjerom da se potpuno ili djelomično uništi nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina, kao što je:

- a) ubijanje članova skupine;*
- b) nanošenje teške tjelesne ozljede ili duševne boli članovima skupine;*
- c) namjerno podvrgavanje skupine životnim uvjetima kojima je cilj njezino potpuno ili djelomično fizičko uništenje;*
- d) nametanje mjera s namjerom sprječavanja rađanja u skupini;*
- e) prisilno preseljavanje djece iz skupine u drugu skupinu.*

Konvenciju o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida ratificirale su, odnosno usvojile 153 zemlje članice Ujedinjenih naroda.⁵²

---

⁵⁰ United Nations Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf

⁵¹ Konvencija o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/međunarodni/full/2023_08_8_37.html, Narodne novine, br. 8/2023.

⁵² Ratification of the Genocide Convention, United Nations <https://www.un.org/en/genocide-prevention/legal/ratification>